

Το φαινόμενο της «ατιμωρησίας»: ενοιολόγηση, αίτια και σύγχρονες εκδηλώσεις του στην Ελλάδα

Αθανάσιος Χουλιάρης

ΔΝ, LLΜ, ΜΔΣ, Δικηγόρος

Ειδικός Επιστήμονας Νομικής Σχολής ΔΠΘ

Συνεργαζόμενο Εκπαιδευτικό Προσωπικό ΕΑΠ

I. Εισαγωγικά

Το τελευταίο διάστημα παρατηρείται ολοένα και συχνότερη χρήση της έννοιας της «ατιμωρησίας», κυρίως στο δημόσιο λόγο αλλά και σε επιστημονικά κείμενα, με ποικίλες αφορμές αλλά και σε σχέση με διαφορετικά περιστατικά. Επιχειρώντας μια ενδεικτική καταγραφή, σε επίπεδο δημόσιου λόγου, όπως τουλάχιστον αυτός αποτυπώνεται στο διαδίκτυο, η έννοια έχει χρησιμοποιηθεί με αναφορά στο νόμο περί ευθύνης υπουργών,¹ στα οικονομικά των κομμάτων,² στην αστυνομική βία,³ στη δράση της Χρυσής Αυγής,⁴ στη δράση των κουκουλοφόρων⁵ και όσων γενικά κάνουν επεισόδια,⁶ στην κατ' έγκληση δίωξη της απιστίας σε βάρος τραπεζών,⁷

* Κατά τη συγγραφή του άρθρου επωφελήθηκα από συζητήσεις με τους καθηγητές Τ. Τζαννετάκη και Χ. Παπαχαλαράμπους, τους οποίους θερμά ευχαριστώ και από αυτή τη θέση. Προφανώς η ευθύνη για λάθη και παραλείψεις παραμένει δική μου στο ακέραιο.

1. Ριζοσπάστης, «Να αρθούν τα εμπόδια που οδηγούν στην ατιμωρησία. Στα μερεμέτια, που επιδιώκει η κυβέρνηση και τα άλλα αστικά κόμματα, το ΚΚΕ αντιτάσσει θέσεις ουσίας», 23-5-2010, www.rizospastis.gr/story.do?id=5663986

2. «Οικονομικά κομμάτων: παραβάσεις, ατιμωρησία και έλλειψη διαφάνειας • Μέρος Β'», 16-3-2018, <https://vouliwatch.gr/actions/article/oikonomika-kommaton-paravaseis-atimorisia-kai-elleipsi-diafaneias-meros-v>

3. Βλ. Η έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας «Κράτος εν κράτει: Κουλτούρα κακομεταχείρισης και ατιμωρησίας στην ελληνική αστυνομία», Απρίλιος 2014: https://www.amnesty.gr/sites/default/files/pdf/2014-0403-a-law-into-themselves_report.pdf

4. Τ. Μποζανίνου, «Ρατσιστική συνεργασία αστυνομίας – Χρυσής Αυγής και ατιμωρησία», 1-2-2013, <https://www.tovima.gr/2013/02/01/society/ratsistiki-synergasia-astynomias-xrysis-aygis-kai-atimwrisia/>, Β. Κωστούλας, «Μεταξύ της ατιμωρησίας και της “παραδειγματικής” τιμωρίας υπάρχει η αρχή της νομιμότητας», 4-10-2013, <https://m.naftemporiki.gr/story/710806/i-xronia-adraneia-den-diorthonetai-me-stigmiaio-uperballonta-zilo>

5. Τ. Ευαγγελίου, «Ανοχή και αίσθηση ατιμωρησίας συντηρούν την ανομία», 4-3-2019, <https://www.liberal.gr/politics/anochi-kai-aisthisi-atimorisiassuntiroun-tin-anomia/242641>

6. «Τσιάρης: Πρέπει να σταματήσει η ατιμωρησία όσων καταστρέφουν και κάνουν επεισόδια», 22-1-2020, <https://www.capital.gr/politiki/3406178/tsiaras-prepei-na-stamatissei-i-atimorisia-oston-katastrefoun-kai-kanoun-epesodia>

7. Β. Τριάντης, «Απόφαση κόλαφος του Αρείου Πάγου: Συνταγματικός ο κατάπτυστος νόμος Μητσοτάκη για την ατιμωρησία των τραπεζιτών», 22-2-2021, <https://www.documentonews.gr/article/apofash-kolafos-toy-areioy-pagoy-syntagmatikos-o-kataptystos-nomos-mhtsotakh-gia-thn-atimwrhsia-twn-trapezitwn/>

στις αβελτηρίες που χαρακτηρίζουν την πειθαρχική διαδικασία στο Δημόσιο,⁸ στους εμπρησμούς,⁹ στο οργανωμένο έγκλημα,¹⁰ στη δυνατότητα αναστολής εκτέλεσης ποινών μέχρι και πενταετούς φυλάκισης,¹¹ στη διάσταση που παρατηρείται μεταξύ του χρόνου της δικαστικά επιβληθείσας και της τελικά εκτιθείσας ποινής,¹² στη διαφθορά,¹³ στη σεξουαλική παρενόχληση και εν γένει την έμφυλη βία.¹⁴ Από την άλλη πλευρά, σε επιστημονικά κείμενα η έννοια της ατιμωρησίας χρησιμοποιείται σε σχέση με τη χρήση των θεσμών της μετατροπής και αναστολής στην περίπτωση των πλημμελημάτων,¹⁵ τη δυσχέρεια απόδειξης της ποινικής ευθύνης του ιατρού σε περιπτώσεις ιατρικής αμέλειας,¹⁶ την απουσία ή τη μη εφαρμογή μέσων προστασίας των θυμάτων και τη θεσμική κατοχύρωση των δικαιωμάτων του θύματος,¹⁷ το εγχείρημα δημιουργίας ενός συστήματος διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης για την αντιμετώπιση συστηματικών και εκτεταμένων παραβιάσεων των πλέον θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δη των αρχετυπικών διεθνών εγκλημάτων («core international crimes»: γενοκτονία, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, εγκλήματα πολέμου και επίθεση),¹⁸ την αναποτελεσματική διερεύνηση της

8. Ναυτεμπορική, «Τέλος στην ατιμωρησία στο δημόσιο, με την ψηφιοποίηση εφαρμογών της ΕΑΔ», 2-4-2021, [m.naftemporiki.gr/story/1709910/telos-stin-atimorisia-sto-dimosio-me-tin-psifiopoiisi-efarmogon-tis-ead](https://www.naftemporiki.gr/story/1709910/telos-stin-atimorisia-sto-dimosio-me-tin-psifiopoiisi-efarmogon-tis-ead)

9. Ι. Μάνδρου, «Προκλητική η ατιμωρησία των εμπρηστών – Η «Κ» παρουσιάζει στοιχεία των τελευταίων 20 χρόνων», 4-9-2021, <https://www.kathimerini.gr/society/561486076/proklyitiki-i-atimorisia-ton-empriston-i-k-paroysiizei-stoicheia-ton-teleytaion-20-chronon/>

10. Γ. Μαρίνος, «Μόνιμο πρόβλημα η ατιμωρησία. Η μη επιβολή ποινής μπορεί να οφείλεται στα ανεπαρκή στοιχεία που προσκομίζουν ενώπιον του δικαστηρίου οι διωκτικές αρχές και συνεπώς οι δικάζοντες οφείλουν να απαλλάσσουν τους κατηγορούμενους», 6-8-2021, www.ot.gr/2021/08/06/aporseis/opinion/monimo-provlima-i-atimorisia/

11. Γ. Μαρίνος, «Νομοθετημένη η ατιμωρησία. Οι πολίτες εθίστηκαν στην ατιμωρησία, στην εκτεταμένη φοροδιαφυγή, στη μαζική διαφθορά, στις καταπατήσεις δημοσίων κτημάτων, αλλά και σε καθημερινή παραβατικότητα», 8-9-2021, www.ot.gr/2021/09/08/aporseis/opinion/nomothetimeni-i-atimorisia/

12. Γ. Μαρίνος, «Όταν η Πολιτεία ευνοεί το έγκλημα. Ως γνωστόν, στη χώρα μας προβλέπεται μεν η ισόβια κάθειρξη, αλλά ο καταδικασθείς αφήνεται ελεύθερος ύστερα από 16 χρόνια φυλάκισης το πολύ», 18-10-2021, www.ot.gr/2021/10/18/aporseis/opinion/otan-i-politeia-eynoiei-to-egklima/

13. Ημερησία, «Έρευνα Εθνικής Αρχής Διαφάνειας: Η διαφθορά παραμένει ατιμώρητη λέει το 87%», 9-12-2021, https://www.imerisia.gr/koinonia/29614_ereyna-ethnikis-arhis-diafaneias-i-diafthora-paramenei-atimoriti-leei-87

14. Κ. Μπρεγιάννη, «Έμφυλη βία / Το ελληνικό #MeToo είναι είναι εδώ», 24-1-2021, https://www.avgi.gr/koinonia/377573_elliniko-metoo-einai-edo

15. Τ. Τζαννετάκη, «Παθολογία του ισχύοντος συστήματος ποινών του Ποινικού Κώδικα», *ΠοινΧρ*, 2006, σ. 591, Τ. Τζαννετάκη, «Προτάσεις για ένα νέο σύστημα ποινών», *ΠοινΧρ*, 2008, σ. 683. Τ. Τζαννετάκη, «Το Σωφρονιστικό Σύστημα και το νέο Σύστημα Ποινών του ΠΚ: η προσπάθεια για την επίτευξη μιας υγιούς σχέσης», *ΠοινΧρ*, 2019, σ. 409επ.

16. Κ. Κατσαβός, «Η ποινική ευθύνη των ιατρών και το δυσαπόδεικτο αυτής κατά την ακροαματική διαδικασία», *ΠοινΔικ*, 2010, σ. 716-718.

17. Α. Χουλιάρης, «Ποινική Δικαιοσύνη και Ανθρώπινα Δικαιώματα: η προβληματική μιας επαμφοτερίζουσας σχέσης», *Εγκληματολογία*, 2/2012, σελ. 59-74.

18. Α. Χουλιάρης, *Η Ανάδυση του Διεθνούς Ποινικού Συστήματος. Όψεις της συστημικής διεθνούς εγκληματικότητας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλας, 2013, σ. 2.

κρατικής βίας,¹⁹ τα εγκλήματα των ισχυρών γενικά²⁰ και το κρατικό-εταιρικό έγκλημα ειδικότερα,²¹ τα εγκλήματα των ασκούντων πολιτική εξουσία,²² τα πρόσωπα που ενεργούν ως agents provocateurs,²³ τους λόγους μείωσης της ποινής κατ' άρθρα 83-85ΠΚ, την αναστολή εκτέλεσης της ποινής κατ' άρθρα 99-100ΠΚ αλλά και σε περίπτωση άσκησης έφεσης και όλα αυτά σε συνδυασμό με τη βραδύτητα απονομής της δικαιοσύνης,²⁴ τη συνδρομή λόγων δικαστικής άφεσης της ποινής.²⁵

Είναι προφανές από αυτή τη μη εξαντλητική αλλά επαρκώς αντιπροσωπευτική καταγραφή ότι σε αμφότερες τις περιπτώσεις το θέμα της ατιμωρησίας, νοούμενο ειδικά ως απουσία ποινικού κολασμού αξιόποινων πράξεων ή γενικότερα ως έλλειψη απόδοσης δικαιοσύνης, συνδέεται αμέσως ή εμμέσως με εκείνο της ασφάλειας. Να σημειωθεί ότι η τελευταία κατά κανόνα ταυτίζεται με την κρατούσα σε νομικό επίπεδο περιορισμένη εκδοχή της δημόσιας ασφάλειας, δηλαδή της προστασίας από βιαιότητες στρεφόμενες κατά συγκεκριμένων εννόμων αγαθών του ατόμου, που συνεπάγεται αξιωματικά την «ανάγκη» προώθησης διαρκώς νέων πιο «αποτελεσματικών» κατασταλτικών πολιτικών στον «πόλεμο κατά της εγκληματικότητας», σε βάρος κατά κανόνα οποιοδήποτε άλλων κοινωνικών πολιτικών,²⁶ χωρίς κάτι τέτοιο φυσικά να σημαίνει ότι απύσα είναι και η ευρύτερη εκδοχή της, που εκκινεί από την εξασφάλιση του δικαιώματος στη σωματική ακεραιότητα, στην ασφάλεια δικαίου και στην κοινωνική ειρήνη, οι οποίες γίνονται αντιληπτές ως προϋποθέσεις για την ελεύθερη και ουσιαστική άσκηση του συνόλου των συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων, σύλληψη που οδηγεί σε μια ευρύτερη συζήτηση για την ανάγκη ασφάλειας των ίδιων των δικαιωμάτων (κι όχι απλώς για κάποιο υποθετικό «υπερδικαίωμα» στην ασφάλεια).²⁷ Σε κάθε περίπτωση, η σύνδεση της έννοιας της

19. Σ. Βιδάλη, *Αστυνομία - Έλεγχος του Εγκλήματος και Ανθρώπινα Δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 243επ.

20. Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια. Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σ. 75. Α. Χουλιάρης, «Εγκληματικότητα των ισχυρών: εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική» και Ο. Αλοσκόφης, «Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών», αμφότερα στο: Σ. Βιδάλη - Ν. Κουλούρης - Χ. Παπαχαραλάμπους (επιμ.) *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ, 2019, σελ. 72-73 και 89, αντιστοίχως.

21. Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια, ό.π.*, σ. 129επ.

22. Δ. Σπινέλλης, «Η εγκληματικότητα των πολιτικών στην εξουσία (ή εγκληματικότητα του «ψηλού καπέλου»)», *ΠοινΧρ*, 2013, σ. 8.

23. Γ. Ναζίρης - Κ. Χατζηκόστας, *Ναρκοτικά*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2η εκδ., 2017, σ. 92.

24. Γ. Βούλγαρης, «Η συστηματική και διαχρονική υποβάθμιση της ποινικής καταστολής και ο νέος Ποινικός Κώδικας», *ΠοινΔικ*, 2019, σ. 784-785.

25. Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι, «Δικαστική άφεση της ποινής», στο: Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι - Ν. Μπιτζιλέκης - Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, *Δίκαιο των Ποινικών Κυρώσεων*, Νομική Βιβλιοθήκη, 3η εκδ., 2020, σ. 569 επ.

26. Α. Χουλιάρης, «Όψεις της αντεγκληματικής πολιτικής και του ποινικού δικαίου στην κοινωνία της διακινδύνευσης», *Εγκληματολογία*, 2021, ιδίως σ. 138επ. (όπου και περαιτέρω αναφορές).

27. Α. Baratta, «Diritto a la sicurezza o sicurezza dei diritti?», *Democrazia e diritto, La bilancia e la misura: guistizia, sicurezza*,

ατιμωρησίας με εκείνη της ασφάλειας, είτε στη στενότερη είτε στην ευρύτερη εκδοχή της, προσφέρει συνάμα την αιτία αλλά και την απόδειξη της αυξανόμενης σημασίας της πρώτης στο δημόσιο και επιστημονικό λόγο, γεγονός που περαιτέρω υποδεικνύει την ανάγκη οριοθέτησης και συγκεκριμενοποίησής της.

Σε αυτή την κατεύθυνση, μπορεί να υποστηριχθεί εισαγωγικά ότι δεν πρόκειται για κάποιο νομικό όρο, πολλώ δε μάλλον παγιωμένο, με σαφές και αποκρυσταλλωμένο περιεχόμενο μέσω της θεωρητικής ή/και νομολογιακής επεξεργασίας του, καθώς δεν απαντάται σε κάποιο ελληνικό νόμο ώστε να αποτελέσει πηγή προβληματισμού και ακολούθως να τύχει περαιτέρω πραγμάτευσης.²⁸ Προς επίρρωση αυτής της διαπίστωσης λειτουργεί και το γεγονός ότι δεν ανιχνεύεται ως λήμμα στα γενικά νομικά λεξικά,²⁹ ενώ αξιοσημείωτη είναι η απουσία του ακόμα και από εξειδικευμένα λεξικά των ποινικών επιστημών, στο πεδίο των οποίων εμπίπτει συστηματικά η σχετική προβληματική,³⁰ ενώ στο γενικό λεξικό ορίζεται ως «μη επιβολή ποινής, απαλλαγή ευθυνών».³¹ Κατ' αυτό τον τρόπο, μπορεί να υποστηριχθεί με σχετική βεβαιότητα ότι πρόκειται μάλλον για ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, με νομικές, κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές, ψυχολογικές αλλά και οικονομικές προεκτάσεις,³² το οποίο αναδείχθηκε αρχικώς κυρίως σε διεθνές επίπεδο κατά τη διαδικασία μετάβασης από δικτατορικά-αυταρχικά σε δημοκρατικά καθεστώτα, κυρίως στην Αργεντινή (στρατιωτική χούντα), τη Χιλή (καθεστώς Πινοσέτ) αλλά και σε άλλες χώρες της Λατινικής Αμερικής, και την έλλειψη ποινικής δίωξης σωρείας εγκλημάτων που διαπράχθηκαν κατά την περίοδο διακυβέρνησης των πρώτων από τα δεύτερα.³³

riforme, a cura di S. Anastasia-M. Palma, No 307.6, 2001, σ. 19επ.

28. Στο βαθμό τουλάχιστον που είναι σε θέση να γνωρίζει ο συγγραφέας. Πρβλ. Ι. Μανωλεδάκης, *Ερμηνεία (κατ' άρθρο) βασικών όρων του ειδικού μέρους του ποινικού κώδικα*, Σάκκουλας, 1996. Αντιθέτως επανειλημμένα χρησιμοποιείται ο όρος «ατιμώρητος» (δράστης) ή «ατιμώρητη» (πράξη) στον ΠΚ, με αναφορά στο τέταρτο στοιχείο δόμησης του εγκλήματος κατ' άρθρο 14 ΠΚ (π.χ. άρθρα 23, 42§2, 44, 137, 169Α, 172§3, 186§3, 227, 231§2, 232§2, 289§2, 366§1, 370B§1, 371§4, 377 ΠΚ), θέμα που δεν εντάσσεται στην προβληματική του άρθρου, αν και γίνεται κάποια αναφορά πιο κάτω.

29. Βλ. Γ. Κώνστας - Σ. Λιμούρης (επιμ.), *Νομικόν λεξικόν : το ελληνικόν δίκαιον και η εφαρμογή του: νομοθεσία - νομολογία - ερμηνεία*, 12 Τόμοι, Μ. Λιμούρης (τυπογρ.), 1959-1970 (όπου υπάρχει το λήμμα «ατιμώρητον» αναφερόμενο στις περιπτώσεις που ο ΠΚ προβλέπει ότι μια πράξη παταμένει ατιμώρητος), Γ. Κώνστας, *Νεώτερον λεξικόν νομικής : το ελληνικόν δίκαιον και η εφαρμογή του*, 3 Τόμοι, Αφοί Σάκκουλα, 1967-1970, Ι. Κρατερός (επιμ.), *Νομικό εγκυκλοπαιδικό λεξικό*, Αντ. Σάκκουλας, 1998, Μ. Ι. Σπυριδάκης, *Επίτομο νομικό λεξικό*, Α. Σάκκουλας, 2008. Ε. Σπηλιωτόπουλος - Χ. Χρυσανθάκης - Χ. Πολίτης (επιμ.), *Λεξικό νομικής ορολογίας, Τόμος II: Δημόσιο δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014. Ε. Martin, *A dictionary of law*, Oxford University Press, 4th edn., 1997, L.B. Curzon, *Dictionary of law*, 5th edn., Financial Times, Pitman, 1998.

30. Βλ. Ν. Ανδρουλάκης - Λ. Μαργαρίτης - Ι. Φαρσεδάκης (επιμ.), *Λεξικό νομικής ορολογίας, Τόμος III: Ποινικό δίκαιο & Εγκληματολογία*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, Κ.Δ. Σπινέλλη - Ν.Ε. Κουράκης - Μ.Π. Κρανιδιώτη (επιμ.), *Λεξικό Εγκληματολογίας*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2018. Ε. McLaughlin - J. Muncie (eds.), *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage, London-Thousand Oaks-New Delhi, 2nd edn., 2006.

31. Ακαδημία Αθηνών, *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα, 2014, σ. 275

32. Κ. Ambos, *Impunidad y Derecho Penal Internacional*, Ad Hoc, Argentina, 2^a edn., 1999, σ. 33.

33. Πρόκειται για το θέμα της μεταβατικής δικαιοσύνης (transitional justice) και των ειδικών πολιτικών, κοινωνικών και

Υπό αυτά τα δεδομένα, σε πρώτο χρόνο επιχειρείται η οριοθέτηση του φαινομένου της ατιμωρησίας, παρουσιάζοντας μια γενική και μια ειδική εκδοχή της (σε σχέση με το ποινικό δίκαιο και το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αντιστοίχως), διακρίνοντας ανάμεσα σε διαφορετικές μορφές κανονιστικής εκδήλωσής της (παραγραφή, αμνηστία, αποχή από την ποινική δίωξη, χάρη, θεσμοί εναλλακτικής περαίωσης της ποινικής διαδικασίας) και κάνοντας ειδική αναφορά στη σχετική εγκληματολογική προβληματική (σε σχέση με την εγκληματικότητα των ισχυρών), ενώ σε δεύτερο χρόνο παρουσιάζονται ευσύνοπτα σύγχρονες εκδηλώσεις του, οι οποίες άπτονται αφενός του φαινομένου της αστυνομικής αυθαιρεσίας και της προσπάθειας ελέγχου της και αφετέρου της αλλαγής του τρόπου δίωξης της κακουργηματικής απιστίας κατά τραπεζών από αυτεπαγγέλτως σε κατ' έγκληση διωκόμενο έγκλημα, οι οποίες αναλύονται ως συστημικά (ανα)παραγόμενη και νομοθετικά θεσπισμένη μορφή ατιμωρησίας, αντιστοίχως. Πρωτίστως όμως κρίνεται σκόπιμη η προσέγγιση της έννοιας της ατιμωρησίας μέσω της αντιπαραβολής της με εκείνη της τιμωρίας και δη της μοναδικής μορφής που η τελευταία μπορεί να λάβει στο σύγχρονο ιδεοπολιτικό πλαίσιο του κράτους δικαίου, της ποινής.³⁴

II. Το κρατικό μονοπώλιο της τιμωρίας και η απουσία θυματολογικής προβληματικής από το σύγχρονο ποινικό φαινόμενο

Κατά την περίοδο της νεωτερικότητας, η οργάνωση των βασικών θεσμών λειτουργίας του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης (αστυνομία, εισαγγελικός θεσμός, τακτική δικαιοσύνη, σωφρονιστικά καταστήματα) αναδεικνύεται σε αναγκαία προϋπόθεση για τη δόμηση της ποινικής εξουσίας, η οποία κατέχει κεντρική θέση στη συγκρότηση του σύγχρονου κράτους, η πεμπουσία του οποίου κατά τον Weber συνίσταται στο *μονοπώλιο του νόμιμου φυσικού καταναγκασμού* επί του συνόλου των ατόμων που είναι εγκατεστημένα σε ορισμένη γεωγραφική επικράτεια.³⁵ Όπως προσφυώς εξηγεί περαιτέρω ο συγγραφέας, αν και ο εξουσιαστικός σύνδε-

νομικών ζητημάτων που τίθενται στο πλαίσιο της. Βλ. μεταξύ πολλών: N.J. Kritz (ed.), *Transitional Justice. How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes, Vol. I: General Considerations*, United States Institute for Peace Press, Washington, 1995. R.G. Teitel, *Transitional Justice*, Oxford University Press, 2000.

34. Αξίζει να αναφερθεί ότι στην Οδύσσεια αναφέρεται συχνά η λέξη «νήποιος» (=νη στερητικό + ποινή), που σημαίνει «ατιμώρητος ή ανεκδίκητος» (από την πλευρά του θύματος), ενώ το ουδέτερο «νήποιον» χρησιμοποιείται επιρρηματικά και σημαίνει «χωρίς αποζημίωση» ή και «ατιμωρητί». Χ.Ε. Μαραβέλιας, «Περί ποινής γλωσσικά», *ΠοινΧρ*, 2000, σ. 775. Από διαφορετική σκοπιά αλλά στην ίδια τελικά κατεύθυνση, η Σπινέλλη αναφέρεται στην ατιμωρησία εξετάζοντας τους τρόπους αποσύνδεσης του εγκλήματος από την ποινή και ακολούθως ορίζει την πρώτη ως «διάπραξη εγκλημάτων που βρίσκονται στη λεγόμενη σκοτεινή περιοχή [...] και ως εκ τούτου οι δράστες τους παραμένουν ασύλληπτοι και ατιμώρητοι», ενώ περαιτέρω ως «οιονεί ατιμωρησία [...] τη διάσταση που εντοπίζεται μεταξύ της επιβληθείσας και εκτεθείσας ποινής». Κ.Δ. Σπινέλλη, «Εγκλημα χωρίς τιμωρία. Αρνητικές και θετικές επιπτώσεις της «ατιμωρησίας»», *ΠοινΧρ*, 2002, σ. 590, 592.

35. Μ. Weber, *Οικονομία και Κοινωνία. Α' Τόμος: Κοινωνιολογικές Έννοιες*, μτφρ.-εισαγ.-επιμ. Θ. Γκιούρας, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, 2005, σ. 57.

σμος που ενώνει το κράτος με τα άτομα που βρίσκονται στην επικράτειά του βασίζεται κατά κανόνα στη χρήση ειρηνικών μέσων, είναι ακριβώς η απειλή και η ενδεχόμενη χρήση βίας ως ύστατο αλλά ταυτόχρονα νόμιμο μέσο επηρεασμού του κοινωνικού πράττειν που του προσδίδει ένα αμιγώς πολιτικό πρόσημο, διαφοροποιώντας τον ταυτόχρονα από άλλους.³⁶

Με αφετηρία λοιπόν την ποινική μεταρρύθμιση που έλαβε χώρα κατά το 18^ο αιώνα,³⁷ το κρατικό μονοπώλιο τιμωρίας δεν μπορεί να ερείδεται σε θρησκευτικές δοξασίες και λοιπές υπερβατικές έννοιες, ούτε να ταυτίζεται με την ηθική, αλλά πρέπει να αρθρώνεται επί τη βάση συγκεκριμένων ορθολογικών αρχών, που απηχούν την αυτοδύναμη αξία του ανθρώπου, ως *sine qua non* όρο νομιμοποίησής του.³⁸ Ακριβώς για αυτό το λόγο και στο πεδίο της ποινικής δικαιοσύνης κυριαρχεί η θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου,³⁹ ενώ οι αρχές της νομιμότητας των εγκλημάτων και των ποινών (*nullum crimen nulla poena sine lege*), της ποινικής ευθύνης του εγκληματία (*nulla poena sine culpa*) και της ποινής ως μέσου γενικής πρόληψης αποτελούν τις ειδικές συνεκδηλώσεις της.⁴⁰

Ακολούθως, η ποινική καταστολή αποβάλλει σταδιακά τον θεαματικό χαρακτήρα της (σωματικές ποινές, βασανιστήρια, διαπόμπευση δράστη, κ.λπ.), εξορθολογίζεται και κανονικοποιείται, αντιστοιχούμενη και εξυπηρετώντας τους μηχανισμούς και τις διαδικασίες παραγωγής στην κοινωνία.⁴¹ Σε ποινικοδογματικό επίπεδο, λαμβάνει τη μορφή ενός τρισυπόστατου φαινομένου, γνωστού ως «ποινικό φαινόμενο», δομικά στοιχεία του οποίου αποτελούν το έννομο αγαθό, το έγκλημα και η επαπειλούμενη ποινή, προκειμένου να ρυθμίζεται διεξοδικά πότε, πώς και σε ποιο βαθμό νομιμοποιείται η τιμωρητική αντίδραση του κράτους, κατατείνουσα στον

36. Αντιθέτως ο σύνδεσμος που ενώνει την Εκκλησία με τους πιστούς βασίζεται στον ιεροκρατικό καταναγκασμό που ασκείται μέσω της παροχής ή άρνησης σωτηριακών αγαθών. *Ibid.*, σ. 57-58.

37. R. Martinage, *Histoire du droit pénal en Europe*, PUF, Paris, 1998, σ. 44επ. Μ. Φουκώ, *Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της Φυλακής*, μτφρ. Κ. Χατζηδήμου – Ι. Ράλλη, Εκδόσεις Ράππα, Αθήνα, 1989, σ. 99επ. Ν. Κουράκης, *Ποινική Καταστολή*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 3^η έκδ., 1997, σ. 114επ.

38. Βλ. μεταξύ πολλών: L. Radzinowicz, *Ideology and Crime. A Study of Crime in its Social and Historical Context*, Heinemann Educational Books, London, 1966. A. Norrie, *Crime, Reason and History. A Critical Introduction to Criminal Law*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1993. Ι.Α. Γεωργάκης, *Ιδεοπολιτικοί Ορίζοντες του Σύγχρονου Ποινικού Δικαίου*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991. Α. Κοτσαλής - Δ. Κιούπης (επιμ.), *Ιστορία του ποινικού δικαίου και των ποινικών θεσμών*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007.

39. Για μια πρόσφατη παρουσίαση της συμβολαϊκής θεωρίας ως του προσφορότερου φιλοσοφικά θεμέλιου του κρατικού μονοπωλίου κολασμού, βλ. C. Finkelstein, “Une perspective contractualiste sur le châtement”, στο: C. Nadeau - M. Vachert (sous la direction de), *Le Châtiment. Histoire, philosophie et pratiques de la justice pénale*, Liber, Montréal, 2005, σ. 65επ.

40. Ν. Κουράκης, *Ποινική Καταστολή*, ό.π., σ. 150-155.

41. Μ. Φουκώ, *Επιτήρηση και Τιμωρία*, ό.π., σ. 141επ. Βλ. και Μ. Foucault, *Η Τιμωρητική Κοινωνία. Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας (1972-73)*, μτφρ. Π. Αγγελόπουλος, Πλέθρον, Αθήνα, 2016, σ. 51επ, όπου επισημαίνεται μια διπλή μεταβολή: αφενός στο εσωτερικό του ποινικού θεσμού με τη διατύπωση και εφαρμογή της αρχής του εγκληματία-κοινωνικού εχθρού και αφετέρου με την εμφάνιση μια νέας τιμωρητικής πρακτικής, εκείνη της φυλάκισης.

εξαναγκασμό του ατόμου σε συμμόρφωση διά της προσβολής θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών του.⁴² Κατ' αυτό τον τρόπο, ο ιδιωτικός χαρακτήρας του εγκλήματος ξεθωριάζει, καθώς αυτό γίνεται πλέον αντιληπτό πρωτίστως ως κοινωνικό γεγονός, ως προσβολή της ίδιας της κοινωνίας, ως εναντίωση δηλαδή ενός ατόμου (δράστη) απέναντι στο κοινωνικό σύνολο, ευρύτερα δε ως μια έμπρακτη προσβολή των συμφερόντων της νομιμόφρονος πλειοψηφίας, όπως αυτά έχουν προσδιοριστεί στο κοινωνικό συμβόλαιο, από μια παρεκκλίνουσα μειοψηφία. Η εν λόγω ριζική μεταβολή βρίσκει διττή έκφραση σε θεσμικό επίπεδο: αφενός με τη μετάβαση από την ιδιωτική στη λαϊκή και πλέον στην κρατική δίωξη των εγκλημάτων και αφετέρου με την πρόβλεψη της αυτεπάγγελτης δίωξής τους, ακόμα και παρά τη θέληση του παθόντος, η οποία μόνο κατ' εξαίρεση αποκτά σημασία σε εγκλήματα με σχετικά μικρή βαρύτητα (τα κατ' έγκληση διωκόμενα).⁴³

Από την άλλη πλευρά, η ποινή αρθρώνεται ως η επίσημη και συντεταγμένη αντίδραση της κοινωνίας στο έγκλημα, καταγιγνωσκόμενη και εκτιώμενη μέσω των θεσμών του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης, που λειτουργούν στο όνομα της κοινωνίας και στην κατεύθυνση προάσπισης και διαίωνισης κοινά αποδεκτών κοινωνικο-ηθικών αξιών, η οποία εκδηλώνεται σε τρεις χρόνους: ως γενική και αφηρημένη απειλή κολασμού (απειλούμενη ποινή - νομοθετικό επίπεδο), ως εξατομικευμένη κοινωνικοηθική μομφή (επιβαλλόμενη ποινή - δικαστικό επίπεδο) και ως βιωματικά υφιστάμενη τιμωρία (εκτελούμενη ποινή - σωφρονιστικό επίπεδο).⁴⁴ Η μοναδικότητά της αναδεικνύεται από τα ίδια τα δομικά στοιχεία της και δη το γεγονός ότι αποτελεί ένα κακό στα ατομικά αγαθά του δράστη, που επιβάλλεται αναγκαστικά σε αυτόν παρά τη θέλησή του ως ένδειξη της εξουσιαστικής υπεροχής του κράτους, το οποίο την καταγιγνώσκει μέσω των αρμόδιων οργάνων του (δικαστήρια) ως αποτέλεσμα τήρησης μιας αυστηρά τυπικής διαδικασίας που διασφαλίζει τη δικαιοσύνη και την αμεροληψία της σχετικής κρίσης, η οποία εκφέρεται αποκλειστικά με αναφορά σε συγκεκριμένο δράστη (προσωποπαγής χαρακτήρας) σε συνάρτηση με το βαθμό αδίκου και ενοχής του (αρχή αναλογικότητας).⁴⁵ Σύμφωνα

42. Ι. Μανωλεδάκης, *Ποινικό Δίκαιο. Γενική Θεωρία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004, σελ. 1-12. Α. Κωστάρας, *Ποινικό Δίκαιο. Έννοιες και Θεσμοί του Γενικού Μέρους*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 3η εκδ. 2019, σελ. 59-64.

43. Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2η εκδ., 1994, σ. 45-52.

44. Σ. Παύλου - Κ. Κοσμάτος, *Οι Κυρώσεις στο νέο Ποινικό Κώδικα. Συμβολή στην ερμηνεία των άρθρων 50-133 ΠΚ (Ν. 4619/2019, όπως ισχύει με Ν. 4637/2019)*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σ. 3-5. Και αναλυτικά σε συνάρτηση με τα εγκληματολογικά δεδομένα: Η. Δασκαλάκης, *Η Λειτουργία της Ποινής υπό το Φως των Δεδομένων της Εγκληματολογίας*, Αθήνα, 1973.

45. Ν. Μπιτζιλέκης, «Έννοια και σκοπός των ποινικών κυρώσεων», στο: Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι κ.ά., *Δίκαιο των Ποινικών Κυρώσεων*, ό.π., σ. 2-5, 21-25., Σ. Παύλου - Κ. Κοσμάτος, *Οι Κυρώσεις στο νέο Ποινικό Κώδικα*, ό.π., σ. 11-12. Ν. Παρασκευόπουλος - Γ. Νούσκαλης, «Παρεπόμενες ποινές - Η λογική του Ν. 4619/2019», στο: Ν. Παρασκευόπουλος - Λ. Μαργαρίτης - Γ. Νούσκαλης, *Ποινολογία. Άρθρα 50-133 νέου ΠΚ*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2020, σ. 57-60.

μάλιστα με τις κρατούσες ενωτικές θεωρίες, η ποινή εξυπηρετεί μια πολυδιάστατη στοχοθεσία, που περιλαμβάνει την ανταπόδοση, την ειδική και τη γενική πρόληψη⁴⁶ και η οποία φαίνεται να παραμένει ενεργή και να εξυπηρετείται σε όλα τα ως άνω στάδια εκφοράς της.⁴⁷ Σε λογική συνέχεια των ανωτέρω αλλά με ειδική αναφορά, μεταξύ άλλων, στην εντόνως στιγματιστική για τον τιμωρούμενο⁴⁸ και συνάμα εκφραστική-επιβεβαιωτική για τις πληγείσες κοινωνικο-θικές αξίες λειτουργία της ποινής,⁴⁹ υποστηρίζεται ότι η ποινή κι όχι το έγκλημα αποτελεί το πρωταρχικό μέγεθος του ποινικού δικαίου.⁵⁰

46. Ν. Μπιτζιλέκης, «Εννοια και σκοπός των ποινικών κυρώσεων», ό.π., σ. 6-17. Σ. Παύλου - Κ. Κοσμάτος, *Οι Κυρώσεις στο νέο Ποινικό Κώδικα*, ό.π., σ. 6-10. Ν. Παρασκευόπουλος - Γ. Νούσκαλης, «Ουσία και στόχοι της ποινής», στο: Ν. Παρασκευόπουλος - Α. Μαργαρίτης - Γ. Νούσκαλης, *Ποινολογία. Άρθρα 50-133 νέου ΠΚ*, ό.π., σ. 5-13.

47. Ν. Μπιτζιλέκης, «Εννοια και σκοπός των ποινικών κυρώσεων», ό.π., σ. 17-21. Πρβλ. τη διαλεκτική σύλληψη της ποινής, σύμφωνα με την οποία σε κάθε επιμέρους χρονικό στάδιο εκδήλωσής της εξυπηρετείται διαφορετικός σκοπός (απειλούμενη ποινή=γενική πρόληψη, επιβαλλόμενη=ειδική πρόληψη, εκτελούμενη ποινή=ανταπόδοση) Ι. Μανωλεδάκης, *Ποινικό Δίκαιο. Γενική Θεωρία*, ό.π., σ. 388-391. Έτσι και Ν. Παρασκευόπουλος - Γ. Νούσκαλης, «Ουσία και στόχοι της ποινής», ό.π., σ. 15.

48. E. Goffman, *Στιγμα. Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας*, μτφρ. Δ. Μακρυνιώτη, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2001. Ο Lemert, προκειμένου να αναδείξει τη σημασία της κοινωνικής αντίδρασης, προτείνει την έννοια της «δευτερογενούς παρέκκλισης» (secondary deviation), υποστηρίζοντας ότι ενώ το αρχικό πέρασμα στην πράξη (πρωτογενής παρέκκλιση) αποτελεί συνάρτηση μιας πληθώρας κοινωνικών, ψυχολογικών, πολιτισμικών, κ.λπ. παραγόντων, η δευτερογενής παρέκκλιση οφείλεται στις στιγματιστικές και εξοστρακιστικές συνέπειες που συνοδεύουν την αντίδραση στην πρώτη, ειδικά στην περίπτωση επιβολής ποινής. Επομένως, η αντίδραση στο έγκλημα αποτελεί παράγοντα μονιμότερης εμπλοκής σε αυτό, καθώς το υποκείμενο, ακόμα κι αν έχει «πληρώσει» το τίμημα για την αρχική συμπεριφορά του απέναντι στην κοινωνία, συνεχίζει να προσδιορίζεται ως παρεκκλίνων ή εγκληματίας, με αποτέλεσμα να «υποχρεώνεται» σταδιακά στην οργάνωση της ζωής του γύρω από τη νέα κοινωνική του ταυτότητα. E.M. Lemert, *Human Deviance, Social Problems, and Social Control*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1967, σ. 40-64.

49. Η θεωρία για την εκφραστική λειτουργία της τιμωρίας διατυπώθηκε το 1965 από τον Feinberg σε μια προσπάθεια να προσδιορίσει τι διαφοροποιεί την τιμωρία από άλλες κυρώσεις, αλλά και να καλύψει περιπτώσεις τιμωρίας που δεν μπορούσαν να προσεγγιστούν επαρκώς μέσω των ωφελμιστικών ή ανταποδοτικών θεωριών. Έτσι, το ειδοποιό χαρακτηριστικό της τιμωρίας συνίσταται ακριβώς στην εκφραστική (ή επικοινωνιακή) λειτουργία της: «η τιμωρία αποτελεί ένα συμβατικό μέσο για την έκφραση στάσεων ή πικρίας, αγανάκτησης και κρίσεων αποδοκιμασίας και καταδίκης από την πλευρά είτε της ίδιας της τιμωρούσας αρχής είτε εκείνων 'στο όνομα' των οποίων επιβάλλεται. Εν ολίγοις, η τιμωρία έχει μία συμβολική σημασία που σε μεγάλο βαθμό εκλείπει από άλλες μορφές κυρώσεων» (σ. 98). Επομένως η τιμωρία ενέχει πάντα τόσο ένα αποδοκιμαστικό συμβολισμό όσο και μια σκληρή αντιμετώπιση, τα οποία, αν και συνυπάρχουν στην πραγματικότητα, θα πρέπει να διακρίνονται επαρκώς για λόγους ανάλυσης. J. Feinberg, «The Expressive Function of Punishment», στο: J. Feinberg, *Doing & Deserving. Essays in the Theory of Responsibility*, Princeton University Press, 1970, σ. 95επ. Τέλος, ο Durkheim ήταν ο πρώτος που αναφέρθηκε στην παιδευτική λειτουργία (educational function) της ποινής και δη στο βασικό ρόλο που διαδραματίζει στην καλλιέργεια συλλογικής συνείδησης σε μια κοινωνία. η τιμωρητική επέμβαση του κράτους δεν μπορεί παρά να επιτελεί μια διττή, ηθική και κοινωνική συνάμα, λειτουργία, συνιστάμενη αφενός στην επιβεβαίωση της ηθικής τάξης και αφετέρου στην αποκατάσταση της κοινωνικής αλληλεγγύης, που έχουν διαρρηχθεί από την τέλεση ενός εγκλήματος. E. Durkheim, *La división del trabajo social*, ισπ. μτφρ. C. G. Posada, Akal Universitaria, Madrid, 1982 [1892], σ. 83επ. Η ίδια αυτή θέση βρίσκεται και στον πυρήνα των δυο νόμων για την εξέλιξη του κατασταλτικού συστήματος. E. Durkheim, «Δύο νόμοι της ποινικής εξέλιξης», σε: E. Durkheim, *Δυο Νόμοι για την Ποινική Εξέλιξη*, ελλ. μτφρ. Η. Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, χ.χ., σ. 1επ. Πρβλ. και την παρουσίαση και κριτική αποτίμηση της εν λόγω θεωρίας από D. Garland, *Punishment and Modern Society. A Study in Social Theory*, Clarendon Press, Oxford, 1992, σ. 23επ., 47επ.

50. Ν. Ανδρουλάκης, «Το πρωτείο της ποινής», *Υπερ*, 1998, σ. 1174επ. Ν. Ανδρουλάκης, *Ποινικό Δίκαιο. Γενικό Μέρος: Θεωρία για το Έγκλημα*, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2000, σ. 16επ.

Οι παραπάνω ευρέως αποδεκτές σε γενικές γραμμές θέσεις υποδεικνύουν την παραδοχή ότι το ποινικό δίκαιο συνιστά θεσμική βία, κάτι που περαιτέρω υποδεικνύει ότι ο τρόπος οργάνωσης των ποινικών μέσων για την αντιμετώπιση του εγκλήματος βρίσκει το βασικό κριτήριο νομιμοποίησης αλλά και το όριό της στην έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁵¹ Στο πεδίο των ποινικών επιστημών αυτή τη τελευταία δεν μπορεί παρά να εξειδικεύεται με αναφορά στα δυο ευθέως εμπλεκόμενα μέρη στο ποινικό φαινόμενο: το δράστη και το θύμα.⁵²

Πιο συγκεκριμένα, η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επιτελεί παραδοσιακά μια αρνητική λειτουργία, συνιστάμενη τόσο στον ακριβή προσδιορισμό των ορίων εντός των οποίων ασκείται θεμιτά η ποινική παρέμβαση όσο και στην προάσπιση των συμφερόντων του ατόμου υπό την ιδιότητα του εν δυνάμει δράστη απέναντι στο κράτος-φορέα της ποινικής καταστολής (αντιστοίχως γίνεται λόγος για εγγυητική του ατόμου λειτουργία του ποινικού δικαίου). Πρόκειται στην ουσία για τη διαδικασία εξανθρωπισμού αυτής της τελευταίας, που λαμβάνει χώρα εδώ και πάνω από 200 χρόνια στις διάφορες εθνικές δικαιοταξίες, εξειδικεύεται με τη θεσμική κατοχύρωση των δικαιωμάτων του υπόπτου-κατηγορουμένου και μπορεί να ανευρεθεί στα έργα πλειάδας κλασικών και σύγχρονων συγγραφέων.⁵³

Ωστόσο η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επιτελεί συνάμα και μια θετική λειτουργία, η οποία συνίσταται στον προσδιορισμό του αντικειμένου της ποινικής προστασίας και σχετίζεται

51. A. Baratta, “Principi del diritto penale minimo. Per una teoria dei diritti umani come oggetti e limiti della lege penale”, *Dei delitti e delle pene*, Vol. III, No 3, 1985, σ. 443επ. A. BARATTA, “Derechos humanos: entre violencia estructural y violencia penal” [1989], στο: A. Baratta, *Criminología y Sistema Penal. Compilación in memoriam*, Editorial B de F, Montevideo-Buenos Aires, 2004, σ. 334-356. Πρβλ. Α. Μάνεσης, *Συνταγματικό Δίκαιο Ι*, Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1980, σ. 21-30.

52. Κάτι τέτοιο φυσικά δεν σημαίνει ότι εγκαθιδρύεται μια διμερής σχέσης, δεδομένου ότι η δημιουργία ενός κεντρικού συστήματος ποινικής δικαιοσύνης συνεπάγεται την ανάπτυξη μιας τριπολικής σχέσης (δράστης-θύμα-δικαστής), όπου πλέον το κράτος υποκαθιστά λειτουργικά το άμεσα θιγόμενο θύμα, συνθήκη που έχει σταδιακά επιφέρει το δραστικό περιορισμό του ρόλου του στο ποινικό σύστημα (ουδετεροποίηση του θύματος). W. Hassemer - F. Muñoz Conde, *Introducción a la Criminología y al Derecho Penal*, Tirant to Blanch, Valencia, 1989, σ. 29. Σε μια από τις πλέον ρηξικέλευθες κριτικές του υφιστάμενου μοντέλου, υποστηρίζεται ότι τα θύματα έχουν χάσει ουσιαστικά όχι μόνο το δικαίωμα ουσιαστικής συμμετοχής στην ποινική διαδικασία, αλλά πρωτίστως το δικαίωμά τους στο να διαχειρίζονται κατά βούληση τις συγκρούσεις τους (εδώ με το δράστη-κατηγορούμενο), κατάσταση που παρομοιάζεται με κλοπή ιδιοκτησίας. N. Christie, “Conflicts as Property”, *The British Journal of Criminology*, Vol. 17, 1977, σ. 1επ.

53. Για την ακρίβεια η εγγυητική ή εξασφαλιστική απέναντι στην αυθαιρεσία της εξουσίας λειτουργία του ποινικού δικαίου είναι ευρύτερη και αρθρώνεται σε τρία επίπεδα: αα) κανονιστικό (ή νομοθετικό) επίπεδο, διά της αποτροπής κάθε μορφής ποινικοποίησης που δεν συνάδει με την εγγενή αξία του ανθρώπου, ββ) διαδικαστικό (ή δικαστικό) επίπεδο, εισάγοντας μια σειρά από ρυθμίσεις που διασφαλίζουν τη δικαιοσύνη της διαδικασίας καταλογισμού σε ενοχή του κατηγορουμένου και γγ) κυρωτικό (ή εκτελεστικό) επίπεδο, απαγορεύοντας κάθε μορφή τιμωρίας που ακυρώνει ή απομειώνει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Απόρροια αυτής προσέγγισης είναι ο προσδιορισμός του ποινικού δικαίου ως «αναγκαίο κακό». Y. Cartuyvels (2007), “Droits de l’homme et droit pénal, un retournement ?”, στο: Y. Cartuyvels - H. Dumont - F. Ost - M. Van de Kerchove - S. Van Drooghenbroeck (dir.), *Les droits de l’homme, bouclier ou épée du droit pénal?*, Facultés Universitaires Saint-Louis, Bruxelles, 2007, σ. 23.

με την περιφρούρηση των συμφερόντων του ατόμου υπό την ιδιότητα πλέον του εν δυνάμει θύματος απέναντι σε κοινωνικά βλαπτικές συμπεριφορές, είτε αυτές προέρχονται από την ίδια την κρατική εξουσία είτε από άλλους φορείς δράσης (αντιστοίχως γίνεται λόγος για προστατευτική των εννόμων αγαθών λειτουργία του ποινικού δικαίου).⁵⁴ Πρόκειται για το συμπληρωματικό αίτημα για τον εξορθολογισμό της ποινικής καταστολής, που αρχίζει να αρθρώνεται σε διεθνές επίπεδο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλαίσιο ανάπτυξης του διεθνούς δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και συνίσταται στην κατοχύρωση του δικαιώματος των θυμάτων σε επανόρθωση της βλάβης που έχουν υποστεί (right to an effective remedy). Αντιστοίχως, τα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να υιοθετήσουν όλα τα απαραίτητα μέτρα, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η θέσπιση ποινικών διατάξεων (εγκληματοποίηση συμπεριφορών), για την ουσιαστική αποκατάσταση των θυμάτων. Υπό αυτή την οπτική, ως εξορθολογισμός νοείται η εξισορρόπηση των συμφερόντων που διακυβεύονται στην κοινωνική κατασκευή του ποινικού φαινομένου εν γένει, αλλά και στον τρόπο διάρθρωσής τους στο πλαίσιο της ποινικής δίκης ειδικότερα, ώστε να ενισχυθεί η θέση του θύματος στην προοπτική της εξυπηρέτησης και προαγωγής του αιτήματος για ουσιαστική δικαιοσύνη.⁵⁵

Αυτή η εξέλιξη δεν είναι τυχαία, αλλά εδράζεται στη διαπίστωση ότι ενώ η μορφή θεσμικής βίας που σχετίζεται με την υπέρβαση κάποιων θεμιτών ορίων στην ποινική καταστολή υπήρξε σταθερή πηγή προβληματισμού ήδη από τον 18^ο αιώνα, προσφέροντας τη βάση πάνω στην

54. Πρόκειται ουσιαστικά για συμπληρωματική λειτουργία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η οποία αναπτύσσεται μεταπολεμικά παράλληλα με την παραδοσιακή, αμυντική λειτουργία τους και εξετάζεται συστηματικά στο πεδίο του συνταγματικού δικαίου, αντανακλώντας φυσικά και στο πεδίο των ποινικών επιστημών. Σε γενικές γραμμές, ενώ η αμυντική λειτουργία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αφορά στις σχέσεις του ιδιώτη με το κράτος, προϋποθέτει δηλαδή εννοιολογικά κάποια μορφή κρατικής δράσης, η θετική λειτουργία έρχεται να καλύψει ένα ευρύτερο πεδίο προσβολών που συνδέονται με μη κρατική δράση και μπορεί είτε να προέρχεται από ιδιώτες, οπότε γίνεται λόγος για τριτενέργεια ή διαπροσωπική ενέργεια των δικαιωμάτων, είτε ακόμα και από φυσικές ή άλλες καταστροφές, δράση αλλοδαπών προσώπων, μη εθνικών δημόσιων οργανισμών, μη κυβερνητικών οργανώσεων και γενικά αλλοδαπών παραβιάσεων οποιασδήποτε προελεύσεως, οπότε γίνεται ευρύτερα λόγος για κρατικά καθήκοντα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Βλ. ευσύνοπτη παρουσίαση της σχετικής θεματικής: Β.Γ. Τζέμος, «Τα κρατικά καθήκοντα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Νο 34, 2007, σ. 471επ.

55. Έχει παρατηρηθεί χαρακτηριστικά ότι «η σύγχρονη αντιμετώπιση του εγκλήματος και από τη σκοπιά του θύματος δεν συγκρούεται με τους σκοπούς του ποινικού δικαίου, δηλαδή την πρόληψη, την ενδυνάμωση των κοινωνικών κανόνων και την κοινωνική επανένταξη του δράστη. Η νέα διάσταση που παίρνει το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης με την αναγνώριση του ρόλου που διαδραματίζει – και που είναι σε θέση να διαδραματίσει – το θύμα συντελεί σε μια εξισορρόπηση των μηχανισμών που επίσημου κοινωνικού ελέγχου...». Κ.Δ. Σπινέλλη, «Εγκλημα και Θύμα. Ζητήματα και προτεραιότητες για μια θυματολογική προβληματική με αφορμή τη διακήρυξη του ΟΗΕ για τα θύματα», στο: Τομέας Ποινικών Επιστημών Νομικού Τμήματος Πανεπιστημίου Αθηνών, *Μνήμη Ν. Χωραφά, Η Γάφου, Κ. Γαρδίκια, Τόμος Δεύτερος*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα, σ. 250. Από την άλλη πλευρά ορθώς παρατηρείται ότι ο δράστης αξιώνει δικαιοσύνη της διαδικασίας απόδοσης μομφής (fairness), ενώ το θύμα διασφάλιση των όρων απόδοσης ουσιαστικής δικαιοσύνης (justice), η οποία περιλαμβάνει τόσο την εγκληματοποίηση συμπεριφορών που βλάπτουν θεμελιώδη δικαιώματά του όσο και αποκατάσταση της βλάβης του. G.F. Fletcher, *The Grammar of Criminal Law. American, Comparative, and International. Volume One: Foundations*, Oxford University Press, New York, 2007, σ. 4..

οποία δομήθηκε όλη η φιλελεύθερη θεωρία του ποινικού δικαίου, δεν συνέβη το ίδιο και με τη δεύτερη βασική εκδήλωση της, που συνδέεται με το φαινόμενο της ατιμωρησίας για κατάφωρες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η οποία ουσιαστικά αποτελεί την κορυφή του παγόβουνου, καθώς η απουσία απάντησης του κράτους στο εγκληματικό φαινόμενο γίνεται αντιληπτή ως μορφή «δομικής αδικίας».⁵⁶ Η θέση αυτή ουσιαστικά υποδεικνύει την αναγκαιότητα χρήσης του ποινικού δικαίου ως αποτελεσματικού μέσου προστασίας απέναντι σε ορισμένες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ζήτημα που στο πλαίσιο της «ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης»⁵⁷ έχει προσεγγιστεί μέσω της έννοιας των «θετικών υποχρεώσεων» των κρατών, η οποία αποτελεί νομολογιακή κατασκευή του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) στην κατεύθυνση της ουσιαστικής και αποτελεσματικής εφαρμογής της πρώτης.⁵⁸ Ειδικότερα, η κλασική – αλλά ταυτόχρονα παρωχημένη – πρόσληψη των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων τα συνδέει αποκλειστικά με μια αρνητική λειτουργία, συνιστάμενη στην υποχρέωση του κράτους να απόσχει από συγκεκριμένες ενέργειες ή μέτρα, η οποία και αντιπαραβάλλεται συστηματικά στη θετική λειτουργία των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, συνιστάμενη στην υποχρέωση του κράτους να προβεί σε ορισμένες ενέργειες ή να υιοθετήσει κάποια μέτρα, προκειμένου να καταστήσει δυνατή την πραγμάτωσή τους.⁵⁹ Το ΕΔΔΑ, ερμηνεύοντας δυναμικά ορισμένα δικαιώματα της πρώτης κατηγορίας, προωθεί ως λογική συνέπεια μια διευρυμένη σύλληψη τους, σύμφωνα με την οποία η αποτελεσματική προστασία τους μπορεί να προϋποθέτει εγγενώς κάποια θετική δράση από την πλευρά του κράτους, η οποία συνίσταται στη λήψη τόσο πρακτικών όσο και νομικών προστατευτικών μέτρων.⁶⁰

Η θεωρία των θετικών υποχρεώσεων αποτελεί το κατεξοχήν μέσο προαγωγής και κατοχύρωσης των δικαιωμάτων των θυμάτων τόσο σε ουσιαστικό όσο και σε διαδικαστικό επίπεδο, κατά κανόνα δε σε συνδυασμό.⁶¹ Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά στο πρώτο, η κρατική υποχρέωση

56. H.D. Peña, “La impunidad: apenas la punta de iceberg”, στο: Consejería Presidencial para los Derechos Humanos, *Justicia, Derechos Humanos e Impunidad*, 2ª edn., Bogotá, 1991, σ. 10, όπως αναφέρεται από K. Ambos, *Impunidad y Derecho Penal Internacional*, ό.π., σ. 41.

57. Γ. Κτιστάκης, «Η ευρωπαϊκή δημόσια τάξη στο χώρο των δικαιωμάτων του ανθρώπου», *Το Σύνταγμα*, 1999, τχ. 1, σ. 5επ.

58. Όπως χαρακτηριστικά έχει αποφανθεί το ΕΔΔΑ, «Η Σύμβαση δεν αποσκοπεί στην εξασφάλιση των δικαιωμάτων κατά τρόπο θεωρητικό και απατηλό, αλλά πρακτικό και αποτελεσματικό». *Airey v. Ireland*, Judgment of 11 September 1979, §24.

59. Τη διάκριση αυτή σχολίασε κριτικά το ΕΔΔΑ στην ίδια υπόθεση *Airey v. Ireland*, ό.π., § 26.

60. F. Sudre, “Les ‘obligations positives’ dans la jurisprudence européenne des droits de l’homme”, *Revue trimestrielle des droits de l’homme*, 1995, σ. 365-369.

61. Για μια σφαιρική και συνάμα ευσύνοπτη παρουσίαση της διάκρισης μεταξύ των ουσιαστικών και διαδικαστικών εκφάνσεων των θετικών υποχρεώσεων, αλλά και της μορφής που παίρνουν με αναφορά σε συγκεκριμένα άρθρα βλ. J.-F. Akandji-Kombe, *Positive obligations under the European Convention on Human Rights. A Guide to the implementation of the European Convention on Human Rights*, Council of Europe, 2007, σ. 16-17, 20επ.

διασφάλισης του δικαιώματος στη ζωή (Άρθρο 2 ΕΣΔΑ)⁶² και τη σωματική ακεραιότητα (Άρθρα 3⁶³ και 4 ΕΣΔΑ⁶⁴), αλλά και σεβασμού της ιδιωτικής ζωής (Άρθρο 8 ΕΣΔΑ)⁶⁵ επιτάσσει την λήψη μέτρων για την αποτροπή κάθε προσβολής τους, είτε αυτή προέρχεται από το κράτος είτε και από τρίτους ιδιώτες.⁶⁶ Πρόκειται ουσιαστικά για την πραγμάτωση του δικαιώματος προστασίας από την πρωτογενή θυματοποίηση, η οποία επιτάσσει ακόμα και τη χρήση των ποινικών μέσων ως του αποτελεσματικότερου μέσου αποτροπής προσβολών κατά των ανωτέρω θεμελιωδών δικαιωμάτων, γεγονός που προϋποθέτει κατ' αρχάς την αναγωγή τους σε τιμωρούμενα εγκλήματα (πρωτογενής εγκληματοποίηση/ποινικοποίηση).⁶⁷ Όσον αφορά δε στο διαδικαστικό επίπεδο, η ερμηνεία του άρθρου 1 ΕΣΔΑ, που προβλέπει μια γενική υποχρέωση των κρατών να σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, και πλέον η όλο και συχνότερη αναφορά στο άρθρο 13 ΕΣΔΑ, που κατοχυρώνει το δικαίωμα σε αποτελεσματική προσφυγή,⁶⁸ υποδεικνύουν την άσκηση ποινικών διώξεων ως του αποτελεσματικότερου μέσου αποκατάστασης της βλάβης του θύματος στην περίπτωση παραβίασης των ανωτέρω δικαιωμάτων, καθώς είναι πλέον σε αυτό το δεύτερο στάδιο που γενικές και αφηρημένες απαγορεύσεις συγκεκριμενοποιούνται και πραγματώνονται (δευτερογενής εγκληματοποίηση/ποινικοποίηση). Οι παραπάνω νομολογιακές εξελίξεις οδήγησαν στην κατάρτιση από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης του κειμένου *Κατευθυντήριες Γραμμές σχετικά με την εξάλειψη της ατιμωρησίας για σοβαρές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, όπου η καταπολέμηση του φαινομένου ορίζεται «ως ζήτημα δικαιοσύνης για τα θύματα, ως αποτρεπτικό μέσο σε σχέση με μελλοντικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ως μέσο διατήρησης του κράτους δικαίου και της εμπιστοσύνης του κοινού στο δικαστικό σύστημα».⁶⁹ Στον πυρήνα των ως άνω εξελίξεων διαγράφεται σαφώς η τάση δημιουργίας ποινικών συστημάτων διαρθρωμένων κατά τρόπο που

62. *Osman v. the United Kingdom*, Judgment of 28 October 1998, §§ 115-116.

63. *A v. The United Kingdom*, Judgment of 23 September 1998, §24.

64. *Siliadin v. France*, Judgment of 26 July 2005, §§ 90-149.

65. *X and Y v. The Netherlands*, Judgment of 26 March 1985, §27.

66. A. Ashworth, *Positive Obligations in Criminal Law*, Hart Publishing, Oxford and Portland, 2017, σ. 196επ.

67. H.S. Van Drooghenbroeck, “Droit pénal et droits de l’homme: le point de vue de la Cour européenne des droits de l’homme”, στο: Y. Cartuyvels et al. (dir.), *Les droits de l’homme, bouclier ou épée du droit pénal?*, ό.π., σ. 85-88.

68. Χρειάζεται να διευκρινιστεί εδώ ότι το Άρθρο 13 αποτελεί ένα γενικό διαδικαστικό δικαίωμα που δεν εφαρμόζεται ανεξάρτητα, αλλά πάντα σε συνδυασμό με κάποιο από τα ουσιαστικά δικαιώματα ή τις ελευθερίες που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ (Άρθρα 2-12, 14). A. Drzemczewski - G. Giakoumopoulos, “Article 13”, στο: L.-E. Pettiti - E. Decaux - P.-H. Imber (dir.), *La Convention européenne des droits de l’homme. Commentaire article par article*, 2ème éd., Economica, Paris, 1999, σ. 454-474.

69. *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on eradicating impunity for serious human rights violations*. Adopted by the Committee of Ministers on 30 March 2011 at the 1110th meeting of the Ministers’ Deputies, διαθέσιμο διαδικτυακά: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cd111#globalcontainer Πρβλ. και CPT/Inf(2004)28-part, “Καταπολέμηση της ατιμωρησίας” Απόσπασμα από τη 14 η Γενική Έκθεση που δημοσιεύθηκε το 2004, διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://rm.coe.int/16806cd07e>

να διασφαλίζεται η πολύπλευρη και αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ, όπως άλλωστε επιτάσσει και το σύγχρονο μοντέλο «χρηστής διακυβέρνησης».⁷⁰

Υπό τα παραπάνω δεδομένα, η ατιμωρησία ισοδυναμεί πρωτίστως με την απουσία τιμωρίας διαπραχθέντος εγκλήματος μέσω της επιβολής κάποιας ποινής, κάτι που ματαιώνει τελικά όλους τους παραπάνω σκοπούς και λειτουργίες της, εγείροντας ενδεχομένως παράλληλα και τη διεθνή ευθύνη του κράτους,⁷¹ αλλά επιπροσθέτως και με την απουσία ή τη μη εφαρμογή μέσων προστασίας των θυμάτων. Με άλλα λόγια, η προβληματική του φαινομένου της ατιμωρησίας δεν εξαντλείται στην έλλειψη νομικής διαπίστωσης διάπραξης κάποιας παραβίασης,⁷² αλλά διαλαμβάνει και το ζήτημα της απόδοσης της ιδιότητας του θύματος σε κάποιους, άτομα ή/και συλλογικότητες, που, όταν απουσιάζει, συνιστά ενδεχομένως ένα είδος ανεστραμμένης δευτερογενούς θυματοποίησης.⁷³

Τέλος, σαφής διαφοροποίηση πρέπει να γίνει μεταξύ της ατιμωρησίας υπό την ανωτέρω έννοια και ρητορικής περί ατιμωρησίας, στην οποία, μεταξύ άλλων, σωρεύονται αφενός διάφορα αιτή-

70. Αποτελεί πλέον κοινό τόπο ότι η λειτουργία της νομολογίας του ΕΔΔΑ δεν περιορίζεται απλώς στον έλεγχο της συμβατότητας των διαφόρων εθνικών νομοθεσιών και διαδικασιών με τα ανθρώπινα δικαιώματα που κατοχυρώνει η ΕΣΔΑ, αλλά έχει αποκτήσει μεγαλύτερη εμβέλεια, επηρεάζοντας τα εθνικά νομικά συστήματα σε όλες τους τις εκφάνσεις. P. Wachsmann, “De la qualité de la loi à la qualité du système juridique”, *Libertés, Justice, Tolérance. Mélanges en hommage au Doyen Gérard Cohen-Jonathan. Volume II*, Bruyant, Bruxelles, 2004, σ. 1687-1705. Ο όρος «χρηστή διοίκηση» χρησιμοποιείται για να καταδείξει τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να αποφασίζονται και να εφαρμόζονται δημόσιες πολιτικές. Βλ. τις Σύμφωνα με τον ΟΗΕ, διακρίνεται από οχτώ χαρακτηριστικά: στηρίζεται σε συμμετοχική διαδικασία, αποσκοπεί σε συναινετικό αποτέλεσμα, υπόκειται στην αρχή του κράτους δικαίου, είναι διαφανής, ανταποκρίνεται σε διαφορετικές ανάγκες, επιδιώκει την προαγωγή της ισότητας και ενσωμάτωσης, είναι αποτελεσματική και προάγει τη λογοδοσία. Βλ. <https://www.unescap.org/sites/default/files/good-governance.pdf> Πρβλ. και τις 12 αρχές στο Συμβούλιο της Ευρώπης: <https://www.coe.int/en/web/good-governance/12-principles>

71. Για την περιγραφή του ποινικού δικαίου ως μέσο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και της ευθύνης που μπορεί να εγείρει η παράβαση από το κράτος της διαδικαστικής υποχρέωσης που έχει απέναντι σε κάθε άτομο (όχι στην κοινωνία ως σύνολο) να διερευνήσει, να διώξει και ενδεχομένως να τιμωρήσει τις σχετικές παραβιάσεις (με αναλυτική αναφορά μεταξύ άλλων στα άρθρα της ΕΣΔΑ και τη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ), βλ. K. Kramber, *Prosecuting Human Rights Offences. Rethinking the Sword Functions of Human Rights*, Brill, Leiden-Boston, 2017. Στην ίδια κατεύθυνση: F. Bestagno, *Diritti umani e impunità. Obblighi positivi degli Stati in materia penale*, Milano: Vita e Pensiero, 2003.

72. Μάλιστα υποστηρίζεται ότι ο λόγος ύπαρξης της τιμωρίας θα πρέπει να περιοριστεί στην πρόληψη της ατιμωρησίας και των δεινών που τη συνοδεύουν: «επειδή η ποινική τιμωρία αποτελεί τρομακτική πηγή ανθρώπινου πόνου, η μείωσή της συνιστά ηθική πρόοδο και θα έπρεπε να εκτελείται γενικά στο ελάχιστο επίπεδο, στο οποίο θα μπορούσε ακόμα να ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στην πρόληψη των δεινών της ατιμωρησίας». H. Gross, *Crime and Punishment. A Concise Moral Critique*, Oxford University Press, 2012, σ. 3-4.

73. Για την παρουσίαση της σχετικής προβληματικής τόσο σε γενικό επίπεδο όσο και σε σχέση με ειδικές κατηγορίες θυμάτων ή συγκεκριμένες έννομες τάξεις βλ. E. Viano (ed.), *Victims' Rights and Legal Reform: International Perspectives. Proceedings of the Sixth International Institute on Victimology (1990)*, The Oñati International Institute for the Sociology of Law, Oñati, 1991.

ματα για την επίταση της ποινικής καταστολής (που εξετάζονται συστηματικά υπό την έννοια της (νεο)τιμωρητικότητας⁷⁴) και αφετέρου αιτιάσεις ότι οι επιβαλλόμενες ποινές είναι χαμηλές ή επιεικείς,⁷⁵ εν γένει μη ανταποκρινόμενες στο αποκαλούμενο «κοινό περί δικαίου αίσθημα» (κάτι που συνδέεται με το πολύ επίκαιρο θέμα του ποινικού λαϊκισμού⁷⁶), ζητήματα άλλωστε που διασταυρώνονται.⁷⁷ Η ανάλυση που ακολουθεί περιορίζεται στην πρώτη και δεν επεκτείνεται στη δεύτερη, καταχρηστικά χρησιμοποιούμενη, έννοια της ατιμωρησίας.

III. Οριοθέτηση του φαινομένου της ατιμωρησίας

Μετά από της ανωτέρω απαραίτητες διευκρινίσεις αναφορικά με την ποινική εξουσία, το ποινικό φαινόμενο και τις προκλήσεις που θέτει η νομολογιακή επαναφορά του θύματος ως του έτερου σημαντικού πόλου της ευρωπαϊκής ποινικής πολιτικής, επιχειρείται στη συνέχεια η οριοθέτηση του φαινομένου της ατιμωρησίας μέσω της διάκρισης μια γενικής και μια ειδικής εκδοχή της (σε σχέση με το ποινικό δίκαιο και το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αντιστοίχως), της παρουσίας των διαφορετικών μορφών κανονιστικής εκδήλωσής της (παραγραφή, αμνηστία, αποχή από την ποινική δίωξη, χάρη, θεσμοί εναλλακτικής περαίωσης της ποινικής διαδικασίας) και της (*de lege ferenda*) αναφοράς στη σχετική εγκληματολογική προβληματική (σε σχέση με την εγκληματικότητα των ισχυρών). Να σημειωθεί ότι η διάκριση μεταξύ εν τοις πράγμασι (*de facto*) και κανονιστικής (*de jure*) ατιμωρησίας προτείνεται κυρίως για λόγους συστηματοποίησης, ενώ πολλές φορές στην πραγματικότητα οι εκφάνσεις αυτές συμπλέκονται (όπως π.χ. συμβαίνει στην περίπτωση της μη υποβολής έγκλισης από τον παθόντα).

74. Π.χ. αυστηρότερο πλαίσιο ποινών, δημιουργία νέων κακουργημάτων, επιμήκυνση ή κατάργηση της παραγραφής, περαιτέρω περιορισμός ή κατάργηση θεσμών κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων, κ.λπ. Βλ. γενικά: J. Pratt - D. Brown - M. Brown - S. Hallsworth - W. Morrison (eds.), *The New Punitiveness. Trends, theories, perspectives*, Willan Publishing, 2005. Χ. Ζαραφονίτου, *Τιμωρητικότητα. Σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2008. Και ειδικά: Η. Αναγνωστόπουλος, «Οι Σειρήνες του νεο-τιμωρητισμού», Καθημερινή, 14-7-2019, <https://www.kathimerini.gr/opinion/1033892/oi-seirines-toy-neo-timoritismoy/> Η. Αναγνωστόπουλος, «Τιμωρητικός Ακτιβισμός», Καθημερινή, 6-6-2021, <https://www.kathimerini.gr/opinion/561389782/timoritikos-aktivismos/> Ε. Φυτράκης, «Αταβιστικό Ποινικό Δίκαιο», *Εφημερίδα των Συντακτών*, 10-10-2021, https://www.efsyn.gr/themata/thema-tis-efsyn/313926_atabistiko-poiniko-dikαιο Ν. Κουλούρης, «Αντεγκληματική πολιτική με όλο και περισσότερη ποινική καταστολή», *Η Εποχή*, 7-11-2021, <https://www.epohi.gr/article/40904/antegklhmatikh-politikh-me-olo-kai-perissoterh-poinikh-katastolh>

75. Πρβλ. Σ. Παπαγεωργίου-Γονατάς, «Μπορεί το θύμα του εγκλήματος να επηρεάσει την επιμέτρηση της ποινής;», *ΠοινΔικ*, 2013, σ. 623επ

76. J. Pratt, *Penal Populism*, Routledge, 2007.

77. M. Hough, "Populism and Punitive Penal Policy", *Criminal Justice Matters*, 2002, σ. 4-5.

Α. Ατιμωρησία εν ευρεία και εν στενή εννοία

Η ατιμωρησία εν ευρεία εννοία συνδέεται με την απουσία ποινικής δίωξης συμπεριφορών (πράξεων ή παραλείψεων), οι οποίες, αν και τυποποιούνται ως εγκλήματα στην ποινική νομοθεσία κάποιου κράτους, εντούτοις τελικά δεν τιμωρούνται για λόγους όχι τόσο κανονιστικούς (*de jure*) όσο πρακτικούς (*de facto*),⁷⁸ οι οποίοι μπορούν να σχετίζονται π.χ. με τη μη καταγγελία της αξιόποινης πράξης από το θύμα, την αναποτελεσματική διερεύνησή της από τις διωκτικές αρχές, κ.λπ. Η εν λόγω έννοια της ατιμωρησίας συνδέεται με το «σκοτεινό αριθμό» της εγκληματικότητας, γνωστή και ως αφανή ή αθέατη εγκληματικότητα. Σε γενικές γραμμές, οι εν λόγω όροι διαπλάθηκαν από την εγκληματολογία για τον προσδιορισμό της διαφοράς που παρατηρείται μεταξύ των επίσημα καταγραφέντων εγκλημάτων (όπως π.χ. στην Ελλάδα αποτυπώνονται στη στατιστική επετηρίδα της Ελληνικής Αστυνομίας) και των πιθανολογούμενων ότι έχουν τελεστεί στην πραγματικότητα σε ορισμένη επικράτεια και χρονική περίοδο.⁷⁹ Έτσι, εδώ θα ενέπιπταν όλες εκείνες τις περιπτώσεις που: τόσο η πράξη όσο και ο δράστης παραμένουν άγνωστοι, η πράξη έχει γίνει γνωστή, όχι όμως και ο δράστης, τόσο η πράξη όσο και ο δράστης είναι γνωστοί, ωστόσο η υπόθεση δεν εισάγεται στην ποινική δικαιοσύνη για διάφορους λόγους (π.χ. μη υποβολή έγκλησης, όπου προβλέπεται, εξωδικαστική-ιδιωτική διευθέτηση της διαφοράς, κ.λπ.). Γίνεται αντιληπτό ότι η ατιμωρησία αποτελεί διαχρονικό στοιχείο κάθε έννομης τάξης, καθώς ουδείς μπορεί να αναμένει λογικά την αποκάλυψη, πολλώ δε μάλλον την εξιχνίαση του συνόλου των τελούμενων εγκλημάτων, ενώ, υπό κανονικές συνθήκες, η τελευταία δεν θεωρείται εσκεμμένη. Υπό αυτά τα δεδομένα, η μέτρηση της εγκληματικότητας αναδεικνύεται σε βασικό παράγοντα για τη χάραξη μιας ορθολογικής αντεγκληματικής πολιτικής, γεγονός

78. K. Ambos, *Impunidad y Derecho Penal Internacional*, ό.π., σ. 35.

79. Ε. Λαμπροπούλου, *Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου και των Θεσμών της Ποινικής Δικαιοσύνης*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999, σ. 138επ. Πρβλ. Ο Δασκαλάκης διακρίνει ανάμεσα: α) στη δήλη εγκληματικότητα, η οποία περιλαμβάνει μόνο εγκλήματα για τα οποία χώρεσε ποινική καταδίκη, β) τη φαινομένη εγκληματικότητα, η οποία περιλαμβάνει εγκλήματα που, αν και περιήλθαν σε γνώση των διωκτικών αρχών, δεν εισήχθησαν ποτέ στα ποινικά δικαστήρια λόγω μη αποκάλυψης των δραστών τους, γ) αυτά τα δυο μεγέθη αποτελούν τμήμα-ποσοστό της αληθινούς εγκληματικότητας, η οποία περιλαμβάνει το σύνολο των εγκλημάτων που διαπράττονται σε ορισμένη χρονικά και τοπικά κοινωνία. Το τμήμα-ποσοστό που δημιουργείται μεταξύ της φαινομένης (καταγεγραμμένης από τις διωκτικές αρχές) και της αληθινής εγκληματικότητας, ακριβώς επειδή είναι αριθμητικώς απροσδιόριστο, αποτελεί το σκοτεινό αριθμό της. Η Δασκαλάκης, «Η εγκληματολογική σημασία του σκοτεινού αριθμού της εγκληματικότητας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Νο. 25, 1975, σ. 370. Πλέον η έννοια της δήλης (ή εμφανούς) εγκληματικότητας αναφέρεται σε εκείνη που καταγράφεται στη στατιστική επετηρίδα της Ελληνικής Αστυνομίας, ενώ τα εγκλήματα οι δράστες των οποίων δικάστηκαν και καταδικάστηκαν σε κάποια ποινή ή μέτρο ασφαλείας αποτελούν τη δικαστικά διαπιστούμενη ή «ένδικη» εγκληματικότητα, η οποία καταγράφεται στη Στατιστική της Δικαιοσύνης που εκδίδεται από την ΕΛΣΤΑΤ. Η αφανής εγκληματικότητα περιλαμβάνει τα εγκλήματα που δεν αποκαλύπτονται ή δεν καταγγέλλονται και συνήθως δεν εμφανίζονται σε οποιαδήποτε επίσημα αρχεία ή στατιστική. Σ. Αλεξιάδης, *Εγκληματολογία*, Εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 5^η έκδ., 2011, σ. 118επ. Β. Καρύδης, *Η αθέατη εγκληματικότητα. Εθνική θυματολογική έρευνα*, Αντ. Ν. Σάκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 14επ. Κ.Δ. Σπινέλλη, *Εγκληματολογία: σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 3η έκδ., 2014, σ. 181-182. Βλ. και C. Doorewaard, “The dark figure of crime and its impact on the criminal justice system”, *Acta Criminologica: Southern African Journal of Criminology*, Vol. 27(2), 2014, σ. 1επ.

που στο πεδίο της εγκληματολογίας προσέφερε το έναυσμα αφενός για την καλλιέργεια του προβληματισμού γύρω από την αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών, οι οποίες δεν γίνονται πλέον αντιληπτές ως μια ουδέτερη διαδικασία συλλογής και ταξινόμησης πληροφοριών παρά ως ένδειξη της δραστηριότητας των διωκτικών μηχανισμών και των κοινωνικών στερεοτύπων, και αφετέρου για την ανάπτυξη μεθόδων διερεύνησης του επιστημονικά και κοινωνικά σημαντικού μεγέθους της αφανούς εγκληματικότητας μέσω ερευνών αυτο-ομολογούμενης εγκληματικότητας (που ερευνούν το σκοτεινό αριθμό των δραστών) και θυματολογικών ερευνών (που ερευνούν το σκοτεινό αριθμό των θυμάτων).⁸⁰

Από την άλλη πλευρά, η *ατιμωρησία εν στενή εννοία* συνδέεται με σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και πιο συγκεκριμένα εκείνων που κατοχυρώνονται στο *Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα* του ΟΗΕ, γνωστά και ως δικαιώματα πρώτης γενιάς,⁸¹ η ανάγκη ποινικής δίωξης μέρους των οποίων και δη των αρχετυπικών διεθνών εγκλημάτων οδήγησε στην ανάπτυξη του κλάδου του διεθνούς ποινικού δικαίου, τόσο υπό το μοντέλο της κεντρικής επιβολής του (μέσω των θεσμών των διεθνών ποινικών δικαστηρίων)⁸² όσο και υπό εκείνο της αποκεντρωμένης εφαρμογής του (από τις εθνικές ποινικές δικαιοδοσίες που ενεργοποιούνται μέσω της αρχής της οικουμενικής δικαιοσύνης).⁸³

Πιο συγκεκριμένα, είναι σε επίπεδο ΟΗΕ και συγκεκριμένα στο πλαίσιο της Υποεπιτροπής για την Πρόληψη των Διακρίσεων και την Προστασία των Μειονοτήτων που θα ξεκινήσει η συζήτηση για την ανάγκη και τη σημασία καταπολέμησης της ατιμωρησίας. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο ειδικός εισηγητής Joinet στην τελική αναφορά του προς την Υποεπιτροπή περιγράφει τη διαδικασία συνειδητοποίησης από την πλευρά της διεθνούς κοινότητας της εν λόγω ανάγκης σε τέσσερις φάσεις:⁸⁴ α) κατά τη δεκαετία του 1970 μη κυβερνητικές οργανώσεις, υπερασπιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, νομομαθείς και η δημοκρατική αντιπολίτευση (σε κάποιες

80. Β. Καρύδης, *Η αθέατη εγκληματικότητα*, ό.π., σ. 23επ. Σ. Αλεξιάδης, *Εγκληματολογία*, ό.π., σ. 130επ. Ε. Λαμπροπούλου, *Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου...*, ό.π., σ. 138επ. Κ.Δ. Σπινέλλη, *Εγκληματολογία*, ό.π., σ. 182επ.

81. Κ. Ambos, *Impunidad y Derecho Penal Internacional*, ό.π., σ. 36. Α. Siebert-Fohr, "The Fight against Impunity under the International Covenant on Civil and Political Rights", *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Vol. 6, 2002, σ. 301-344.

82. Φ. Παζαρτζή, *Η ποινική καταστολή στο διεθνές δίκαιο. Η διεθνής ποινική δικαιοσύνη στη σύγχρονη εποχή*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007, σ. 185επ. Α. Χουλιάρης, *Η Ανάδυση του Διεθνούς Ποινικού Συστήματος*, ό.π.

83. Φ. Παζαρτζή, *Η ποινική καταστολή στο διεθνές δίκαιο*, ό.π., σ. 243επ. Α. Γιόκαρης, *Οι διεθνείς ποινικές δικαιοδοσίες των κρατών*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2006. Μ. Γαβουνέλη, «Η αποκεντρωμένη επιβολή του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου», στο: Κ. Κούφα - Φ. Παζαρτζή (επιμ.), *Η διεθνής ποινική δικαιοσύνη ως μηχανισμός επιβολής του διεθνούς δικαίου*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2007, σ. 167επ.

84. UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1997/20/Rev.1, "Question of the impunity of perpetrators of human rights violations (civil and political). Revised final report prepared by Mr. Joinet pursuant to Sub-Commission decision 1996/119", σ. 3-4. Βλ. και αναλυτικότερα: L. Joinet (dir.), *Lutter contre l'impunité*, éditions la Découverte, Paris, 2002.

χώρες που ήταν δυνατό) κινητοποιήθηκαν, διεκδικώντας την αμνήστευση πολιτικών εγκλημάτων που είχαν διαπραχθεί εναντίον αυταρχικών/δικτατορικών καθεστώτων (η αμνηστία ως σύμβολο ελευθερίας). β) Τη δεκαετία του 1980 διάφορα δικτατορικά/αυταρχικά καθεστώτα εκδίδουν νόμους που ουσιαστικά αμνηστεύουν τα εγκλήματα που είχαν διαπράξει τα ίδια σε βάρος αντιφρονούντων και πολιτικών αντιπάλων τους («νόμοι αυτοαμνηστίας»), με αποτέλεσμα ο θεσμός της αμνηστίας να γίνεται αντιληπτός πλέον ως ένα είδος διασφάλισης της ατιμωρησίας. γ) Με τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου, διάφορες χώρες μπαίνουν σε μια διαδικασία εκδημοκρατισμού ή επιστροφής στη δημοκρατία που είχε εντωμεταξύ καταλυθεί, ενώ άλλες συνάπτουν συμφωνίες που θέτουν τέλος σε εμφύλιες συγκρούσεις. Στο πλαίσιο είτε δημόσιου διαλόγου είτε διαπραγματεύσεων για την επίτευξη της ειρήνης γίνεται προσπάθεια να εξισοροποιηθεί η επιθυμία των καταπιεστών να ξεχαστεί το παρελθόν και των θυμάτων να αποδοθεί δικαιοσύνη. δ) Είναι σε αυτή την τέταρτη ουσιαστικά φάση που καθίσταται πρόδηλη η ανάγκη να καταπολεμηθεί η ατιμωρησία, κάτι που για πρώτη φορά καταγράφεται στη *Διακήρυξη και Πρόγραμμα Δράσης της Βιέννης*, που υιοθετήθηκαν στην Παγκόσμια Δυνδιάσκεψη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στις 25-6-1993.⁸⁵

Στην ίδια ως άνω αναφορά, ο Joinet ορίζει την ατιμωρησία ως εξής: «απιθανότητα, *de jure* ή *de facto*, λογοδοσίας των δραστών παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων - στο πλαίσιο ποινικών, αστικών, διοικητικών ή πειθαρχικών διαδικασιών - δεδομένου ότι αυτοί δεν υπόκεινται σε καμία έρευνα που θα μπορούσε να οδηγήσει στην ποινική δίωξη, τη σύλληψη και, εφόσον κριθούν ένοχοι, την καταδίκη τους σε κατάλληλες ποινές, καθώς και στην αποζημίωση των θυμάτων τους»,⁸⁶ ενώ η 18η από τις συνολικά 42 αρχές που διατυπώνει για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας, αυτή αποδίδεται ευθέως στην αδυναμία των κρατών να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους για διερεύνηση παραβιάσεων, για λήψη κατάλληλων μέτρων που θα διασφαλίζουν ότι οι δράστες τους διώκονται, δικάζονται και τιμωρούνται δεόντως, για την παροχή στα θύματα αποτελεσματικών ένδικων μέσων για την αποκατάσταση της βλάβης τους και για τη λήψη μέτρων που θα διασφαλίσουν ότι οι παραβιάσεις δεν θα επαναληφθούν. Μάλιστα σημειώνεται ότι, αν και η άσκηση ποινικής δίωξης εμπίπτει κατά κύριο λόγο στην αρμοδιότητα του κράτους, θα πρέπει να θεσπιστούν συμπληρωματικοί διαδικαστικοί κανόνες που θα επιτρέπουν στα θύματα να κινησουν τις σχετικές διαδικασίες, είτε σε ατομική είτε σε συλλογική βάση, όταν οι αρχές δεν

85. Στο Πρόγραμμα Δράσης μεταξύ άλλων προβλέπεται ότι: «60. States should abrogate legislation leading to impunity for those responsible for grave violations of human rights such as torture and prosecute such violations, thereby providing a firm basis for the rule of law» και «91. The World Conference on Human Rights views with concern the issue of impunity of perpetrators of human rights violations, and supports the efforts of the Commission on Human Rights and the Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities to examine all aspects of the issue.» *Vienna Declaration and Programme of Action*. Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993, διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/vienna.aspx>

86. UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1997/20/Rev.1, σ. 17.

το πράττουν, ιδίως σε αστικό επίπεδο, δυνατότητα που θα έπρεπε να επεκταθεί σε μη κυβερνητικές οργανώσεις με αναγνωρισμένη μακροχρόνια δραστηριότητες για την υπεράσπιση των ενδιαφερομένων θυμάτων.⁸⁷

Θα ακολουθήσουν κι άλλες αναφορές⁸⁸ μέχρι η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ στο υπ' αριθ. 2005/81 Ψήφισμά της με τίτλο «Ατιμωρησία» να τονίσει, μεταξύ άλλων, τη σημασία της καταπολέμησης της ατιμωρησίας για την πρόληψη των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και να προτρέπει τα κράτη να τερματίσουν την ατιμωρησία για παραβιάσεις που συνιστούν εγκλήματα, προσάγοντας τους δράστες, συμπεριλαμβανομένων των συνεργών τους, στη δικαιοσύνη σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, τα πρότυπα δικαιοσύνης, τη δικαιοσύνη και την ορθή νομική διαδικασία. Επιπλέον αναγνωρίζει ότι τα κράτη πρέπει να διώξουν ή να εκδώσουν τους δράστες (και τους συνεργούς τους) διεθνών εγκλημάτων, όπως γενοκτονία, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, εγκλήματα πολέμου και βασανιστήρια, σύμφωνα με τις διεθνείς υποχρεώσεις τους, προκειμένου να τους οδηγήσουν στη δικαιοσύνη, προτρέποντας όλα τα κράτη να λάβουν αποτελεσματικά μέτρα για εφαρμογή αυτών των υποχρεώσεων. Τέλος, αναγνωρίζει ότι, σύμφωνα με το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, η γενοκτονία, τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και τα εγκλήματα πολέμου δεν υπόκεινται σε παραγραφή και τα πρόσωπα που κατηγορούνται για τη διάπραξη τους δεν μπορούν να καλύπτονται από ασυλία, προτρέποντας τα κράτη, σύμφωνα με τις διεθνείς υποχρεώσεις τους να καταργήσουν την πρόβλεψη παραγραφής τέτοιων εγκλημάτων, καθώς και των αντίστοιχων ασυλιών *rationae materiae*.⁸⁹

Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών υιοθετεί το 2006 το κείμενο *Βασικών Αρχών και Κατευθύνσεων αναφορικά με το Δικαίωμα σε Προσφυγή και σε Αποκατάσταση των Θυμάτων Σοβαρών Παραβιάσεων του Διεθνούς Δικαίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου*, το οποίο, αφού μνημονεύει το κρατικό καθήκον άσκησης ποινικών διώξεων για τη διάπραξη διεθνών εγκλημάτων, επικεντρώνεται αφενός στην υποχρέωση των κρατών να σεβαστούν και να εξασφαλίσουν το σεβασμό των παραπάνω κλάδων του διεθνούς δικαίου (Αρχές I-IV) και αφετέρου να διασφαλίζουν το δικαίωμα των θυμάτων στην παροχή έννομης προστασίας (*right to remedies*, Αρχή VII), η οποία περιλαμβάνει τα εξής τρία δικαιώματα: αα)

87. UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1997/20/Rev.1, σ. 22-23.

88. E/CN.4/2004/88, "Independent study on best practices, including recommendations, to assist states in strengthening their domestic capacity to combat all aspects of impunity, by Diane Orentlicher", E/CN.4/2005/102/Add.1, "Report of Diane Orentlicher, independent expert to update the Set of principles to combat impunity - Updated Set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity"

89. E/CN.4/RES/2005/81, 21 April 2005, "Human Rights Resolution 2005/81: Impunity", διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://www.refworld.org/docid/45377c930.html>

ίσης και αποτελεσματικής πρόσβασης στη δικαιοσύνη (Αρχή VIII), ββ) κατάλληλης, αποτελεσματικής και έγκαιρης επανόρθωσης της βλάβης που έχουν υποστεί μέσω αποκατάστασης, αποζημίωσης, συνδρομής, ικανοποίησης και παροχής εγγυήσεων μη επανάληψής της (Αρχή IX), και γγ) πρόσβασης σε όλες τις πληροφορίες που σχετίζονται με τις παραβιάσεις που έλαβαν χώρα, που ισοδυναμεί με δικαίωμα στην αλήθεια (Αρχή X).⁹⁰

B. Μορφές εκδήλωσης της ατιμωρησίας σε κανονιστικό επίπεδο

Η ανωτέρω εν στενή εννοία ατιμωρησία που σχετίζεται με πρακτικούς λόγους αντιπαραβάλλεται συστηματικά σε εκείνη που οφείλεται σε κανονιστικούς λόγους, στους οποίους εντάσσονται κατά κανόνα οι λόγοι που εξαλείφουν το αξιόποινο και δη η παραγραφή, η αμνηστία,⁹¹ ενώ σχετική είναι η προβληματική τόσο του θεσμού της αποχής από την ποινική δίωξη όσο και της χάρης.⁹²

Πιο συγκεκριμένα, παραγραφή αποτελεί η με την πάροδο του χρόνου απόσβεση του δικαιώματος του κράτους είτε να διώξει ποινικά και ενδεχομένως να τιμωρήσει μια αξιόποινη πράξη είτε να εκτελέσει την ποινή που έχει επιβληθεί από το ποινικό δικαστήριο σε κάποιο κατηγορούμενο μετά την κήρυξη της ενοχής του, οπότε γίνεται λόγος για παραγραφή εγκλημάτων (άρθρα 111-113 ΠΚ) ή ποινών (άρθρα 118-120 ΠΚ), αντιστοίχως. Αν και σήμερα φαίνεται να υπάρχει ομοφωνία στην ελληνική επιστημονική θεωρία αναφορικά με το θεσμό, παλαιότερα διατυπώθηκαν αντιρρήσεις, οι οποίες ουσιαστικά τον υποδεικνύουν ως μέσο ατιμωρησίας.⁹³ Ως δικαιολογητικοί λόγοι της παραγραφής των εγκλημάτων αναφέρονται η αλλοίωση ή εξαφάνιση του αποδεικτικού υλικού, που συνεπάγεται τον αυξημένο κίνδυνο έκδοσης πεπλανημένης δικαστικής απόφασης, η εξασθένηση των σκοπών της ποινής και ιδίως της γενικής πρόληψης, η αποκατάσταση της κοινωνικής ειρήνης, η αλλοίωση του ποινικού φαινομένου στο χρόνο που επιφέρει και αμφιβολίες ως προς την ταυτότητά του, ενώ σε σχέση με την παραγραφή των ποινών, η άμβλυνση της ειδικοπροληπτικής και γενικοπροληπτικής λειτουργίας τους, που εξουδετερώνει την αποτελεσματικότητα του ποινικού μηχανισμού. Η διαφορά μεταξύ των δυο ειδών

90. GA/RES 60/147, 21 March 2006, “Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law”.

91. Αντιθέτως, δεν ενδιαφέρει από άποψη ατιμωρησίας η μη υποβολή έγκλησης στα κατ' έγκληση διωκόμενα εγκλήματα, όπως και η παραίτηση από αυτή (άρθρο 114 ΠΚ), καθώς είναι το ίδιο το θύμα που δεν επιθυμεί την κίνηση της ποινικής δίωξης, ενώ το κράτος του έχει αναγνωρίσει τη σχετική εξουσία διάθεσης. Βλ. Ι. Μπέκας, «Παράιτηση από την έγκληση. Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 117-120 ΠΚ», στο: Σ. Σπινέλλης (επιμ.), *Συστηματική Ερμηνεία του Ποινικού Κώδικα. Άρθρα 1-133*, Εκδόσεις Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2005, σ. 1318επ.

92. Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι, «Δικαστική άφεση της ποινής», ό.π., σ. 569 επ.

93. Βλ. αναλυτική παράθεση από Ι. Ζησιάδη, *Η Ποινική Παραγραφή*, 1954, σ. 24επ.

παραγραφής είναι ότι, στην πρώτη περίπτωση, δεν υπάρχει και εμποδίζεται να υπάρξει απόφαση επί της αξιόποινης πράξης και της ευθύνης του δράστη (καθώς η κατάφαση παραγραφής καθιστά ανεπίτρεπτη την έρευνα της ουσιαστικής πλευράς της κατηγορίας), ενώ στη δεύτερη υφίσταται αδυναμία εκτέλεσης της υφιστάμενης ποινικής καταδικαστικής απόφασης.⁹⁴ Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι τα παραπάνω φαίνεται να γίνονται δεκτά μόνο στο πλαίσιο των ποινικών συστημάτων που ανήκουν στην ηπειρωτική παράδοση, όχι όμως και σε εκείνα που ανήκουν στην κοινοδικαιική παράδοση, όπου δεν ανιχνεύεται γενικός κανόνας παραγραφής των εγκλημάτων, παρά μόνο προβλέπεται σε ειδικούς νόμους για τα ελαφρύτερα αδικήματα, ως εξαίρεση, και σε κάθε περίπτωση όχι για τα κακουργήματα, ενώ δεν υφίσταται κάποιος κανόνας, γενικός ή ειδικός, για την παραγραφή των ποινών.⁹⁵ Εξάλλου ο θεσμός της παραγραφής δεν ισχύει στο διεθνές ποινικό δίκαιο (βλ. άρθρο 29 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου⁹⁶), καθώς, λόγω της φύσης και της βαρύτητας των αρχετυπικών διεθνών εγκλημάτων, δεν νοείται ειρήνευση χωρίς δικαιοσύνη.⁹⁷

Από την άλλη πλευρά, η αμνηστία αποτελεί πολιτειακή πράξη με την οποία η νομοθετική εξουσία με απόφαση της πλειοψηφίας των 3/5 της Ολομέλειας της Βουλής αποφασίζει την εξάλειψη του αξιοποίνου ορισμένης πράξης που στρέφεται εναντίον του ίδιου του κράτους, καθώς το άρθρο 47§3 Συντάγματος την προβλέπει μόνο για πολιτικά εγκλήματα, ενώ η §4 διευκρινίζει ότι δεν μπορεί να παρέχεται για κοινά εγκλήματα ούτε με νόμο. Δικαιολογητικός λόγος είναι η ανάγκη κατευνασμού των πολιτικών παθών, αποκατάστασης της πολιτικής ομαλότητας και εξασφάλισης της κοινωνικής ειρήνης σε περιόδους μεγάλων πολιτικών αναταραχών ή κοινωνικών συγκρούσεων. Ουσιαστικά η αμνηστία αποτελεί εκδήλωση υπερίσχυσης της πολιτικής σκοπιμότητας σε σχέση με τη νομιμότητα, η οποία επιτρέπεται μόνο κατ' εξαίρεση, καθώς θεωρείται ως ο μόνος δρόμος επιστροφής στη διαταραχθείσα κοινωνικοπολιτική ομαλότητα, γεγονός που εξηγεί ότι επιτρέπεται μόνο για πράξη που τελέστηκε και όχι για μελλοντική.

94. Α. Διονυσιοπούλου, «Λόγοι που εξαλείφουν το αξιόποινο - Παραγραφή ποινών. Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 111-113 ΠΚ, 118-120 ΠΚ», στο: Α. Μαργαρίτης (επιμ.), *Ο νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας. Ερμηνεία κατ' άρθρο του Ν. 4620/2019, Τόμος Πρώτος*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2019, σ. 908επ. Σε ανάλογα αποτελέσματα με την παραγραφή οδηγεί και η ειδική αποσβεστική προθεσμία διώξεως υπουργών και υφυπουργών κατ' άρθρο 86§3 Συντάγματος. Βλ. μεταξύ πολλών Ι. Αναστασοπούλου, «Η κατ' άρθρον 86 παρ. 3 Συντ. αποσβεστική προθεσμία διώξης: το «αγκάθι» της ποινικής ευθύνης υπουργών», *ΠοινΧρ*, 2016, σ. 411επ.

95. J. Pradel, *Droit pénal comparé*, Dalloz, Paris, 3 édition, 2008, σ. 371-3, 585.

96. Μάλιστα παρατηρείται ότι ακόμη κι αν δεν υπήρχε αυτή η πρόβλεψη και πάλι δεν θα ανάκυπτε ζήτημα παραγραφής, καθώς δεν ανιχνεύεται στο διεθνές (εθμικό) δίκαιο κανόνας που να ορίζει την παραγραφή των διεθνών εγκλημάτων. Είναι διαφορετικό και πιο περίπλοκο το ζήτημα αν ανιχνεύεται και διεθνής εθμικός κανόνας που να απαγορεύει την παραγραφή των διεθνών εγκλημάτων όταν αυτά διώκονται από εθνικές δικαιοδοσίες, στις οποίες ισχύει ο θεσμός της παραγραφής, χωρίς μάλιστα να έχει θεσμοθετηθεί εξαίρεση για την περίπτωση των τελευταίων. Η. Kreicher, "Statute of Limitations", στο: Α. Cassese (ed.), *The Oxford Companion to International Criminal Justice*, Oxford University Press, 2009, σ. 522-524.

97. Χ. Παπαχαράλαμπος, *Κυπριακό Ποινικό Δίκαιο. Γενικό Μέρος*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2^η έκδ., 2021, σ. 214.

Μπορεί να δοθεί είτε πριν την αμετάκλητη εκδίκαση των εγκλημάτων, οπότε παύει οριστικά η ποινική δίωξη, είτε μετά την εκδίκαση και καταδίκη, οπότε η τελευταία εξαφανίζεται, όπως και όλα τα επακόλουθά της (παρεπόμενες ποινές, μέτρα ασφαλείας, πειθαρχικές ποινές), ενώ εξαφανίζεται αναδρομικά το αξιόποινο, παράγοντας αμετάκλητα αποτελέσματα και δεν είναι δυνατή η αποποίησή της, λόγω του δημόσιου χαρακτήρα της.⁹⁸

Δυσχερές είναι το ζήτημα της διάκρισης μεταξύ του θεσμού της αμνηστίας και της ειδικής παραγραφής εγκλημάτων, καθώς αμφότεροι δίνονται *ad hoc* με νόμο για ορισμένη κατηγορία εγκλημάτων και οδηγούν σε εξάλειψη του αξιοποίνου. Οι εν λόγω θεσμοί έχουν σημαντικές διαφορές, βάσει των οποίων ερευνάται σε κάθε περίπτωση αν προκειται για αντισυνταγματική υποκρυπτόμενη αμνηστία ή για επιτρεπτή ειδική παραγραφή, καθώς η τελευταία σε αντίθεση με την πρώτη: παραχωρείται στο πλαίσιο άσκησης άσκησης αντεγκληματικής πολιτικής (αποσυμφόρηση των δικαστηρίων και των καταστημάτων κράτησης), παραχωρείται μόνο για κοινά εγκλήματα οριζόμενα με γενικά κριτήρια, δεν λειτουργεί αναδρομικά (δεν επηρεάζει τις αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις, για αυτό κατά κανόνα συνοδεύεται και με ειδική παραγραφή ανεκτέλεστων ποινών) και εξαλείφει υπό όρο το αξιόποινο (αν δεν εκδοθεί εντός ορισμένου διαστήματος αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση).⁹⁹ Σε κάθε περίπτωση, πέρα από το συνταγματικά επιτρεπτό της ειδικής παραγραφής, το μόνο σίγουρο είναι ότι επιφέρει ως συνέπεια την ατιμωρησία αξιοποίνων πράξεων, για πολλές από τις οποίες έχουν κινηθεί ποινικές διώξεις. Μάλιστα, η όλο και συχνότερη χρήση της στην ελληνική νομική πραγματικότητα κλονίζει την εμπιστοσύνη των πολιτών στο δικαιοσύνη, καθώς η (α)εμπλοκή κάποιου με το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης μετατρέπεται σε θέμα τύχης, ενώ αδιαμφισβήτητη είναι η κανονιστική ματαίωση της προσδοκίας των θυμάτων για παροχή ποινικής προστασίας. Υπό αυτή την οπτική και δεδομένης της ελληνικής ποινικής πραγματικότητας, θα ήταν ίσως προτιμότερη από άποψη αντεγκληματικής πολιτικής η απεγκληματοποίηση σειράς ελαφρών πλημμελημάτων, όπως πρόσφατα έκανε ο νομοθέτης με τα πταίσματα.¹⁰⁰

98. Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, «Λόγοι εξάλειψης του αξιοποίνου», στο: Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι κ.α., *Δίκαιο των Ποινικών Κυρώσεων*, ό.π., σ. 350επ. Λ. Μαργαρίτης, «Αμνηστία», στο: Ν. Παρασκευόπουλος κ.α., *Ποινολογία. Άρθρα 50-133 νέου ΠΚ*, ό.π., σ. 234επ. Σ.-Ι. Κουντατζής, «Άρθρο 47», στο: Φ. Σπυρόπουλος - Ξ. Κοντιάδης - Χ. Ανθόπουλος - Γ. Γεραπετρίτης (επιμ.), *Σύνταγμα. Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2017, σ. 943επ.

99. Το ζήτημα προέκυψε το πρώτον με το άρθρο 1§1 Ν. 1240/1982 (παραγραφή πταισμάτων και υφ' όρον πλημμελημάτων που τιμωρούνται με ποινή μέχρι ένα έτος και/ή χρηματική ποινή), ενώ στο ίδιο μοτίβο επακολούθησαν τα εξής άρθρα 31§1 Ν. 3356/2005, άρθρο 2§1 Ν. 4043/2012, άρθρο 8§3 Ν. 4198/2013, άρθρο 8§1 Ν. 4411/2016 και άρθρο 63§1 Ν. 4689/2020. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτέλεσε το άρθρο 25§1 Ν. 2721/1991 (εξάλειψη αξιοποίνου πράξεων άρθρου 290, 291, 292 ΠΚ και άρθρου 34§12 Ν. 2676/1999 που τελέστηκαν προ Μαρτίου 1997 κατά τη διάρκεια των αγροτικών κινητοποιήσεων), το οποίο στην πραγματικότητα αποτέλεσε «κρυπτοαμνηστία», αν και κρίθηκε συνταγματικό από τον ΑΠ. Βλ. μεταξύ πολλών Ν. Ανδρουλάκης, «Αμνηστία, Κρυπτοαμνηστία, 'ειδική παραγραφή' και 'αντεγκληματική πολιτική'», *ΠονΧρ*, ΛΒ/1982, σ. 577επ. Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, «Λόγοι εξάλειψης του αξιοποίνου», ό.π., σ. 353επ. Λ. Μαργαρίτης, «Αμνηστία», ό.π., σ. 240επ.

100. Συναφές είναι το ζήτημα της αντιμετώπισης του υπερπληθυσμού στα καταστήματα κράτησης μέσω «πρόωρων

Πρωτίστως πρακτικοί λόγοι, όπως η ανάγκη αποσυμφόρησης της δικαστηριακής ύλης και επιτάχυνσης των διαδικασιών, οδήγησαν στην εισαγωγή σειράς θεσμών εναλλακτικής περαίωσης της ποινικής διαδικασίας, όπως η ποινική διαταγή για πλημμελήματα αρμοδιότητας μονομελούς πλημμελειοδικείου (άρθρα 409-416 ΚΠΔ), η ποινική συνδιαλλαγή μεταξύ κατηγορουμένου και παθόντος (άρθρα 301-302 ΚΠΔ) και η ποινική διαπραγμάτευση (άρθρα 303 ΚΠΔ). Οι θεσμοί αυτοί καταρχήν δεν εγείρουν κάποιο ζήτημα από άποψη ατιμωρησίας, καθώς στο σύνολό τους οδηγούν στην επιβολή κάποιας ποινής, έστω ηπιότερης από την αρχικώς επαπειλούμενη και από αυτή που ενδεχομένως θα επιβάλλονταν μετά από μια κανονική ποινική δίκη, πάντως στην τιμωρία του κατηγορουμένου. Επιπλέον, υπό τις υφιστάμενες πραγματικές συνθήκες λειτουργίας του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης και δη του ιδιαίτερα αργού ρυθμού προόδου των ποινικών διαδικασιών, μπορεί κανείς να υποστηρίξει με ασφάλεια ότι τελικά οι εν λόγω θεσμοί μάλλον συμβάλλουν στην αντιμετώπιση της ατιμωρησίας που εκ των πραγμάτων επέρχεται μέσω του θεσμού της παραγραφής.¹⁰¹

Από την άλλη πλευρά, προβληματισμούς γεννά ο θεσμός της αποχής από την ποινική δίωξη (άρθρα 45-47 και ιδίως 48-50 ΚΠΔ), ο οποίος εισάγει κάμψη της αρχής της νομιμότητας υπέρ της σκοπιμότητας. Ωστόσο η περίπτωση αυτή προσεγγίζεται ως δικαιοπολιτικά ανεκτή ή θεμιτή μορφή ατιμωρησίας, καθώς αποτελεί ουσιαστικά ειδική εφαρμογή της συνταγματικά κατοχυρωμένης αρχής της αναλογικότητας, η οποία κάμπτεται στις περιπτώσεις υπεραντίδρασης του ποινικού συστήματος που δεν συμβιβάζονται με το δημόσιο συμφέρον για τη δίωξη (βλ. αρχή της επικουρικότητας του ποινικού δικαίου) σε συνδυασμό με το γεγονός ότι συνήθως λαμβάνει χώρα και η πλήρης ικανοποίηση του θύματος. Η απομάκρυνση λοιπόν από ένα αμιγώς τιμωρητικό πρότυπο δικαιοσύνης, επί τη βάση και της αρχής της αναλογικότητας, και η εισαγωγή θεσμών και διαδικασιών που υπηρετούν το πρότυπο της αποκαταστατικής δικαιο-

απολύσεων» που καθίστανται δυνατές με την κατάχρηση θεσμών του ΠΚ, όπως της μετατροπής και της αναστολής, της ύφ' όρον απόλυσης και του ευεργετικού υπολογισμού, το οποίο πάντως δεν επιφέρει κυριολεκτικά ατιμωρησία, καθώς έχει επιβληθεί ποινή. Τ. Τζαννετάκη, «Η Στρατηγική Έμμεσης Μείωσης των Ποινών: Η εξάντληση των ορίων της και η ανάγκη αλλαγής παραδείγματος», *The Art of Crime*, τχ. 1, Νοέμβριος 2016, διαθέσιμο διαδικτυακά: <https://theartofcrime.gr/η-στρατηγική-έμμεσης-μείωσης-των-ποιν/> Τ. Τζαννετάκη, «The Potentially Perverse Effects of Front- and Back-Door Penal Policies. The Greek Example», στο: C. Papacharalambous (ed.), *The Aims of Punishment. Theoretical, International and Law Comparative Approaches*, Sakkoulas Publications – Nomos, 2020, σ. 249επ.

101. Βλ. Σ. Ζαρκαντζιάς, «Άρθρα 301-302», στο: Λ. Μαργαρίτης (επιμ.), *Ο νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας*, ό.π., σ. 1687-1705. Α. Ζαχαριάδης, «Άρθρο 303», στο: Λ. Μαργαρίτης (επιμ.), *Ο νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας*, ό.π., σ. 1706-1716. Κ. Πετρόπουλος, «Εγκληματολογική προσέγγιση θεσμών ποινικής συνδιαλλαγής», *ΠοινΔικ*, 2017, σ. 1189επ. Ν. Δαγκλής, *Η ποινική Διαπραγμάτευση στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2020, ιδίως σ. 21επ. Πρβλ. Μ. Hettinger, «Οι δικονομικές συμφωνίες στην ποινική δίκη ως πρόβλημα του κράτους δικαίου», *ΠοινΧρ*, 2011, σ. 401επ. Τ. Weigend, «Η κατάρρευση του εξεταστικού ιδεώδους. Οι δικονομικές διαπραγματεύσεις εισβάλλουν στην γερμανική ποινική δίκη», *ΠοινΧρ*, 2011, σ. σ. 167επ. Ε. Μπίλλης, «Plea bargaining, Verständigung, ποινική συνδιαλλαγή: συγκριτικές και πρακτικές διαστάσεις», *ΠοινΔικ*, σ. 717επ. Χ. Παπαχαραλάμπος, «Επανεκτιμώντας την ποινική συνδιαλλαγή: Μια ακόμη προσέγγιση για τη συμβατότητα του θεσμού με τη φύση της ποινικής δίκης», *ΠοινΧρ*, 2018, σ. 661επ.

σύνης, δηλαδή συνυπολογίζουν και αποσκοπούν στην αποκατάσταση της βλάβης του θύματος, ώστε να μην φτάνουμε στο σημείο στέρησης του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη, δικαιολογεί επαρκώς επί της αρχής τον εν λόγω θεσμό.¹⁰²

Ο αποκαταστατικός προσανατολισμός είναι έκδηλος στην περίπτωση της ποινικής διαμεσολάβησης, που προβλέπεται στα άρθρα 11-13 Ν. 3500/2006 για πλημμεληματικές υποθέσεις ενδοοικογενειακής βίας, ο οποίος ψηφίστηκε σε συμμόρφωση της χώρας προς την υπ' αριθ. 2001/220/ΔΕΥ Απόφαση-Πλαίσιο σχετικά με το καθεστώς των θυμάτων σε ποινικές διαδικασίες και ειδικά το άρθρο 10 που αφορά στην προώθηση του ως άνω θεσμού.¹⁰³ Μάλιστα η ποινική διαμεσολάβηση είναι σαφώς προσανατολισμένη στο θύμα, καθώς για την έναρξη και την ευόδωσή της απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί η συναίνεση του θύματος (όχι μόνο του δράστη, όπως στους πιο πάνω θεσμούς εναλλακτική περαίωσης της ποινικής διαδικασίας), η ενεργή συμμετοχή του στη διαδικασία, η επίτευξη συμφιλίωσής του με το δράστη μέσω της επικοινωνίας και της έκφρασης συγγνώμης από τον τελευταίο και τελικά η επανόρθωση της βλάβης του, όχι απλώς μόνο μέσω της υλικής αποκατάστασής του αλλά και της άρσης, κατά το δυνατόν, των συνεπειών που προκλήθηκαν από την πράξη, στοιχεία που συνολικά οδηγούν (ιδεατά) στη συγχώρεση του δράστη. Υπό αυτά τα δεδομένα, μπορεί με ασφάλεια να θεωρηθεί ότι εδώ πρώτη σημασία αποκτά η ικανοποίηση του θύματος και έπεται εκείνη της πολιτείας, κάτι άλλωστε που επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι η συμμόρφωση του δράστη προς τους όρους διαμεσολάβησης για διάστημα τριών ετών (οπότε η υπόθεση τίθεται στο αρχείο) εξαλείφει την ποινική αξίωσή της για το συγκεκριμένο έγκλημα.¹⁰⁴

Οι αναφερόμενοι στο άρθρο 104B§1 ΠΚ λόγοι δικαστικής άφεσης της ποινής οδηγούν εκ

102. Βλ. Γ. Μπουρμάς, «Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 48-50», «Άρθρο 48», «Άρθρο 49», «Άρθρο 50», στο: Λ. Μαργαρίτης (επιμ.), *Ο νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας*, ό.π., σ. 203-225. Θ. Δαλακούρας: «Η αποχή από την ποινική δίωξη ως εναλλακτική μορφή περάτωσης της ποινικής διαδικασίας», *ΠοινΧρ*, 2014, σ. 321επ. Η εντελής ικανοποίηση του παθόντος ως μορφή αποκατάστασης της βλάβης του δικαιολογεί και την εξάλειψη του αξιοποίνου στα άρθρα 381§2 και 405 ΠΚ. Βλ. Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, «Αποκαταστατική Δικαιοσύνη: μια εναλλακτική πρόταση αντιμετώπισης του εγκλήματος», *ΠοινΔικ*, 2017, σ. 497επ. Β. Αρτινοπούλου, *Αποκαταστατική Δικαιοσύνη. Η πρόκληση των σύγχρονων νομικών συστημάτων*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2010. Πρβλ. Κ.Δ. Σπινέλλη, «Έγκλημα χωρίς τιμωρία. Αρνητικές και θετικές επιπτώσεις της «ατιμωρησίας»», ό.π., σ. 592-4.

103. 2001/220/ΔΕΥ: Απόφαση-πλαίσιο του Συμβουλίου, της 15ης Μαρτίου 2001, σχετικά με το καθεστώς των θυμάτων σε ποινικές διαδικασίες, OJ L 82 15.03.2001, p. 1, CELEX: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001F0220>

104. Να σημειωθεί ότι ο θεσμός της συνδιαλλαγής εισήχθη για πρώτη φορά με το Ν. 3189/2003, με την πρόβλεψη του αναμορφωτικού μέτρου της συνδιαλλαγής μεταξύ ανήλικου δράστη και θύματος για έκφραση συγγνώμης και εν γένει για εξωδικαστική διευθέτηση των συνεπειών της πράξης (άρθρο 122§1 περ. ε ΠΚ). Βλ. Χ. Δημόπουλος, «Το σχέδιο νόμου 'Για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας'», *ΠοινΔικ*, 2006, σ. 1040επ. Π. Μπρακουμάτσος, «Ο Ν. 3500/2006 για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας. Σκέψεις-παρατηρήσεις», *ΠοινΔικ*, 2007, σ. 1455επ. Α. Χαραλαμπίδης, «Οι νομολογιακές εξελίξεις στο χώρο του ποινικού δικαίου που αφορούν οικογενειακές ή συγγενικές σχέσεις», *ΠοινΧρ*, 2011, σ. 562επ. Ν. Δαγκλής, *Η ποινική Διαπραγμάτευση στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας*, ό.π., σ. 47-49.

των πραγμάτων σε ατιμωρησία του δράστη, η οποία όμως κρίνεται δικαιοπολιτικά ανεκτή ως εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας, καθώς η λειτουργία της ποινής στη συγκεκριμένη περίπτωση αποδεικνύεται μη αναγκαία και προβληματική, οδηγώντας σε δυσανάλογα απεχθείς συνέπειες για το δράστη. Η πρόβλεψη ότι η συνδρομή σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση των τεσσάρων περιοριστικά αναφερόμενων λόγων επαφίενται στη διακριτική ευχέρεια του δικαστηρίου, ότι τελικά αποφασίζονται από το δικαστή και όχι το νομοθέτη, αλλά και ότι η κρίση του δικαστηρίου βασίζεται σε συγκεκριμένα κριτήρια (αναγκαιότητα και αναλογικότητα) προσφέρουν εγγυήσεις για την ορθολογική χρήση του θεσμού ώστε να μην γίνει όχημα αυθαιρεσίας και ανατροπής της αρχής της ισότητας έναντι του νόμου. Από την άλλη, ο υποχρεωτικός λόγος δικαστικής άφεσης της ποινής που προβλέπει το άρθρο 104B§2 ΠΚ ενεργοποιείται αποκλειστικά και μόνο εφόσον έχει ολοκληρωθεί επιτυχώς διαδικασία αποκαταστατικής δικαιοσύνης μεταξύ δράστη και παθόντος, οπότε ισχύουν τα παραπάνω.¹⁰⁵

Τέλος, η απονομή χάρης προβλέπεται στο άρθρο 47§§1-2 Συντάγματος και αποτελεί πράξη της εκτελεστικής εξουσίας, με την οποία αυτή παρεμβαίνει ευθέως στη δικαστική, ακυρώνοντας αποκλειστικά για το μέλλον, εν όλω ή εν μέρει, την εξατομικευμένη ποινή που έχει επιβληθεί από τη δεύτερη, χωρίς όμως να θίγεται είτε το αξιόποινο είτε την απόφαση ως τέτοια (σε αντίθεση με την αμνηστία), καθώς αφορά αποκλειστικά την έκτιση της ποινής από συγκεκριμένο καταδικασθέντα. Η χάρη προϋποθέτει την ύπαρξη αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης ελληνικού ή ξένου δικαστηρίου, η οποία πρέπει να είναι τουλάχιστον εν μέρει ανεκτέλεστη στην Ελλάδα και αίρει ή μειώνει αποκλειστικά τις συνέπειες της ποινής, κύριας ή παρεπόμενης (όχι τα μέτρα ασφαλείας), καθώς και τις κάθε είδους συνέπειες των ποινών που έχουν επιβληθεί και εκτιθεί (π.χ. κώλυμα διορισμού). Παρέχεται με απόφαση του Προέδρου της Δημοκρατίας ύστερα από σχετική πρόταση του Υπουργού Δικαιοσύνης και γνώμη του Συμβουλίου Χαρίτων, το οποίο συγκροτείται κατά πλειοψηφία από δικαστές, διαδικασία που κινείται κατά κανόνα με αίτηση του καταδικασμένου. Ως δικαιολογητικός λόγος του θεσμού προβάλλεται η επανόρθωση δικαστικών πλανών, η επιβράβευση της βελτιώσεως του καταδικασμένου, η αποκατάσταση αδικιών που προέκυψαν από ατέλειες ή από τις αντιφάσεις και τα κενά που δημιουργούν οι συχνές μεταβολές της ποινικής νομοθεσίας, η εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος και της γενικότερης πολιτειακής σκοπιμότητας. Δεδομένου ότι η χάρη δεν διαλύει την καταδίκη για κάποια αξιόποινη πράξη και αφήνει άθικτη τόσο την υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης όσο και χρηματικής ικανοποίησης στον παθόντα, δεν εγείρει καταρχήν ζήτημα ατιμωρησίας, υπό την προϋπόθεση ότι παραμένει εξαιρετικό και έσχατο μέσο, δηλαδή όταν δεν υπάρχουν άλλες

105. *Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιον νόμου «Κύρωση Ποινικού Κώδικα»*, σ. 25-26. Μ. Καϊάφα-Γκιμπάντι, «Δικαστική άφεση της ποινής», ό.π., σ. 569 επ. Ν. Παρασκευόπουλος, *Η δικαστική άφεση της ποινής ως δυνατότητα στα πλαίσια της εγγυητικής λειτουργίας του ποινικού δικαίου*, Θεσσαλονίκη, 1982, σ. 125επ.

δυνατότητες να αποκατασταθεί μια προφανής αδικία. Πότε κάτι τέτοιο συμβαίνει είναι ζήτημα που σχετίζεται με την κάθε ειδική περίπτωση, θα πρέπει πάντως να μην κρίνεται αυθαίρετα και κατά παράβαση των αρχών του κράτους δικαίου, ιδίως την αρχή της ισότητας των πολιτών ενώπιον του νόμου, ούτε να αγνοεί τους λόγους δημοσίου συμφέροντος που αξιολογήθηκαν από τα ως άνω όργανα.¹⁰⁶

Γ. Η ατιμωρησία σε σχέση με την εγκληματολογική κατηγορία των εγκλημάτων των ισχυρών

Η εγκληματολογία προσανατολίστηκε εξ αρχής στη μελέτη του συμβατικού εγκλήματος, δηλαδή αυτού που είναι τυποποιημένο σε ποινικούς κώδικες και ειδικούς ποινικούς νόμους, αποτελώντας ουσιασικά εξαρτώμενη και βοηθητική του ποινικού δικαίου επιστήμη. Το γεγονός αυτό προσδιορίζει διαχρονικά και την κατεξοχήν «πελατεία» της: άτομα που κατά κανόνα ανήκουν στα κατώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, δεν διαθέτουν οποιουδήποτε είδους εξουσία (crimes of the powerless) και επιδίδονται για πολλούς και διαφορετικούς λόγους στη διάπραξη κοινών εγκλημάτων με διαπροσωπικό στοιχείο, τα οποία στο σύνολό τους συγκροτούν αυτό που αργότερα αποκαλείται «εγκληματικότητα του δρόμου» (street crime).¹⁰⁷ Αυτή δε η τελευταία θεωρείται ως απτή εκδήλωση μιας κοινωνικής επικινδυνότητας, καθώς απειλεί πρωτίστως την κοινωνία ως τέτοια, παραβιάζοντας ευθέως τους όρους του κοινωνικού συμβολαίου.¹⁰⁸

Η υπέρβαση του ως άνω εγγενούς περιορισμού και η επιστημολογική αυτονόμηση της εγκληματολογίας επήλθε ως αποτέλεσμα δυο διαδικασιών: αφενός της αμφισβήτησης της κατηγορίας του νομικού εγκλήματος ως προσδιοριστικού αντικειμένου μελέτης της μέσω της συστηματικής καλλιέργειας ενός ευρύτερου προβληματισμού για το τι (ή τι πρέπει να) ορίζεται ως (πραγματικό) έγκλημα με ευθεία αναφορά στην κοινωνική πραγματικότητα και αφετέρου της μετάθεσης του εγκληματολογικού ενδιαφέροντος από την αναζήτηση των διαφορετικών παραγόντων που οδηγούν το άτομο στο πέρασμα στην εγκληματική πράξη (βασικό αντικείμενο της «παραδοσιακής ή συμβατικής εγκληματολογίας»)¹⁰⁹ στο κράτος και τον τρόπο με τον οποίο αυτό οριοθετεί και αντιμετωπίζει το εγκληματικό φαινόμενο, τόσο μέσω της νομοθετι-

106. Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι - Ν. Μπιτζιλέκης, «Χάρη», στο: Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι κ.α., *Δίκαιο των Ποινικών Κυρώσεων*, ό.π., σ. 685επ. Λ. Μαργαρίτης, «Το τέλος των ποινών», στο: Ν. Παρασκευόπουλος κ.α., *Ποινολογία. Άρθρα 50-133 νέου ΠΚ*, ό.π., σ. 763επ. Σ.-Ι. Κουτνατζής, «Άρθρο 47», στο: Φ. Σπυρόπουλος κ.α. (επιμ.), *Σύνταγμα. Κατ' άρθρο ερμηνεία*, ό.π., σ. 936επ.

107. Βλ. Αθανασία Αντωνοπούλου, «Εγκληματικότητα του δρόμου», στο: Κ.Δ. Σπινέλλη κ.ά. (επιμ.), *Λεξικό Εγκληματολογίας*, ό.π., σ. 356-361.

108. Ακολούθως, ο αναδυόμενος εγκληματολογικός λόγος περιέγραφε σαν ανώριμο, απροσάρμοστο και πρωτόγονο εκείνον που η ποινική θεωρία έχει ήδη ορίσει ως κοινωνικό εχθρό. Μ. Foucault, *Η Τιμωρητική Κοινωνία*, ό.π., σ. 165-166.

109. Για το περιεχόμενο του όρου βλ. Πέγκυ Γιαννακοπούλου, «Εγκληματολογία παραδοσιακή», στο: Κ.Δ. Σπινέλλη κ.ά. (επιμ.), *Λεξικό Εγκληματολογίας*, ό.π., σ. 385.

κής παραγωγής όσο και μέσω της κινητοποίησης των θεσμών που είναι επιφορτισμένοι με την εφαρμογή ορισμένης αντεγκληματικής πολιτικής (στα οποία επικεντρώνεται η «νέα ή κριτική εγκληματολογία»¹¹⁰).¹¹¹

Με εναρκτήριο λάκτισμα το έργο του Sutherland γύρω από τα εγκλήματα «λευκού περιλαιμίου» (white-collar crimes)¹¹² καταγράφονται κατά τη διάρκεια του 21ου αιώνα πολλές αξιόλογες θεωρητικές προσπάθειες για έναν εγκληματολογικό ορισμό του εγκλήματος,¹¹³ επιστέγασμα των οποίων υπήρξε η διατύπωση της «ριζοσπαστικής έννοιας του εγκλήματος» (radical concept of crime) που βασίζεται σε τρεις βασικές παραδοχές: α) ότι το έγκλημα αποτελεί έναν ορισμό παρά μια συμπεριφορά, πράγμα που σημαίνει ότι δεν αποτελεί το αναπόφευκτο αποτέλεσμα κάποιων «φυσικών νόμων», αλλά το προϊόν νομοθετικής διαδικασίας με σαφείς πολιτικές, κοινωνικές, ιδεολογικές, κ.λπ. παραμέτρους. β) Ότι δεν υπάρχουν αυτονόητα κριτήρια επί τη βάση των οποίων αποφασίζεται τι θα οριστεί ως έγκλημα. Αυτά μπορεί να είναι ηθικά, οικονομικά, λειτουργικά, κ.λπ. γ) Κάτι το οποίο περαιτέρω υποδεικνύει ότι τελικά τα κριτήρια είναι αυθαίρετα, παραδοχή που φυσικά δεν σημαίνει ότι είναι και τυχαία ή ασήμαντα.¹¹⁴

Οι ανωτέρω εξελίξεις ανέδειξαν παράλληλα την ανάγκη ανάπτυξης νέων εννοιών, κατάλληλων να φωτίσουν το εγκληματικό φαινόμενο στο σύνολό του,¹¹⁵ καθιστώντας επιτακτικό το επαρκώς δικαιοπολιτικά θεμελιωμένο αίτημα για εγκληματοποίηση προφανώς κοινωνικά βλαπτι-

110. Για το περιεχόμενο του όρου βλ. Σοφία Βιδάλη, «Εγκληματολογία κριτική», στο: Κ.Δ. Σπινέλλη κ.ά. (επιμ.), *Λεξικό Εγκληματολογίας*, ό.π., σ. 380-383.

111. J. Sim, P. Scraton and P. Gordon, "Introduction: Crime, the State and Critical Analysis", σε: P. Scraton (ed.), *Law, Order and the Authoritarian State. Readings in critical criminology*, Open University Press, Milton Keynes-Philadelphia, 1987, σ. 1 επ.

112. E.H. Sutherland, "White-Collar Criminality", *American Sociological Review*, No. 5, 1940, σ. 1-12. E.H. Sutherland, "Is 'White Collar Crime' Crime?", *American Sociological Review*, Vol. 12, 1945, σ. 132-139. Βλ. αναλυτικά Β. Βασιλαντωνοπούλου, «Λευκά Κολάρα» & Οικονομικό Έγκλημα - Κοινωνική Βλάβη & Αντεγκληματική Πολιτική, Εκδόσεις Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2014.

113. S. Henry - M. Lanier (eds.), *What is Crime? Controversies over the Nature of Crime and What to Do about it*, Rowman & Littlefield Publishers, UK, 2001.

114. Lynch, M. and R. Michalowski, *Primer in Radical Criminology: Critical Perspectives on Crime, Power & Identity*, Criminal Justice Press, Monsey-New York, 4th edn., 2006 σ. 64. Η εν λόγω κρίση περί της αυθαιρεσίας των κριτηρίων διατυπώνεται μεν απολογιστικά βάσει της υφιστάμενης νομοθετικής παραγωγής, επιβεβαιώνεται ουσιαστικά δε από την αξιοσημείωτη προσπάθεια ανάπτυξης συγκεκριμένων κριτηρίων και κατευθυντήριων αρχών για τον εξορθολογισμό της διαδικασίας εγκληματοποίησης που καταγράφεται τις τελευταίες δυο δεκαετίες. Βλ. σχετικά: D. Husak, *Overcriminalization. The Limits of the Criminal Law*, Oxford University Press, 2008. R.A. Duff - L. Farmer - S.E. Marshall - M. Renzo - V. Tadros (eds.), *The Boundaries of Criminal Law*, Oxford University Press, 2010, A. von Hirsch - K. Seelmann - W. Wohlers - R. Robles Planas (eds.), *Limites al Derecho penal. Principios operativos en la fundamentación del castigo*, Atelier, Barcelona, 2012.

115. R. Van Swaaningen, *Critical criminology: visions from Europe*, Sage Publications, London-Thousand Oaks-New Delhi, 1997, σ. 3.

κών συμπεριφορών.¹¹⁶ Υπό αυτό το πρίσμα, τόσο η έννοια της «παρέκκλισης των ελίτ» (elite deviance)¹¹⁷ όσο και εκείνη των «εγκλημάτων των ισχυρών» (crimes of the powerful)¹¹⁸ ή των «εγκλημάτων ισχύος» (crimes of power),¹¹⁹ που συνθέτουν την έννοια της εγκληματικότητας των ισχυρών, δεν λειτουργούν μόνο καταγγελτικά αλλά και προγραμματικά τόσο ως προς το αντικείμενο μελέτης όσο και ως προς τη μέθοδο εργασίας. Η έννοια της εγκληματικότητας των ισχυρών αναφέρεται σε ιδιαίτερος κοινωνικά βλαπτικές πρακτικές και συμπεριφορές που λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο μίας τυπικής νομότυπης οργάνωσης, σε συμφωνία με τους λειτουργικούς σκοπούς της και προς εξυπηρέτηση οργανωσιακών στόχων της.¹²⁰ Η τυπολογία των εγκλημάτων των ισχυρών βάσει του δρώντος υποκειμένου περιλαμβάνει το εταιρικό έγκλημα (corporate crime), το κρατικό έγκλημα (state crime), το κρατικό-εταιρικό έγκλημα (state-corporate crime), τα εγκλήματα της παγκοσμιοποίησης (crimes of globalization) και δη εκείνα που τελούνται από διεθνείς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς (crimes of international financial institutions) και - κατά την άποψη κάποιων - το οργανωμένο έγκλημα (organised crime).¹²¹ Η έννοια, με την έμφαση που δίνει στην ισχύ, στοχεύει πρωτίστως στην ανάδειξη των διάφορων μορφών οργανώσεων (εταιρείες, κράτη, διεθνείς οργανισμούς) ως αυτόνομων φορέων εγκληματικής δράσης που έχουν διαχρονικά παραμεληθεί από την εγκληματολογική έρευνα, ενώ δευτερευόντως ασχολείται με τα πεδία εκδήλωσης της εγκληματικότητας των ισχυρών, που προφανώς δεν είναι ο δρόμος αλλά η πολιτική, η οικονομία, ο ανταγωνισμός, το περιβάλλον, τα ανθρώπινα δικαιώματα, κ.λπ.¹²²

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι σε όλα τα πιο πάνω πεδία είναι αξιοσημείωτη πλέον η παραγωγή ποινικής νομοθεσίας σε επίπεδο εθνικό, διεθνικό και διεθνές. Ο βαθμός βέβαια που οι νέοι ποι-

116. A. Alvesalo - S. Tombs, "Working for Criminalization of Economic Offending: Contradictions for Critical Criminology?", *Critical Criminology*, Vol. 11, 2002, ιδίως σ. 33-40. Β. Βασιλαντωνοπούλου, «Ποιοι είναι οι 'εγκληματίες' στην εποχή μας; Η διαχρονική απάντηση του εγκλήματος του λευκού κολάρου», στο: *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε Εποχή Κρίσης. Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη – Τόμος Α'*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2016, σ. 977-1009.

117. D. Simon, *Elite Deviance*, Pearson, Boston [at. al], 8th edn., 2006 [1st, 1982].

118. F. Pearce, *Crimes of the Powerful. Marxism, Crime and Deviance*, Pluto Press, London, 1976. P. Wilson - J. Braithwaite (eds.), *Two Faces of Deviance: Crimes of the Powerless and the Powerful*, University of Queensland Press, Australia, 1978.

119. Βλ. V. Ruggiero - M. Welch (eds.), *Crime, Law and Social Change: Special Issue on "Power Crime"*, Vol. 41, 2009, σ. 297-450.

120. Α. Χουλιάρης, «Εγκληματικότητα των ισχυρών: εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική», ό.π., σ. 74επ. Πρέπει να σημειωθεί ότι το οργανωσιακό όφελος αποτελεί το ειδοποιό χαρακτηριστικό των εγκλημάτων των ισχυρών, καθώς είναι αυτό που το οριοθετεί σε σχέση με το επαγγελματικό έγκλημα (occupational crime). Το τελευταίο τελείται από κάποιον υπάλληλο ή στέλεχος μιας οργάνωσης (ή και περισσότερους σε συμπαιγνία), ο οποίος καταχράται την οργανική θέση του προς εξυπηρέτηση του προσωπικού του οφέλους και κατά κανόνα σε βάρος της περιουσίας ή της φήμης της οργάνωσης (π.χ. υπεξαίρεση, δωροδοκία). G. Slapper - S. Tombs, *Corporate Crime*, Longman, Essex, 1999, σ. 15-18.

121. R. Dawn and D. Kauzlarich, *Crimes of the Powerful. An introduction*, Routledge, London and New York, 2016, σ. 77επ.

122. Ibid., σ. 5-11.

νικοί τύποι ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα της εγκληματικότητας των ισχυρών κατά τα ανωτέρω προϋποθέτει τη διεξοδική εξέταση μιας σειράς ζητημάτων, όπως η νομοτυπική τους διάπλαση (τι τελικά ορίζεται ως έγκλημα), τα πρόσωπα επί των οποίων εγκαθιδρύεται δικαιοδοσία (φυσικά ή/και νομικά), η μορφή ευθύνης που συνεπάγεται η παραβίαση των σχετικών υποχρεώσεων (αστική-ποινική-διοικητική), κ.λπ., τα οποία υπερβαίνουν τα όρια του παρόντος άρθρου. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να σημειωθεί ότι, στην Ελλάδα τουλάχιστον, η ποινική θεωρία έχει ταχθεί αρνητικά απέναντι στο ενδεχόμενο ποινικής ευθύνης των νομικών προσώπων, όπως άλλωστε καθιστά σαφές και το αξίωμα *societas delinquere non potest*, που αποτελεί άλλωστε και διαχρονική νομοθετική επιλογή.¹²³

Υπό αυτά τα δεδομένα υποστηρίζεται ότι η απουσία αυτοτελούς αντιμετώπισης των οργανώσεων ως φορέων αυτόνομης εγκληματικής δράσης, παράλληλα και σωρευτικά με την πρόβλεψη ατομικής ποινικής ευθύνης των φυσικών προσώπων-δραστών που υλοποιούν την οργανωσιακή δράση (τα οποία όμως έχουν μικρή σημασία ενόψει της εναλλαξιμότητας αλλά και της ανάλωσιμότητάς τους), συνεπάγεται την ελλιπή απεικόνιση της κοινωνικής πραγματικότητας στον παραγόμενο ποινικό δικανικό λόγο, που με τη σειρά της εκλαμβάνεται πλέον ως δυσβάσταχτο κανονιστικό έλλειμμα, το οποίο οδηγεί στην πράξη σε ένα είδος συστημικής ατιμωρησίας ως προς την εγκληματικότητα των ισχυρών.¹²⁴

IV. Σύγχρονες εκδηλώσεις του φαινομένου της ατιμωρησίας

Οι παραπάνω οριοθετήσεις δεν έχουν απλώς θεωρητικό ενδιαφέρον, αλλά αντανακλούν και επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται η ατιμωρησία στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, εκδηλώσεις της οποίας είναι αφενός η αστυνομική αυθαιρεσία και η μη αποτελεσματική διερεύνησή της, ως μορφή συστημικά (ανα)παραγόμενης ατιμωρησίας, και αφετέρου η αλλαγή του τρόπου δίωξης της κακουργηματικής απιστίας κατά τραπεζών από αυτεπαγγέλτως σε κατ' έγκληση διωκόμενο έγκλημα, ως μορφή νομοθετικά θεσπισμένης ατιμωρησίας.

123. Α. Παπανεοφύτου, *Ποινική Ευθύνη Νομικών Προσώπων: Μια κατασκευή ασυλίας του επιχειρηματία-δράστη;*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2012.

124. Α. Χουλιάρας, «*Societas delinquere non potest*; Σκέψεις με αφορμή το 'σκάνδαλο Siemens'», στο: *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε Εποχή Κρίσης. Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Τόμος Α', ό.π., σ. 1124-1165. Πρβλ. Κ. Σπινέλλη, «Έγκλημα χωρίς τιμωρία...», ό.π., σ. 590-592.

A. Η αστυνομική αυθαιρεσία και η μη αποτελεσματική διερεύνησή της ως συστημικά (ανα)παραγόμενη ατιμωρησία

Το σύστημα δημόσιας αστυνομίας, όπως υφίσταται και λειτουργεί σήμερα, αναδύεται σε στενή σχέση με το σύγχρονο μοντέλο πολιτικής οργάνωσης του κράτους-έθνους, ενώ μορφοποιείται και εξελίσσεται σε διαλεκτική σχέση με την ανάπτυξη του δικαιικού μοντέλου του φιλελεύθερου και δημοκρατικού κράτους δικαίου.¹²⁵ Υπό αυτή την οπτική, η δημόσια αστυνομία επιτελεί διαχρονικά θεμελιακό ρόλο στη νομιμοποίηση του κρατικού μονοπωλίου του φυσικού καταναγκασμού, ήτοι της ποινικής εξουσίας, γεγονός που την αναδεικνύει ταυτόχρονα και σε παράγοντα απονομιμοποίησής της, κάτι που συμβαίνει όταν εκτρέπεται των ορίων της θεσμικής και νόμιμης λειτουργίας της. Με άλλα λόγια, στο δημοκρατικό κράτος δικαίου, η αστυνομία, όντας επιφορτισμένη με τη διατήρηση και αναπαραγωγή της δημόσιας τάξης και ασφάλειας, αναδεικνύεται θεσμικά σε βασικό προστάτη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά συνάμα και στη σοβαρότερη δυνητικά απειλή τους.¹²⁶ Υπό αυτή την οπτική, η κατασταλτική αστυνομική δράση, ενόψει της εγγενούς επικινδυνότητάς της, καθώς συνεπάγεται ευθεία παρέμβαση σε θεμελιώδη ατομικά αγαθά, όπως η ζωή, η σωματική ακεραιότητα και η προσωπική ελευθερία, πρέπει να ασκείται με ευλαβική τήρηση των αρχών της νομιμότητας, της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας, η παραβίαση των οποίων τη μετατρέπει σε καταχρηστική βία και ενίοτε σε βαναυσότητα (police brutality), οι οποίες με τη σειρά τους απαιτούν λογοδοσία, κατ' ελάχιστο πειθαρχική και ενδεχομένως ποινική.¹²⁷

Οι παραπάνω επισημάνσεις αντανακλούν τη στοιχειώδη διαπίστωση ότι μεταξύ άσκησης κρατικής εξουσίας και θυματοποίησης ανιχνεύεται συχνά μια θετική αιτιακή σχέση, που σε επίπεδο δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτυπώνεται με όρους «κατάχρησης εξουσίας» (abuse of power). Σε γενικές γραμμές γίνεται λόγος για κατάχρηση εξουσίας, όταν η τελευταία μετέρχεται νόμιμων ή παράνομων μέσων για την επίτευξη παράνομων σκοπών ή παράνομων μέσων για την επίτευξη νόμιμων σκοπών.¹²⁸ Υπό αυτά τα δεδομένα, η *Διακήρυξη Βασικών Αρχών Δικαιοσύνης*

125. Σ. Βιδάλη, *Έλεγχος του Εγκλήματος και Δημόσια Αστυνομία. Τομές και συνέχειες στην Αντεγκληματική Πολιτική*, Τόμοι Α-Β, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007.

126. J. McCulloch, "Police, crime and human rights", στο: L. Weber - E. Fishwick - M. Marmo (eds.), *The Routledge International Handbook of Criminology and Human Rights*, Routledge, Oxon, 2017, σ. 323επ.

127. B. McClanahan - A. Brisman, "Police violence and the failed promise of human right", στο: L. Weber κ.ά (eds.), *The Routledge International Handbook of Criminology and Human Rights*, ό.π., σ. 333επ. L.W. Hunt, "Policing, Brutality, and the Demands of Justice", *Criminal Justice Ethics*, Vol. 40, 2021, σ. 40επ.

128. E.A. Fattah, "Victims of Abuse of Power: the David/Goliath Syndrome", στο: E.A. Fattah (ed.), *The Plight of Crime Victims in Morden Society*, McMillan, London, 1989, σ. 30. Πρβλ. και τη ρύθμιση του άρθρου 239 ΠΚ, όπου το έγκλημα της κατάχρησης εξουσίας αφορά στην αθέμιτη εμπλοκή ή απεμπλοκή κάποιου από την ποινική δίωξη. Γ. Μπέκας, «Οι ποινικές υποστάσεις της κακοурγηματικής κατάχρησης εξουσίας», *Πλογ*, 4/2005, σ. 1117επ.

για τα *Θύματα Εγκλήματος και Κατάχρησης της Εξουσίας* (1985),¹²⁹ πλάι στην «παραδοσιακή» φιγούρα του θύματος (Άρθρα 1 και 2), προσθέτει και τα θύματα κατάχρησης εξουσίας, προσεγγίζοντας μάλιστα το σχετικό φαινόμενο υπό τη διττή διάσταση της μη εφαρμογής των υφιστάμενων ποινικών νόμων εξαιτίας της πολιτικής ή οικονομικής δύναμης των δραστών (non-enforcement abuse of power) αλλά και της μη ποινικοποίησης ορισμένων συμπεριφορών, παρόλο που οι τελευταίες παραβιάζουν ευθέως κανόνες του διεθνούς δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου ή του διεθνούς ποινικού και ανθρωπιστικού δικαίου (immoral abuse of power).¹³⁰ Συνεπώς, η έννοια του θύματος κατάχρησης εξουσίας δεν περιορίζεται στον φορέα του εγκληματικά προσβαλλόμενου έννομου αγαθού, αλλά διευρύνεται για να συμπεριλάβει κάθε μορφή βλάβης που προκύπτει από συμπεριφορές που ενδεχομένως δεν τυποποιούνται καν ως εγκλήματα στο εθνικό ποινικό δίκαιο και στρέφονται όχι μόνο κατά μεμονωμένων ατόμων αλλά και συλλογικοτήτων. Με την ως άνω *Διακήρυξη* συνδέονται ακόμα δυο κείμενα: το *Εγχειρίδιο για τη Δικαιοσύνη των Θυμάτων* και ο *Οδηγός για Νομοθέτες*,¹³¹ στόχος των οποίων είναι ακριβώς να παρέχουν τις αναγκαίες κατευθύνσεις και οδηγίες στα κράτη αναφορικά με τα μέτρα που πρέπει να λάβουν, ώστε η παραπάνω *Διακήρυξη* να μη μείνει στα χαρτιά αλλά να μετουσιωθεί σε πράξη.

Από την άλλη πλευρά πρέπει να επισημανθεί ότι η καταχρηστική αστυνομική βία αποτελεί πρωτίστως μορφή δομικής βίας (structural violence). Η τελευταία έννοια σφυριλατήθηκε στο πλαίσιο της φαινομενολογικής ανάλυσης της βίας και ειδικότερα μέσω της διαφοροποίησης που πρότεινε πρώτος ο Galtung μεταξύ προσωπικής ή άμεσης και δομικής ή έμμεσης βίας επί τη βάση του αν εντοπίζεται κάποιο φυσικό πρόσωπο ως το δρων υποκείμενο. Ενώ λοιπόν στην πρώτη περίπτωση οι συνέπειες της βίας, όπως αυτές βιώνονται από τα θύματα, μπορούν να αναχθούν σε συγκεκριμένα φυσικά πρόσωπα, ανάλογη αναζήτηση είναι ανώφελη στη δεύτερη περίπτωση, για τον απλό λόγο ότι η βία είναι ενσωματωμένη στην κοινωνική δομή και εκδηλώνεται ως ανισότητα στην εξουσία, η οποία τελικά προσδιορίζει και τον βαθμό πρόσβασης στους διάφορους πόρους (resources), αλλά και την κατανομή των ευκαιριών σε μια κοινωνία. Έτσι, ενώ στην πρώτη περίπτωση, όπου εντοπίζεται μια σαφής αιτιακή σχέση μεταξύ υποκειμένου/φορέα και αντικειμένου/στόχου της βίας, μπορεί να γίνει λόγος για αντιληπτή από της αισθήσεις δράση (action), στη δεύτερη περίπτωση είναι ορθότερο να μιλήσει κανείς για κοινωνική αδικία (social injustice).¹³²

129. *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*, Adopted by General Assembly resolution 40/34 of 29 November 1985 Βλ. μτφρ. στο Γ. Πανούσης – Π. Παπατόλιας (επιμ.), *Διεθνή Κείμενα για τα Θύματα Εγκλημάτων*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991, σ. 27-35.

130. R.L. Lamborn, “The United Nations Declaration on Victims: The Scope of Coverage”, στο: M.C. Bassiouni (ed.) *International Protection of Victims* (Nouvelles Études Pénales 7), éditions éres, France, 1988, σ. 105-107.

131. United Nations Office For Drug Control And Crime Prevention, *Handbook on Justice for Victims*, UN, New York, 1999. United Nations Office For Drug Control And Crime Prevention, *Guide for Policy makers*, UN, New York, 1999.

132. J. Galtung, “Violence, Peace, and Peace Research”, *Journal of Peace Research*, Vol. 6, 1969, σ. 170-171. Βλ. και J.

Οι εν λόγω επισημάνσεις, αναλογικά εφαρμοζόμενες, έχουν σημασία και στην περίπτωση της καταχρηστικής αστυνομικής βίας, η οποία δεν συντίθεται ως φαινόμενο από περιστατικά που σχετίζονται με διαπροσωπικές-ιδιωτικές διαφορές αλλά με την άσκηση δημόσιας εξουσίας και δη του κρατικού μονοπωλίου του φυσικού καταναγκασμού, γεγονός που της προσδίδει πρωτίστως πολιτικό χαρακτήρα. Έτσι, η διαχρονική, εμμένουσα και σταθερά αυξανόμενη εκδήλωση της καταχρηστικής αστυνομικής βίας, σε βαθμό μάλιστα που μπορεί να χαρακτηριστεί συστηματική, σε συνδυασμό με την έλλειψη επαρκούς, πολλώ δε μάλλον αποτελεσματικής, απάντησης από την πλευρά του ελληνικού κράτους μέσω της λήψης δομικών αλλά και ατομικών μέτρων, αντιστοιχούντα στην ελληνική αστυνομία ως υπηρεσία και στους παραβάτες αστυνομικούς ως δράστες, τρέφει την (προφανώς επίσημα ανομολόγητη) ιδεολογική νομιμοποίησή της, κάτι που τελικά εξηγεί γιατί γίνεται στην καλύτερη περίπτωση ανεκτή, στη χειρότερη αποδεκτή, φτάνοντας σε κάποιες περιπτώσεις να γίνεται αντιληπτή και ως μη βία, μη βλάβη (π.χ. η «υπόθεση της ζαρντινιέρας» της 17-11-2006 με τον ξυλοδαρμό του φοιτητή Α. Δημητρίου, για την οποία το Ελληνικό Δημόσιο καταδικάστηκε σε αποζημίωση 450.000€, πλέον τόκων και εξόδων). Να σημειωθεί δε ότι η βλάβη που προκαλεί η δομική βία δεν αναγνωρίζεται από το ποινικό δίκαιο, καθώς τούτο, ως διοικητικό εργαλείο πολιτικό-οικονομικών εξουσιαστικών θεσμών, στρέφει την προσοχή στις πράξεις των περιθωριοποιημένων και υποκείμενων στην εξουσία. Ο νόμος κατευθύνει την προσοχή στη αντανάκλαστική αντίβια/απάντηση και σίγουρα μακριά από τους δράστες και ωφελούμενους από τη δομική βία και τις ιεραρχικές σχέσεις (για αυτό άλλωστε σχεδόν πάντα υπάρχει η κατηγορία της αντίστασης κατ' άρθρο 167 ΠΚ). Άλλωστε, η αντίβια και η δομική βία αλληλοσυμπληρώνονται και ενδημούν όπου αναπτύσσονται κοινωνικές διευθετήσεις που δεν βασίζονται στην ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών αλλά στην εξουσίαση.¹³³

Στην Ελλάδα το ως άνω πρόβλημα και οι διαστάσεις του φαινομένου της αποκαλούμενης «αστυνομικής αυθαιρεσίας» είναι από χρόνια γνωστά με τον πλέον επίσημο τρόπο, όπως άλλωστε μαρτυρούν και οι επανειλημμένες καταδίκες της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ για παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ (απαγόρευση βασανιστηρίων), συνήθως σε συνδυασμό με το άρθρο 13 ΕΣΔΑ, και του άρθρου 5 ΕΣΔΑ (δικαίωμα σε προσωπική ελευθερία και ασφάλεια), πάντα σε σχέση με συγκεκριμένα περιστατικά χρήσης παράνομης αστυνομικής βίας και αστυνομικής κακομεταχείρισης, οι οποίες μάλιστα εμφανίζουν σταθερά αυξητική τάση.¹³⁴ Προφανώς οι εν λόγω κατα-

Galtung, "A Structural Theory of Imperialism", *Journal of Peace Research*, Vol. 8, 1971, σ. 81επ. J. Galtung and T. Høivik, "Structural and Direct Violence: A Note on Operationalization", *Journal of Peace Research*, Vol. 8, 1971, σ. 73-76.

133. L.L. Tiffit - D.C. Sullivan, "A Needs-Based, Social Harms Definition of Crime", στο: S. Henry and M. Lanier (eds.), *What is Crime?*, ό.π., σ. 188-189.

134. Βλ. ενδεικτικά επιλογή πρόσφατης νομολογίας και κατάλογο αποφάσεων περιόδου 28/12/2014 έως 27/12/2019 που επιμελήθηκε η Ε. Σταμούλη στο Ενημερωτικό Δελτίο της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου *Εγκληματολόγοι*, τχ. 5, Ιανουάριος 2020, σ. 12-14.

δίκες αποτελούν μονάχα την κορυφή του παγόβουνου (περιπτώσεις που οδηγήθηκαν ενώπιον του ΕΔΔΑ από τα θύματα), η βάση του οποίου αποτελείται από σταθερά επαναλαμβανόμενα περιστατικά αστυνομικής αυθαιρεσίας, όπως βασανιστήρια και άλλες μορφές κακομεταχείρισης κατά τη διάρκεια της σύλληψης ή της κράτησης, κακή χρήση πυροβόλων όπλων, υπερβολική χρήση βίας και άλλες παραβιάσεις κατά την αστυνόμευση διαδηλώσεων, που επιτρέπει τη διατύπωση της υπόθεσης ότι πίσω από την έλλειψη αποτελεσματική απάντησης του κράτους βρίσκεται παγιωμένη μια μορφή «δομικής αδικίας» συνοδευόμενη από συστημική ατιμωρησία.¹³⁵

Προς επίρρωση αυτών λειτουργεί η έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας *Η Αστυνομική Βία στην Ελλάδα: Όχι Μόνο «Μεμονωμένα Περιστατικά»* (Ιούλιος 2012),¹³⁶ όπου ύστερα από μια διεξοδική καταγραφή συγκεκριμένων περιστατικών κατά την περίοδο μεταξύ 2008-2012, επισημαίνεται διαπιστωτικά ότι: «εξακολουθούν να υπάρχουν συστημικά προβλήματα στη διερεύνηση, την ποινική δίωξη και την τιμωρία των καταπατήσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Υπάρχουν παρατεταμένες καθυστερήσεις στις ποινικές διαδικασίες, καθυστερήσεις που μπορούν επίσης να οδηγήσουν σε ατιμωρησία εάν το αδίκημα τελικά παραγραφεί. Αστυνομία, εισαγγελείς και δικαστήρια συχνά παραλείπουν να διερευνήσουν διεξοδικά, να διώξουν ποινικά ή/και να τιμωρήσουν καταπατήσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις οποίες εμπλέκονται μέλη των σωμάτων ασφαλείας. Επιπλέον, ακόμη και αν τα θύματα κακομεταχείρισης ή κακής χρήσης πυροβόλων όπλων δικαιωθούν από διεθνή όργανα όπως το ΕΔΔΑ, αυτό δεν αντικατοπτρίζεται στο εθνικό επίπεδο λόγω καθυστερήσεων στην καταβολή αποζημίωσης στους προσφεύγοντες ή της παράλειψης να ανακινηθούν οι έρευνες για αυτές τις υποθέσεις.»¹³⁷

Δεκαοχτώ μήνες αργότερα, η Διεθνής Αμνηστία δημοσιεύει την έκθεση *Κράτος εν Κράτει: Κουλτούρα Κακομεταχείρισης και Ατιμωρησίας στην Ελληνική Αστυνομία* (2014)¹³⁸ λόγω της εντεινόμενης εισροής καταγγελιών περιστατικών αστυνομικής αυθαιρεσίας αλλά πλέον και λόγω της ανεπαρκούς ανταπόκρισης της αστυνομίας απέναντι στα εγκλήματα μίσους και τις επιθέσεις εναντίον διαδηλωτών και δημοσιογράφων από ακροδεξιές ομάδες, που κορυφώθηκε με τη δολοφονία του αντιφασίστα Παύλου Φύσσα, στην οποία επισημαίνεται ότι: «παραμένουν τα συστημικά ελαττώματα που οδηγούν στην ατιμωρησία για τα μέλη των σωμάτων ασφαλείας

135. Πρβλ. ειδικά για τη χρήση του επιθετικού προσδιορισμού συστημικός, τις παρατηρήσεις σε σχέση με το συστημικό άδικο των βασανιστηρίων από Χ. Παπαχαράλμπους, «Τα βασανιστήρια ως συστημικό άδικο», *ΠοινΧρ*, 2017, σ. 321επ.

136. AI Index EUR 25/005/2012. Διαδικτυακά διαθέσιμη: https://www.amnesty.gr/sites/default/files/pdf/police-violence-in-greece_report.pdf Είχαν προηγηθεί και οι εξής: Διεθνής Αμνηστία και Διεθνής Ομοσπονδία Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, *Ελλάδα: Στη σκιά της ατιμωρησίας - Κακομεταχείριση και κακή χρήση πυροβόλων όπλων*, Σεπτέμβριος 2002, AI Index EUR 25/002/2002, Διεθνής Αμνηστία, *Ελλάδα: Καταγγελίες για καταπατήσεις κατά την αστυνόμευση διαδηλώσεων*, Μάρτιος 2009, AI Index EUR 25/001/2009.

137. *Ibid.*, σ. 8.

138. Διαδικτυακά διαθέσιμη: https://www.amnesty.gr/sites/default/files/pdf/2014-0403-a-law-into-themselves_report.pdf

που διαπράττουν παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως: η παράλειψη των αστυνομικών ή δικαστικών αρχών να διενεργήσουν έγκαιρες, διεξοδικές, αποτελεσματικές και αμερόληπτες έρευνες και να οδηγήσουν τους δράστες στη δικαιοσύνη· και η αποτυχία των αρχών να εγγυηθούν το δικαίωμα σε αποτελεσματικά ένδικα μέσα. Η έλλειψη λογοδοσίας είναι ένας από τους κυριότερους παράγοντες που οδηγούν στις συνεχιζόμενες παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων από μέλη των σωμάτων ασφαλείας.»¹³⁹

Επανελημμένες εκκλήσεις για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου έχουν απευθύνει άλλωστε διεθνείς αρχές, όπως ο Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης,¹⁴⁰ η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας (CPT),¹⁴¹ κ.α., αλλά και εθνικές αρχές, όπως ο Συνήγορος του Πολίτη (ΣτΠ)¹⁴² και η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ).¹⁴³ Είναι λοιπόν σαφές ότι το πρόβλημα είναι υπαρκτό και αναγνωρισμένο από τις πλέ-

139. Ibid., σ. 8. Βλ. και την πρόσφατη έκθεση: Amnesty International, *Greece: Freedom of Assembly at risk and unlawful use of force in the era of covid-19, 2021*, Index: EUR 25/4399/2021, Διαδικτυακά διαθέσιμη: https://www.amnesty.gr/sites/default/files/greece_freedom_of_assembly_at_risk_and_unlawful_use_of_force_in_the_era_of_covid-19.pdf

140. CommDH(2009)4, *Opinion Of The Commissioner For Human Rights Concerning Independent And Effective Determination Of Complaints Against The Police*, 12-3-2009, διαδικτυακά διαθέσιμη: <https://rm.coe.int/opinion-of-the-commissioner-for-human-rights-thomas-hammarberg-concern/16806daa54>

141. CPT/Inf (2010) 33, 1, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 17 to 29 September 2009*, Strasbourg, 17-11-2010, σ. 13επ., διαδικτυακά διαθέσιμη: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806965ee>. CPT/Inf (2012) 1, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 19 to 27 January 2011*, Strasbourg, 10-1-2012, σ. 36επ., διαδικτυακά διαθέσιμη: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680696605>.

142. ΣτΠ, *Ειδική Έκθεση με Θέμα: Πειθαρχική - Διοικητική Διερεύνηση Καταγγελιών σε βάρος Αστυνομικών Υπαλλήλων*, Ιούλιος 2004, όπου γίνεται εκτενής αναφορά, μεταξύ άλλων, στην πλημμελή αξιολόγηση των αποδεικτικών μέσων, στην κατάχρηση της άτυπης έρευνας, στην έλλειψη αμεροληψίας του διενεργούντος την έρευνα σε σχέση με τους εμπλεκόμενους αστυνομικούς, στη μη ενημέρωση του καταγγέλλοντος για την κατάληξη της έρευνας, κ.λπ., συνοδευόμενες με συγκεκριμένες προτάσεις. Διαδικτυακά διαθέσιμη: <https://www.synigoros.gr/resources/docs/astinomikoi.pdf>. Βλ. και ΣτΠ, *Παρακολούθηση των Εξελίξεων στην Πειθαρχική - Διοικητική Διερεύνηση Καταγγελιών σε βάρος Αστυνομικών Υπαλλήλων με τη συμπλήρωση ενός έτους από την Ειδική Έκθεση*, Σεπτέμβριος 2005, διαδικτυακά διαθέσιμη: <https://www.synigoros.gr/resources/astinomikoi2.pdf>. Επίσης: ΣτΠ, *Ειδική Έκθεση με Θέμα: Το φαινόμενο της Ρατσιστικής Βίας στην Ελλάδα και η αντιμετώπισή του*, Σεπτέμβριος 2013, όπου αναδεικνύεται η διάσταση μεταξύ επίσημων ερευνών από την ΕΛΑΣ και των τετραπλάσιων καταγγελιών για επιθέσεις με ρατσιστικά κίνητρα κατά το έτος 2012, αλλά και την εικόνα ατιμωρησίας, με την κατάληξη μόνον μίας (1) πειθαρχικής υπόθεσης του ίδιου έτους με την επιβολή ποινής προστίμου και τη θέση των υπολοίπων στο αρχείο, γεγονός που ανατρέπει την εμπιστοσύνη του κοινού στην αμερόληπτη κρίση της αστυνομίας, διαδικτυακά διαθέσιμη: <https://www.synigoros.gr/resources/docs/eidikiekthesiratsistikiviva.pdf>

143. ΕΕΔΑ, «Οι συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών», 29-4-2010, σ. 26επ., διαδικτυακά διαθέσιμη: https://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/astynomia/astynomika_kratitiria_apofasi.pdf. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη «Σύσταση Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη και άλλες διατάξεις», 19-5-2010, διαδικτυακά

ον επίσημες διεθνείς και εθνικές αρχές, ενώ προφανώς δεν πρόκειται απλώς για «μεμονωμένα περιστατικά» που διογκώνονται από κάποιες ΜΚΟ.

Το ελληνικό κράτος, από την άλλη πλευρά, υποχρεώθηκε να ανταποκριθεί στα παραπάνω δεδομένα με χαρακτηριστική βραδύτητα και πάντα, εκ του αποτελέσματος κρίνοντας, μη ικανοποιητικά. Έτσι, το 2011 προβλέφθηκε το Γραφείο Περιστατικών Αντιμετώπισης Αυθαιρεσίας στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη (άρθρο 1 Ν. 3938/2011), το οποίο, όμως, ουδέποτε συστάθηκε ή λειτούργησε στην πράξη. Το 2014 θεσμοθετήθηκε Τριμελής Επιτροπή στο Γραφείο Περιστατικών Αυθαιρεσίας (με το άρθρο 10 του Ν. 4249/2014 που τροποποίησε το Ν. 3938/2011), στην οποία ο ΣτΠ προβλέφθηκε να συμμετέχει ως παρατηρητής, χωρίς όμως και η συγκεκριμένη επιτροπή να λειτουργήσει ποτέ στην πράξη. Τελικά, το 2016 ανατέθηκε στο ΣτΠ η ειδική αρμοδιότητα να λειτουργεί ως παράλληλος, εξωτερικός μηχανισμός έρευνας και ελέγχου, οπότε και συστάθηκε ο Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας (ΕΜΗΔΠΑ, άρθρα 18-20, 56-57 Ν. 4443/9-12-2016), ο οποίος όμως έχει αρμοδιότητα διερεύνησης συγκεκριμένων περιστατικών αυθαιρεσίας: εκείνα που αφορούν βασανιστήρια ή άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας που προβλέπονται στο άρθρο 137Α ΠΚ, παράνομες και υπαίτιες προσβολές της ζωής, της υγείας, της σωματικής ακεραιότητας, της προσωπικής ελευθερίας, παράνομη χρήση πυροβόλου όπλου και συμπεριφορά με ρατσιστικό κίνητρο. Η αρμοδιότητα του ΕΜΗΔΠΑ συνίσταται: α) στην ανεξάρτητη διερεύνηση καταγγελιών, β) στην παραπομπή στα σώματα ασφαλείας προς εσωτερική έρευνα περιστατικών αυθαιρεσίας με ταυτόχρονη αρμοδιότητα παρακολούθησης και σύστασης προς συμπλήρωση της έρευνας αυτής και γ) κατόπιν σχετικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ, στην έκδοση απόφασης για επανάληψη ή συμπλήρωση της πειθαρχικής διαδικασίας, ενώ επιλαμβάνεται υποθέσεων έπειτα από επώνυμη καταγγελία, αυτεπάγγελτα ή κατόπιν παραπομπής από τον αρμόδιο Υπουργό ή Γενικό Γραμματέα. Ο ΕΜΗΔΠΑ μέχρι σήμερα έχει εκδόσει τρεις ετήσιες εκθέσεις (2017-2018, 2019 και 2020). Στην πρώτη έκθεση βασίζεται στις 321 υποθέσεις που επιλήφθηκε την περίοδο από τον Ιούνιο 2017 έως και Δεκέμβριο 2020, στη δεύτερη στις 208 υποθέσεις που επιλήφθηκε την περίοδο από τον Ιανουάριο έως Δεκέμβριο 2019 και στην τρίτη στις 263 υποθέσεις που επιλήφθηκε την περίοδο από τον Ιανουάριο έως Δεκέμβριο 2020, ενώ πλέον αναμένεται η έκθεση για το 2021.

Από τα ευρήματα της πρώτης έκθεσης για το 2017-8¹⁴⁴ αξίζει να σταχυολογηθούν τα εξής: i) η κυριότερη αιτία αναπομπής υποθέσεων για συμπλήρωση αφορούσε την ανεπαρκή ή/και αντι-

διαθέσιμη: https://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/astunomia/Grafeio_Kataggelion_2010.pdf. ΕΕΔΑ, «Προτάσεις για την αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη», 19-5-2011, σ. 15επ. διαδικτυακά διαθέσιμη: https://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/astunomia/EEDA_RV_AstynDikfinal.pdf

144. ΣτΠ, *Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας - Έκθεση 2017-2018*, σ. 35-38, διαδικτυακά διαθέσιμη: https://www.synigoros.gr/resources/docs/emhdipa_2017_2018_gr.pdf

φατική αιτιολόγηση των πορισμάτων λόγω είτε της μη αξιοποίησης αποδεικτικών στοιχείων (π.χ. παράλειψη αναζήτηση αυτοπτών/αυτήκοων μαρτύρων, εξέταση ως μαρτύρων μόνο αστυνομικών, μη λήψη υπόψη μαρτυριών που ισχυρίζονται τα αντίθετα από τους αστυνομικούς, μη ύπαρξη ιατροδικαστικών εκθέσεων και παράλειψη λήψης καταθέσεων από ιατροδικαστές, κ.λπ.) είτε της εσφαλμένης αξιολόγησης και εκτίμησης των διαθέσιμων αποδεικτικών μέσων, ii) ανάθεση της διενέργειας των ερευνών σε πρόσωπα που δεν προσφέρουν τα απαραίτητα εχέγγυα αμεροληψίας λόγω της μη επαρκούς απόστασής τους από τους ελεγχόμενους αστυνομικούς, iii) μη διερεύνηση, παρά την ύπαρξη επαρκών ενδείξεων, της πιθανότητας συνδρομής ρατσιστικών κινήτρων στην καταγγελλόμενη εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς αστυνομικών.¹⁴⁵ Βάσει αυτών των ευρυμάτων, διατυπώνονται γενικές επισημάνσεις για την ορθή διενέργεια των διοικητικών εξετάσεων,¹⁴⁶ ενώ κατατίθενται συγκεκριμένες νομοθετικές προτάσεις βελτίωσης του πειθαρχικού δικαίου των αστυνομικών.¹⁴⁷

Από τη δεύτερη έκθεση για το 2019¹⁴⁸ ξεχωρίζουν οι εξής επισημάνσεις: i) από την αρχή λειτουργίας του ΕΜΗΔΙΠΑ στις 9-6-2017 μέχρι και το τέλος του 2019, ουδεμία πειθαρχική υπόθεση διαβιβάστηκε από τη Γενική Γραμματεία Αντεγκληματικής Πολιτικής,¹⁴⁹ ii) διαπιστώνεται ένας απροσδιόριστος «γκρίζος αριθμός» περιστατικών αυθαιρεσίας, για τα οποία ο φόβος του φερόμενου θύματος να εμπλακεί σε επίσημες διαδικασίες, αποτελεί καθοριστικό ανασταλτικό παράγοντα του δικαιώματος του αναφέρεσθαι,¹⁵⁰ iii) αναφορικά με τον τύπο της έρευνας, ως Προκαταρκτικής (ΠΔΕ) ή Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης (ΕΔΕ), παρατηρείται, ότι η ΠΔΕ είναι ο συντριπτικός κανόνας των ερευνών της ΕΛ.ΑΣ.,¹⁵¹ κάτι που συνεπαγεται επιμήκυνση της έρευνας αλλά και οδηγεί εκ του νόμου και στην επιβολή ηπιότερων πειθαρχικών ποινών, όταν και αν υπάρξουν, καθώς iv) στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων, οι εσωτερικές έρευνες της Διοίκησης προτείνουν την αρχειοθέτηση, με το σκεπτικό ότι δεν αποδείχθηκαν τα αποδιδόμενα περιστατικά που συνιστούν πειθαρχικά παραπτώματα.¹⁵² Υπό αυτά τα δεδομένα, τα ζητήματα που τέθηκαν και με την πρώτη έκθεση για την ορθή διενέργεια των διοικητικών εξετάσεων, επαναλαμβάνονται σχεδόν αυτούσια και με μεγαλύτερη ανάπτυξη.¹⁵³

145. Ibid., σ. 27επ.

146. Ibid., σ. 35επ.

147. Ibid., σ. 63επ.

148. ΣτΠ, *Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας | Ειδική Έκθεση 2019*, διαδικτυακά διαθέσιμη: https://www.synigoros.gr/resources/docs/emhdipa_2019.pdf

149. Ibid., σ. 23.

150. Ibid., σ. 25.

151. Ibid., σ. 28.

152. Ibid., σ. 29.

153. Ibid., σ. 81επ.

Από την τρίτη έκθεση για το 2020¹⁵⁴ αξίζει να γίνει εδώ μνεία των εξής σημείων: i) σημειώνεται αύξηση των υποθέσεων, κατά περίπου 26% σε σχέση με το 2019, κάτι που συνδέεται με την αύξηση του αριθμού των αναφορών που προήλθαν από πολίτες (αύξηση 76,6%),¹⁵⁵ ii) η Γενική Γραμματεία Αντεγκληματικής Πολιτικής συνεχίζει να απέχει πλήρως από τη διαβίβαση περιστατικών σχετικά με πράξεις ή παραλείψεις των υπαλλήλων των Καταστημάτων Κράτησης,¹⁵⁶ iii) οι θεματικές της σωματικής ακεραιότητας ή υγείας, της προστασίας της ζωής και της απαγόρευσης βασανιστηρίων και άλλων σοβαρών προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (137Α Π.Κ.) συγκεντρώνουν σταθερά το μεγαλύτερο ποσοστό επί του συνόλου των καταγγελιών για περιστατικά αυθαιρεσίας το 2020 (54%), αλλά και τα προηγούμενα έτη,¹⁵⁷ iv) επιβεβαιώνεται περαιτέρω ο «γκρίζος αριθμός» περιστατικών αυθαιρεσίας λόγω του φόβου του φερόμενου θύματος να εμπλακεί σε επίσημες διαδικασίες,¹⁵⁸ v) τα περιστατικά αστυνομικής αυθαιρεσίας στρέφονται κυρίως σε βάρος ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, με πρώτη τα άτομα νεαρής ηλικίας (18-25), μετά τους αλλοδαπούς και τέλος τους ρομά, κάτι που αξιολογείται ως σαφή ένδειξη διακριτικής μεταχείρισης αλλά και αναποτελεσματικής αστυνόμευσης.¹⁵⁹ Τα ζητήματα που τέθηκαν και με τις προηγούμενες εκθέσεις για την ορθή διενέργεια των διοικητικών εξετάσεων, επαναλαμβάνονται και διευρύνονται,¹⁶⁰ ενώ σε ειδικό κεφάλαιο πλέον αποτυπώνεται ο παρεμβατικός ρόλος του ΕΜΗΔΙΠΑ προς τη διοίκηση.¹⁶¹

Παρά τη σταθερή αύξηση των υποθέσεων που επιλαμβάνεται ο ΕΜΗΔΙΠΑ, κυρίως εξαιτίας της διαρκώς αυξανόμενης υποβολής αναφορών από πολίτες, κάτι που σχετίζεται με την διεύρυνση της αναγνωρισιμότητάς του από το ευρύ κοινό, στο σύνολο των εκθέσεων σημειώνεται η ανεπαρκής στελέχωση του ΣτΠ, ώστε να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στη νέα αρμοδιότητα που του ανατέθηκε το 2016 (6 ειδικοί επιστήμονες το 2018, 8 το 2019 και 11 το 2020), γεγονός που αποτελεί ένδειξη έλλειψης πραγματικής πολιτειακής βούλησης στήριξης και φυσικά ενίσχυσής του. Από την άλλη πλευρά, αξιοσημείωτη είναι αφενός η τροποποίηση του ΠΔ 120/2008 για το πειθαρχικό δίκαιο του αστυνομικού προσωπικού με το ΠΔ 111/2019 (ΦΕΚ Α' 216), αν και με μερική μόνο υιοθέτηση των προτάσεων του ΕΜΗΔΙΠΑ,¹⁶² και αφετέρου η θεσμοθέτηση

154. ΣτΠ, *Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας - Ετήσια Έκθεση 2020*, διαδικτυακά διαθέσιμη: https://www.synigoros.gr/resources/docs/240521-ekthesh-emhdipa_-2020_gr.pdf

155. *Ibid.*, σ. 21.

156. *Ibid.*, σ. 22.

157. *Ibid.*, σ. 23.

158. *Ibid.*, σ. 25.

159. *Ibid.*, σ. 29επ.

160. *Ibid.*, σ. 55επ.

161. *Ibid.*, σ. 41επ.

162. ΣτΠ, *Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας | Ειδική Έκθεση 2019*, σ. 130 επ.

της δυνατότητας αυτοτελούς διερεύνησης καταγγελιών από το ΣτΠ, καθώς με το άρθρο 188 Ν. 4662/2020 εξοπλίζεται πλέον με τη ρητή δυνατότητα κλήτευσης μαρτύρων, διενέργειας αυτοψίας, παραγγελίας πραγματογνωμοσύνης, και, ιδίως, λήψης ένορκων καταθέσεων μαρτύρων και έγγραφων ή προφορικών εξηγήσεων από τα εμπλεκόμενα πρόσωπα. Βεβαίως η διενέργεια αυτών των τελευταίων πράξεων προϋποθέτει την περαιτέρω στελέχωσή του ΕΜΗΔΙΠΑ αλλά και την ενίσχυση του προϋπολογισμού του ΣτΠ,¹⁶³ διαφορετικά παραμένει απλώς θεωρητική δυνατότητα, τροφοδοτώντας την υποψία ότι έγινε μάλλον για το θεαθήναι.

Σε αυτό το πλαίσιο, δεν είναι τυχαίο ότι η CPT στην Έκθεση που παρουσίασε το 2020 αναγνωρίζει ότι η σύσταση του ΕΜΗΔΙΠΑ αποτελεί ένα βήμα προς τη δημιουργία ενός πλήρως ανεξάρτητου οργάνου για τη διερεύνηση καταγγελιών κατά της αστυνομίας, ωστόσο διατηρεί κάποιες επιφυλάξεις για το κατά πόσο μπορεί να είναι πλήρως αποτελεσματικός, δεδομένου ότι δεν εποπτεύει τις ποινικές έρευνες των καταγγελλόμενων περιστατικών κακομεταχείρισης, ενώ συνιστά να διατεθούν στον ΕΜΗΔΙΠΑ πολλοί περισσότεροι πόροι και να του χορηγηθούν συμπληρωματικές εξουσίες. Δεν εκπλήσσει το συμπέρασμα της Έκθεσης ότι το υφιστάμενο σύστημα διερεύνησης καταγγελιών για κακομεταχείριση δεν μπορεί να θεωρηθεί αποτελεσματικό, ενώ μια σειρά από ανεπάρκειες υπονομεύουν κάθε μήνυμα μηδενικής ανοχής και καλλιεργούν μια νοοτροπία ατιμωρησίας (όπως π.χ. το γεγονός ότι καμία από τις 21 εκκρεμείς υποθέσεις σοβαρής κακομεταχείρισης εκ μέρους αστυνομικών που ανέφερε η Διεύθυνση Εσωτερικών Υποθέσεων της Ελληνικής Αστυνομίας τον Απρίλιο του 2014, συμπεριλαμβανομένων δύο υποθέσεων που εξετάστηκαν αναλυτικά από την CPT το 2015, δεν κατέληξε σε επιτυχή δίωξη).¹⁶⁴

Αποκορύφωμα των παραπάνω αποτελεί το *Πόρισμα* της Ειδικής Επιτροπής που συγκρότησε το Νοέμβριο 2019 ο Υπουργός Προστασίας του Πολίτη για τη διερεύνηση περιστατικών αστυνομικής βίας.¹⁶⁵ Σε αυτό, η Επιτροπή διαπιστώνει: i) την απροθυμία των ανακριτικών οργάνων της ΕΛ.ΑΣ. να συνεργαστούν με το ΣτΠ, ii) τη μεροληψία των αστυνομικών ανακριτικών οργάνων, iii) τη συστηματική καθυστέρηση στην υποβολή των εγγράφων που ζητά ο ΣτΠ, iv) τη μη συμμόρφωση στα πορίσματα του ΣτΠ και v) την πλημμελή αιτιολογία των αποφάσεων των πειθαρχικών οργάνων της ΕΛ.ΑΣ., ιδίως στο πεδίο της έρευνας του ρατσιστικού κινήτρου. Το Πόρισμά καταλήγει με τη διαπίστωση ότι, αν και το φαινόμενο της αστυνομικής αυθαιρεσίας δεν είναι ελληνική πρωτοτυπία, εντούτοις «ελληνική ιδιαιτερότητα συνιστά η ατιμωρησία των

163. ΣτΠ, *Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας - Ετήσια Έκθεση 2020*, σ. 83.

164. CPT/Inf (2020) 15, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 28 April to 9 May 2019*, Strasbourg, 9-4-2010, σ. 81επ., διαδικτυακά διαθέσιμη: <https://rm.coe.int/16809e2058>.

165. Υπουργός Προστασίας του Πολίτη, «Απόφαση Συγκρότησης Ειδικής Επιτροπής», Αριθ. Πρωτ. 1043/21-11-2019, ΑΔΑ:7ΜΓΛ46ΜΤΛΒ-ΔΟ5 - Συγκρότηση Ειδικής Επιτροπής

εμπλεκόμενων αστυνομικών οργάνων, όπως προκύπτει μεταξύ άλλων από τις επανειλημμένες καταδίκες τις χώρας μας από διεθνείς οργανισμούς». ¹⁶⁶ Σήμερα, μετά την πάροδο περίπου είκοσι μηνών από τη δημοσιοποίησή του, η τύχη του Πορίσματος αγνοείται, όπως και η έμπρακτη βούληση του ελληνικού κράτους να πατάξει τη συστημική ατιμωρησία που συνοδεύει την αστυνομική αυθαιρεσία. Τέτοιες στάσεις τροφοδοτούν την ανάπτυξη νέων πρωτοβουλιών, προερχόμενων από την κοινωνία των πολιτών, οι οποίες στοχεύουν να φέρουν στο φως περιστατικά παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων που συγκαλύπτονται από την αστυνομία και εν γένει τις κρατικές υπηρεσίες, όπως η ερευνητική ομάδα *Forensic Architecture*. ¹⁶⁷

Β. Η αλλαγή του τρόπου δίωξης της κακουργηματικής απιστίας κατά τραπεζών από αυτεπαγγέλτως σε κατ' έγκληση διωκόμενο έγκλημα ως νομοθετικά θεσπισμένη ατιμωρησία ¹⁶⁸

Ένα από τα ζητήματα που ξεχώρισε κατά την ψήφιση του νέου ΠΚ (Ν. 4619/2019) και των τροποποιήσεών του με τους Ν. 4623/2019 και 4637/2019 έγκειται στον τρόπο δίωξης του εγκλήματος της απιστίας, η οποία αποτελεί την ποινική έκφανση της κακοδιαχείρισης που συντελείται μέσω της δόλιας παράβασης των κρατούντων κανόνων επιμελούς διαχείρισης της ξένης περιουσίας, δηλ. της κατάχρησης της εξουσίας του διαχειριστή της. Στον προϊσχύσαντα ΠΚ η απιστία στην υπηρεσία (άρθρο 256) αλλά και η κοινή απιστία (άρθρο 390) διώκονταν αυτεπαγγέλτως, τόσο στην πλημμεληματική όσο και στην κακουργηματική τους μορφή. Στο νέο ΠΚ επιλέχθηκε ορθώς μια ενιαία τυποποίηση (νέο άρθρο 390), ενώ μοναδικό κριτήριο για την επαπειλούμενη ποινική κύρωση αποτελεί το συνολικό ύψος της περιουσιακής ζημιάς που πράγματι επήλθε: αν αυτό ανέρχεται μέχρι τις 120.000€ πρόκειται για πλημμέλημα, ενώ αν το υπερβαίνει αναβαθμίζεται σε κακούργημα.

Ζήτημα νομοθετικής αμφιταλάντευσης αποτέλεσε ο τρόπος δίωξης της απιστίας: α) στο Σχέδιο Νόμου ΠΚ που τέθηκε προς διαβούλευση προβλέφθηκε η κατ' έγκληση δίωξη τόσο της πλημμεληματικής όσο και της κακουργηματικής απιστίας, ανεξαρτήτως αν στρέφονταν σε βάρος ιδιωτικής ή δημόσιας περιουσίας, ¹⁶⁹ β) ο Ν. 4619/2019 στο άρθρο 405§1 επέλεξε τη διατήρηση του κανόνα της αυτεπάγγελτης δίωξη της κακουργηματικής απιστίας, λόγω «των σοβαρών επι-

166. Πόρισμα, 4-5-2020, διαδικτυακά διαθέσιμο: <https://sdppa.aegean.gr/sites/default/files/anakoimoseis/files/Πόρισμα%20επιτροπής%20Αλιβιζάτου.pdf>

167. Ε. Βάιτμαν, *Forensic Architecture. Η βία στο μεταίχμιο της ανιχνευσιμότητας*, μτφρ. Δ. Καπράνου, επιμ. Σ. Λεβίδης, Εκδόσεις Νήσος, Αθήνα, 2021 (όπου και Παράρτημα για τις έρευνες στην Αθήνα). Επίσης: <https://forensic-architecture.org>

168. Το παρόν κεφάλαιο αποτελεί επικαιροποιημένη και ελαφρώς τροποποιημένη εκδοχή προηγούμενης παρέμβασης: Α. Χουλιάρης, «Από την αυτεπάγγελτη στην κατ' έγκληση δίωξη της κακουργηματικής απιστίας κατά τραπεζών: σκέψεις αναφορικά με την ποινική εξουσία και την αντεγκληματική πολιτική (με αφορμή την υπ' αριθ. 158/2021 Αρείου Πάγου σε Συμβούλιο)», *Αντιγόνη: Το Ερώτημα*, τχ. 1, Ιούνιος 2021, σ. 194-200.

169. Βλ. το τεθέν υπό διαβούλευση άρθρο 405§1 ΣχΠΚ, διαθέσιμο διαδικτυακά: <http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=9834>

φυλάξεων που διατυπώθηκαν κατά τη διαβούλευση επί του Σχεδίου σε σχέση με το ενδεχόμενο καταχρηστικής μη υποβολής εγκλήσεως για την πράξη αυτή, ιδίως σε επιχειρηματικούς φορείς μεγάλου μεγέθους εκ μέρους των οργάνων της διοίκησης των ιδίων»,¹⁷⁰ θεσπίζοντας για πρώτη φορά στα ελληνικά ποινικά χρονικά την κατ' έγκληση δίωξη της πλημμεληματικής απιστίας, ανεξαρτήτως αν στρέφεται σε βάρος ιδιωτικής ή δημόσιας περιουσίας, γ) μετά τις εκλογές της 7-7-2019, τέθηκε προς διαβούλευση σειρά τροποποιήσεων στο νέο ΠΚ, ανάμεσα στις οποίες και ο διευρυμένος κανόνας της κατ' έγκληση δίωξης της απιστίας ανεξαρτήτως ύψους ζημίας, με μοναδική πλέον εξαίρεση την κακουρηγηματική απιστία σε βάρος της δημόσιας περιουσίας, η οποία παρέμεινε αυτεπάγγελτη,¹⁷¹ δ) τελικά, το Σχέδιο Νόμου τροποποιήσεων προέβλεψε την κατ' έγκληση δίωξη της κακουρηγηματικής απιστίας μόνο όταν στρέφεται άμεσα κατά τραπεζικού ιδρύματος, ρύθμιση ψηφισθείσα ως άρθρο 12§3 Ν. 4637/2019, καθώς προκρίθηκε η ανάγκη να «προστατεύεται η ελευθερία άσκησης της οικονομική δραστηριότητας, η οποία καταδεικνύει την αποτελεσματικότητα της δημοκρατικής λειτουργίας της εκτελεστικής εξουσίας στην άμεση και καθημερινή δραστηριότητά του».¹⁷² Επομένως, το τοπίο διαμορφώνεται πλέον ως εξής: η πλημμεληματική απιστία διώκεται μόνο κατ' έγκληση (άρθρο 405§1 εδ. α ΠΚ), η κακουρηγηματική απιστία διώκεται αυτεπαγγέλτως, εξαιρουμένης μόνο εκείνης που στρέφεται κατά τραπεζικών ιδρυμάτων, για την οποία απαιτείται έγκληση (άρθρο 405§1 εδ. β ΠΚ).¹⁷³

Η θεσμοθέτηση της έγκλησης, η οποία αποτελεί συνάμα θεσμό του δικονομικού αλλά και του ουσιαστικού δικαίου, δεδομένου ότι η έλλειψή της εμποδίζει την κίνηση της ποινικής δίωξης αλλά και εξαλείφει το αξιόποιο σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας,¹⁷⁴ δημιούργησε την ανάγκη να ρυθμιστεί η περίπτωση ποινικών διώξεων για απιστία που είχαν ασκηθεί αυτεπαγγέλτως αλλά πλέον απαιτούσαν την υποβολή έγκλησης. Έτσι, με το άρθρο 6§2 Ν. 4637/2019 προβλέφθηκε τετράμηνη προθεσμία για την υποβολή «δήλωσης επιθυμίας προόδου της διαδικασίας», η οποία έληξε στις 18-3-2020.¹⁷⁵ Κατ' αυτό τον τρόπο τα δικαστικά συμβούλια κλήθηκαν να αποφασίσουν για το μέλλον δικογραφιών που αφορούσαν κακουρηγηματικές απιστίες σε βάρος τραπεζών που βρίσκονταν στην ανάκριση και για τις οποίες δεν υποβλήθηκε τελικά η σχετική δήλωση, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζει η δανειοδότηση πολιτικών κομμάτων και ΜΜΕ.¹⁷⁶

170. Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4619/2019, σ. 72.

171. Βλ. το τεθέν υπό διαβούλευση άρθρο 5§2, διαθέσιμο διαδικτυακά: <http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=10894>

172. Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4637/2019, σ. 5.

173. Κάτι που δεν άλλαξε με τις τροποποιήσεις που ψηφίστηκαν με το Ν. 4855/2021 και το Ν. 4871/2021.

174. Ι. Μπέκας, «Παραίτηση από την έγκληση. Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 117-120 ΠΚ», ό.π., σ. 1324-1325. Έτσι και ο Λ. Μαργαρίτης, «Περιουσιακά εγκλήματα και ο τρόπος διώξεώς τους (Μέρος Β')», *ΠοινΔικ*, 6/2021, σ. 835-836.

175. Ι. Γιαννίδης, «Απιστία. Δήλωση συνέχισης της διαδικασίας. Αναδρομική εφαρμογή ουσιαστικών και δικονομικών κανόνων», *ΠοινΧρ* 2020, σ. 468επ.

176. Μείζον ζήτημα για το οποίο άλλωστε είχε συσταθεί και ειδική εξεταστική επιτροπή από τη Βουλή. Βλ. το σχετικό Πόρισμα της Εξεταστικής Επιτροπής για τη διερεύνηση της νομιμότητας της δανειοδότησης των πολιτικών κομμάτων, καθώς και

Σειρά βουλευμάτων έκρινε αντισυνταγματική και ανίσχυρη την ως άνω διαφορετική νομοθετική μεταχείριση της απιστίας κατά τραπεζών, μεταξύ άλλων, λόγω απαγορευμένη-συγκεκρικαλυμμένη αμνήστευση ποινικών αδικημάτων για μια μεμονωμένη κατηγορία προσώπων αλλά και για παράβαση της αρχής της ισότητας (άρθρο 4§1 Σ).¹⁷⁷ Αμφότεροι οι λόγοι τελικά απορρίφθηκαν από τον ΑΠ με το σκεπτικό αφενός ότι «*Η διάταξη, συνεπώς, του άρθρου 405 παρ. 1 εδ. β' του ΠΚ, με την οποία προβλέπεται η δίωξη της κακουργηματικής απιστίας, που στρέφεται άμεσα κατά πιστωτικού ή χρηματοδοτικού ιδρύματος ή επιχειρήσεων του χρηματοπιστωτικού τομέα, μετά από έγκληση, δεν εξαλείφει το αξιόποινο της εν λόγω απιστίας, αλλ' απλώς θέτει πρόσθετο όρο, δηλαδή την υποβολή έγκλησης, για τη δίωξη της αξιόποινης αυτής πράξης και, συνεπώς, ως μη υποκρύπτουσα συγκεκρικαλυμμένη αμνηστία, δεν αντίκειται στις διατάξεις του άρθρου 47 παρ. 3 και 4 του Συντάγματος.*» και αφετέρου ότι «*Ο δικαστικός έλεγχος της τήρησης της αρχής της ισότητας είναι έλεγχος ακραίων ορίων, δηλαδή της υπέρβασης, σε ακραίες περιπτώσεις των ευρέων πλαισίων της διακριτικής ευχέρειας του νομοθέτη. Εξετάζεται, δηλαδή, αν ο νομοθέτης, κατά την άσκηση της ευρείας διακριτικής ευχέρειάς του, ως προς την εκτίμηση και την όμοια ή ανόμοια μεταχείριση όμοιων ή ανόμοιων, αντίστοιχα, ζητημάτων, υπερβαίνει εκείνα τα ακραία όρια αυτής, πέρα από τα οποία η ανόμοια μεταχείριση όμοιων ή η όμοια μεταχείριση ανόμοιων περιπτώσεων είναι τόσο αδικαιολόγητη, ώστε να καθίσταται προφανώς άνιση ρύθμιση. Δεν μπορεί, όμως, ο δικαστής να ελέγχει τις σκέψεις ή τα ελατήρια που οδήγησαν το νομοθέτη στην ψήφιση του νόμου ούτε να αμφισβητεί την ειλικρίνεια του νομοθέτη, με το να δέχεται την άποψη ότι υπό τη συγκεκριμένη γραμματική διατύπωση ορισμένου νόμου υποκρύπτεται άλλου είδους ρύθμιση, διότι στην περίπτωση αυτή θα υπερέβαινε τα όρια του ελέγχου της συνταγματικότητας του νόμου και θα υποκαθιστούσε στο ρόλο του το νομοθέτη (ΟλΑΠ 11/2001).*»¹⁷⁸

Τα παραπάνω νομοθετικά και νομολογιακά δεδομένα έχουν ήδη προκαλέσει αντικρουόμενες αξιολογήσεις σε δογματικό επίπεδο.¹⁷⁹ Ωστόσο η αξιολόγηση του ζητήματος δεν μπορεί να

των ιδιοκτητηρίων εταιρειών μέσω μαζικής ενημέρωσης από τα τραπεζικά ιδρύματα της χώρας, Α Τόμος, Αθήνα.

177. Βλ. ΣυμβΠλημΑθ 2165/2020, *ΠοινΧρ* 2020, σ. 539 και Αρμ 2020, σ. 1358επ (με παρατ. Ι. Ναζίρη, σ. 1364-1368), ΣυμβΠλημΑθ 2147/2020, *ΠοινΧρ* 2020, σ. 544 και Αρμ 2021, σ. 120επ (με παρατ. Κ. Κοσμάτου, σ. 126-7), ΣυμβΠλημΑθ 2696/2020, αδημ. και ΣυμβΠλημΑθ 3039/2020, αδημ. Αντίθετα: ΣυμβΠλημΑθ 2758/2020, *ΠοινΧρ* 2020, σ. 536.

178. ΣυμβΑΠ 158/2021 (σε συνέχεια της αίτησης αναίρεσης του Εισαγγελέα ΑΠ κατά του ΣυμβΠλημΑθ 2758/2020), *ΠοινΧρ* 2020, σ. 93 και *ΠοινΔικ* 2021, σ. 402επ (με παρατ. Ν. Βασιλειάδη). Τα εν λόγω απόσπασμα αναπαράγουν αυτολεξεί και οι ΣυμβΑΠ 265/2021 (σε συνέχεια της αίτησης αναίρεσης του Εισαγγελέα ΑΠ κατά του ΣυμβΠλημΑθ 2792/2020) και 309/2021 (σε συνέχεια της αίτησης αναίρεσης του Εισαγγελέα ΑΠ κατά του ΣυμβΠλημΣερ 345/2020), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

179. Πρβλ. τις αντίθετες αξιολογήσεις αφενός από Η. Αναγνωστόπουλο, «Η δίωξη της απιστίας μετά τον Ν. 4637/2019», *ΠοινΧρ*, 2020, σ. 490επ., Α. Τζαννετή, «Ζητήματα της κατ' έγκληση δίωξης των περιουσιακών εγκλημάτων», *ΠοινΧρ*, 2020, σσ. 641επ., Λ. Μαργαρίτη, «Περιουσιακά εγκλήματα και ο τρόπος διώξεώς τους (Μέρος Β')», ό.π., σ. 848-849, Β. Βασιλειάδη, «Περιουσιακά εγκλήματα και ο τρόπος διώξεώς τους (Μέρος Γ')», *ΠοινΔικ*, 7/2021, σ. 994επ., οι οποίοι τοποθετούνται θετικά, και αφετέρου από Χ. Βρούστη, «Προβληματισμοί επί της διεύρυνσης της κατ' έγκληση δίωξης των εγκλημάτων κατά περιουσιακών εννόμων αγαθών», *ΠοινΧρ*, 2021, σσ. 161επ., Μ. Καϊάφα-Γκιμπάντι, «Βασικές αρχές του κράτους δικαίου, ο νέος Ποινικός Κώδικας και οι τροποποιήσεις του», *ΠοινΧρ*, 2020, σ. 173-4 (πρόβλημα σεβασμού της αρχής της αναλογικότητας). Μ. Μαρτίνης, «Σχολιασμός της ΑΠ 158/2021 (ΣΤ' ΠΟΙΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ - ΣΕ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ)»,

περιορίζεται στο αν μια τέτοια επιλογή είναι ποινικοδογματικά θεμιτή και ενδοσυστηματικά συνεπής, αλλά πρέπει να λαμβάνει υπόψη της το ευρύτερο δικαιοπολιτικό πλαίσιο¹⁸⁰ αλλά και τα ειδικά συμφέροντα που στην πράξη εξυπηρετεί, ώστε τελικά να αξιολογηθεί αν οδηγεί εν τοις πράγμασι σε ατιμωρησία κάποιων.

Σε αυτή τη δεύτερη κατεύθυνση, υποστηρίζεται ότι κλειδί για την αποκωδικοποίηση τους δεν προσφέρει τόσο η έννοια του εννόμου αγαθού όσο η συμπληρωματική έννοια του συμφέροντος, η οποία αναπτύχθηκε κυρίως από την κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου. Μια απόφαση θεωρείται προς το συμφέρον μίας ομάδας ή ενός θεσμού όταν συμβάλει στη βελτίωση των συνθηκών ύπαρξής τους ή συνδράμει στη διατήρηση των συνθηκών που κρίνονται ως οι καλύτερες δυνατές. Το συμφέρον αποτελεί την κινητήρια δύναμη της ποινικής νομοθέτησης, δυνάμει της οποίας είτε (απ)εγκληματοποιείται μια συμπεριφορά είτε τίθενται επιπλέον όροι για τη δίωξή της, όπως στην υπό κρίση περίπτωση. Πρόκειται για μια διαδικασία που δεν είναι απλώς τεχνική αλλά εγγενώς πολιτική, δεδομένου ότι αρθρώνεται σε συγκεκριμένο πολιτικό, οικονομικό και ιδεολογικό πλαίσιο, που συγκαθορίζει τη στοχοθεσία της.¹⁸¹

Οι εκάστοτε επιλογές του ποινικού νομοθέτη πρέπει να αιτιολογούνται διεξοδικά στο δημοκρατικό και κοινωνικό κράτος δικαίου, ως προϋπόθεση νομιμοποίησης της ποινικής εξουσίας.¹⁸² Αυτή δεν πρέπει να γίνεται νοητή μόνο στην τυπική της διάσταση, που εξαντλείται στο τυπικό ερώτημα των ορίων αρμοδιότητας των φορέων της εξουσίας, χωρίς να επεκτείνεται και στο ζήτημα του τρόπου που αυτοί τη χρησιμοποιούν.¹⁸³ Αντιθέτως, πρέπει να προσεγγίζεται και στην αξιακή της διάσταση, που άπτεται του βαθμού που οι εκάστοτε νομοθετικές επιλογές ανταποκρίνονται στις κρατούσες ηθικοπολιτικές αξίες αλλά και τις θεμελιώδεις αρχές της έννομης τάξης που αποτυπώνονται στο Σύνταγμα.¹⁸⁴

Εργαστήριο Μελέτης για τη Διαφάνεια, τη Διαφθορά και το Οικονομικό Έγκλημα, Newsletter, Ν. 6, Ιανουάριος-Μάρτιος 2021, σ. 47επ., οι οποίοι τοποθετούνται αρνητικά. Πρβλ. Π. Βρυνιώτης, «Η απόφαση περί μη υποβολής έγκλησης για αξιόποινη πράξη στρεφόμενη κατά πιστωτικού ιδρύματος», *ΠοινΔικ*, 12/2019, σ. 1290επ. Ο. Ναμίας, «Όταν οι υπερβολικές διώξεις προκαλούν ενίοτε υπερβολικά νομοθετήματα (με αφορμή το παράδειγμα της κατ' έγκληση δίωξης της απιστίας στον χρηματοπιστωτικό τομέα)», *Novacriminalia*, 2020, τ. 11, σ. 4επ.

180. Πρβλ. Ν. Μπιτζέκης, «Ποινικοποίηση της πολιτικής και πολιτικοποίηση του δικαίου», *ΠοινΧρ*, 2018, σ. 417επ.

181. Α. Χουλιάρης, «Η λειτουργία του Ποινικού Δικαίου υπό την έποψη της συγκρουσιακής θεωρίας για το έγκλημα («conflict criminology»)», στο: Ι. Στράγγας, Α. Χάνος, Χ. Παπαχαραλάμπους και Χ. Τσούκα (επιμ.), *Αγαθό, Συμφέρον και Δίκαιο*, Εκδόσεις Σάκκουλα – Nomos – L' Harmattan, σ. 849-852.

182. Α. Χουλιάρης, «Νομιμοποίηση και ποινική εξουσία: 'Ελάχιστο ποινικό δίκαιο' και 'Ποινικός εγγυητισμός'», στο: Ι. Στράγγας, Α. Χάνος, Χ. Παπαχαραλάμπους, Δ. Πυργάκης και Μ. Τσαπόγας (επιμ.), *Αιτιολόγηση, νομιμοποίηση και δίκαιο, Τόμος 6B*, Εκδόσεις Σάκκουλα – Nomos – L' Harmattan, 2014, σ. 797-799.

183. Γ. Πάσχως, *Πολιτική Δημοκρατία και Κοινωνική Εξουσία*, 2^η έκδ., Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1981, σ. 327-8.

184. Α. Μανιτάκης, *Κράτος Δικαίου και Δικαστικό Έλεγχος της Συνταγματικότητας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλας, 1994, σ. 196-203. Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι, «Βασικές αρχές του κράτους δικαίου, ο νέος Ποινικός Κώδικας και οι τροποποιήσεις του», ό.π.

Η εξέταση της ιστορίας των ποινικών θεσμών βάσει της διάκρισης μεταξύ των διακηρυγμένων και λανθανουσών λειτουργιών που επιτελούν στηρίζει το συμπέρασμα ότι μπορεί να έχουν αποτύχει ιστορικά στην επίτευξη των πρώτων, έχουν όμως υπάρξει συνεπείς σε σχέση με τις δεύτερες.¹⁸⁵ Την αποκάλυψη δε των τελευταίων επέτρεψε η ανάλυση της πολιτικής οικονομίας της ποινής, η οποία έχει θεμελιώσει επαρκώς τη θέση ότι το τιμωρητικό σύστημα δεν αποτελεί άσκοπη βία, αλλά μέσο για την αναπαραγωγή του υφιστάμενου κοινωνικού συστήματος, για τη διατήρηση δηλαδή των υπάρχοντων σχέσεων ανισότητας και παραγωγής των αγαθών.¹⁸⁶ Εν προκειμένω παρατηρείται υπέρβαση του εν λόγω σχήματος, καθώς πλέον η στοχοθεσία συνίσταται πράγματι στην επίσημα διακηρυγμένη «ελευθερία άσκησης της οικονομική δραστηριότητας» του χρηματοπιστωτικού τομέα, χωρίς πλέον τον κίνδυνο της αυτεπάγγελτης παρέμβασης του ποινικού ελέγχου, κάτι που περαιτέρω ερείδεται δογματικά στον «ατομικό χαρακτήρα των πληττόμενων έννομων αγαθών» και συνακόλουθα στην ελευθερία διάθεσής τους που αναγνωρίζεται στο φορέα τους.

Ωστόσο, δεν πρέπει να λυσιμονεί κανείς ότι η σχέση μεταξύ ποινικού δικαίου και εγκλήματος δεν είναι μόνο καταστατική, δεδομένου ότι το δεύτερο προϋποθέτει το πρώτο, αλλά και συμβιωτική, καθώς η νομιμότητα—παρνομία δομείται ως σημασιολογικά αντιθετικό αλλά και λειτουργικά αλληλεξαρτώμενο σχήμα.¹⁸⁷ Αυτό παραιτέρω σημαίνει ότι στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες η εξέλιξη της ποινικής νομοθέτησης, καθώς και η επίρρωσή της μέσα από τη νομολογία των ανώτατων δικαστηρίων, δεν συναρτάται *a priori* και αξιωματικά με το δημόσιο συμφέρον αλλά μάλλον με εκείνο της οικονομικής εξουσίας,¹⁸⁸ που σε αγαστή συνεργασία με το πολιτικό σύστημα ελέγχει την παραγωγή και τη διανομή των πόρων σε μια κοινωνία. Ανάμεσα στους τελευταίους συγκαταλέγεται και η εγκληματικότητα εν είδει «αρνητικού αγαθού», η κατανομή του οποίου γίνεται όπως και στα «θετικά αγαθά», δηλαδή άνισα. Κοντολογίς, η εγκληματικότητα αποτελεί το αντίθετο του προνομίου και τούμπαλιν. Αν τελικά θα πρόκειται για το ένα ή το άλλο εξαρτάται εν προκειμένω από το ίδιο το θύμα-τράπεζα, που μέσω του θεσμού της έγκλησης αποκτά τη δυνατότητα να καθορίσει αν θα υπάρχει αντικείμενο ποινικής δίωξης αλλά και να το διαθέσει ελεύθερα σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας. Πρόκειται για σαφή ένδειξη ιδιωτικοποίησης του ποινικού δικαίου, το οποίο χάνει τη δημόσια αναφορά του, καθώς το αξιόποιο δεν συναρθρώνεται με το δημόσιο συμφέρον, δομώντας τελικά «την

185. R.K. Merton, "Manifest and Latent Functions: Toward the Codification of Functional Analysis in Sociology", στο: R.K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, The Free Press, New York, 1968, σ. 73-138.

186. G. Rusche - O. Kirchheimer, *Punishment and Social Structure*, Rusell and Russell, New York, 1968 [1939]. M. Foucault, *Η Τιμωρητική Κοινωνία*, ό.π.

187. W. Chambliss, "On the Symbiosis Between Criminal Law and Criminal Behavior", *Criminology*, 42/2, 2004, σ. 241-251.

188. W. Chambliss, "Elites and the Creation of Criminal Law", στο: W. Chambliss (ed.), *Sociological Readings in the Conflict Perspective*, Addison-Wesley Publishing Company, California, 1973, σ. 430-444.

ποινική αξίωση της Πολιτείας», αλλά εξαρτάται εξ ολοκλήρου από την ιδιωτική βούληση.¹⁸⁹ Το ζήτημα της ορθής χρήσης της διακριτικής ευχέρειας από το νομοθέτη στην αναγνώριση ενός τέτοιου προνομίου στο θύμα-τράπεζα θέτει εκ προοιμίου τα ίδια ακριβώς προβλήματα που εγείρει η χρήση της από τους φορείς ποινικού ελέγχου (αστυνομία, εισαγγελία, δικαστικό σώμα, σωφρονιστικό σύστημα), καθώς ανοίγει την κερκόπορτα για την εισδοχή εξωθεσμικών/ εξωνομικών παραγόντων που τροφοδοτούν την επιλεκτικότητα, τη διακριτική μεταχείριση και τελικά την ίδια την αυθαιρεσία.¹⁹⁰ Όπως προσφυώς παρατηρείται, «πόσο δημοκρατική μπορεί επιτέλους να είναι μια *μεροληπτική* δημοκρατία;».¹⁹¹

Υπό αυτές τις σκέψεις, κι ανεξαρτήτως από την εγκυρότητα της ποινικο-δογματικής θεμελίωση της υπό κρίση νομοθετικής επιλογής,¹⁹² είναι λογικό να υποστηρίζει κανείς ότι η στοχοθεσία της έγκειται στο να τεθούν στο απυρόβλητο οι χρηματοοικονομικά κινδυνώδεις και ενδεχομένως ποινικά άπιστες επιλογές του χρηματοπιστωτικού τομέα, η οποίος «ανταμείβεται» για τις υπηρεσίες του στο πολιτικό και μιντιακό σύστημα, επιβεβαιώνοντας έτσι τη σχέση αλληλοεξάρτησης που τα συνδέει.¹⁹³ Ενώ λοιπόν σε διάφορες μορφές εγκληματικότητας που αξιολογούνται ως απειλή για την καθυστική τάξη καταγράφεται η ενίσχυση της προληπτικής λειτουργίας του ποινικού δικαίου, στοχεύοντας στη διαχείριση του κινδύνου (risk) και της ανασφάλειας,¹⁹⁴ στο προκείμενο, κατ' εξοχήν πεδίο κινδυνώδους δράσης η πιθανότητα ποινικής παρέμβασης αδρανοποιείται ακόμα και *ex post*, σε επίπεδο δηλαδή καταστολής, δημιουργώντας την υποψία ανάδυσης ενός ποινικού δικαίου δύο ταχυτήτων. Αυτή είναι προφανώς η «υποκρυπτόμενη ρύθμιση» που εντοπίζει ο ΑΠ, κρίνοντας όμως συνάμα ότι δεν εμπίπτει στο δικαστικό έλεγχο, όχι μόνο γιατί η οικονομική ελευθερία αποτελεί το ευαγγέλιο του χρηματοπιστωτικού καπι-

189. Ν. Μπιτζιλέκης, *Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2020, σ. 291επ. Λ. Μαργαρίτης, «Περιουσιακά εγκλήματα και ο τρόπος διώξεώς τους (Μέρος Α')», *ΠοινΔικ*, 5/2021, σ. 680-681.

190. Β. Καρύδης, *Όψεις κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα. Ηθικοί Πανική, Ποινική Δικαιοσύνη*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2010, σ. 193επ. Σ. Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια*, ό.π., σ. 61επ.

191. Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι, «Βασικές αρχές του κράτους δικαίου, ο νέος Ποινικός Κώδικας και οι τροποποιήσεις του», ό.π., σ. 174. Από την άλλη πλευρά ο Μαργαρίτης, σχολιάζοντας τη νομοθετική εξέλιξη της δίωξης της τραπεζικής απιστίας, σημειώνει με νόημα ότι «Η εκκρεμούσα για δικαστική διερεύνηση οικεία ποινική ύλη, φαίνεται να έπαιξε το ρόλο της...». Λ. Μαργαρίτης, «Περιουσιακά εγκλήματα και ο τρόπος διώξεώς τους (Μέρος Β')», ό.π., σ. 848.

192. Βάσει της υφιστάμενης νομολογίας του ΑΠ για το ζήτημα της «κρυπτοαμνηστίας», δεν φαινόταν πιθανό να ευδοωθεί ο σχετικός λόγος αναίρεσης. Πρβλ. Ν. Μπιτζιλέκης, «Νομοθετική πολιτική και δικαστικός έλεγχος: η περίπτωση της κρυπτοαμνηστίας. Με αφορμή την υπ' αριθ. 3/2016 απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου», *ΠοινΧρ*, 2016, σ. 747επ.

193. *Εφημερίδα Documento* (6/10/2020), «Δικαστικό χαστούκι σε κυβέρνηση και Τράπεζες - Δεν πέρασε το ξέπλυμα για τα κομματικά θαλασσοδάνεια», διαδικτυακά διαθέσιμο: <https://www.documentonews.gr/article/apokalypsh-dikastiko-xastoykise-kybernhsh-kai-trapezes-den-perase-to-xeplyma-gia-ta-kommatika-thalassodaneia> [επίσκεψη: 15-05-2021].

194. Α. Chouliaras - Μ. Skandamis, "The intensification of the preventive rationale in European criminal justice policies: the evolution of dangerousness and its transformation into risk", στο: C. Papacharalambous (ed.), *The Aims of Punishment*, ό.π., σ. 121-144.

ταλισμού, αλλά και γιατί συνδέεται επίσημα και αναιτιολόγητα με την «αποτελεσματικότητα της δημοκρατικής λειτουργίας της εκτελεστικής εξουσίας», κατά τον ίδιο τρόπο που θεωρείται αυτονόητη η ιδιωτικοποίηση των κερδών αλλά και η κοινωνικοποίηση των απωλειών (π.χ. ανακεφαλαιοποίηση τραπεζών).¹⁹⁵

Το κρίσιμο ερώτημα «ποιος ωφελείται» από μια τέτοια ρύθμιση στρέφει αναπόδραστα το βλέμμα προς την οικονομική και πολιτική ελίτ, εκπρόσωποι των οποίων διώκονταν μέχρι σήμερα αντιστοίχως ως φυσικοί και ηθικοί αυτουργοί απιστίας σε βάρος τραπεζών (έτσι στην παράνομη δανειοδότηση πολιτικών κομμάτων), αναδεικνύοντας τη διαχρονική επικαιρότητα της θεωρίας τόσο για την εγκληματικότητα του λευκού περιλαιμίου όσο και εν γένει για την εγκληματικότητα των ισχυρών.¹⁹⁶ Το τελικό μάλιστα αποτέλεσμα είναι καθόλα δηλωτικό και αδιαμφισβήτητο: η εν λόγω νομοθετική επιλογή οδήγησε στην παύση σειράς ποινικών διώξεων που είχαν ασκηθεί αυτεπαγγέλτως, ύστερα όμως από τη διαβίβαση στον αρμόδιο Εισαγγελέα πορισμάτων υπαλλήλων της Τράπεζας της Ελλάδος, όπου γίνεται καταγραφή κανονιστικών παραβάσεων, διασφαλίζοντας τελικά την ατιμωρησία πολύ συγκεκριμένων προσώπων που φέρονταν ως υπεύθυνα για παράνομη δανειοδότηση κομμάτων, ΜΜΕ, κ.λπ., δηλαδή του εγχώριου συστήματος εξουσίας. Σε αυτό φυσικά συνέβαλαν και τα ίδια τα θύματα-τράπεζες, καμία από τις οποίες δεν υπέβαλε δήλωση επιθυμίας προόδου προόδου της διαδικασίας εντός της τετράμηνου προθεσμίας, που επέφερε εξάλειψη του αξιοποίνου, παράλειψη που εξ αρχής θεωρήθηκε ότι δεν γεννά ζήτημα ποινικής ευθύνης για απιστία, παράβαση καθήκοντος, υπόθαλψη και παρασιώπηση εγκλημάτων.¹⁹⁷ Συνεπώς, η εν λόγω ρύθμιση επέφερε εν τοις πράγμασι νομοθετικά θεσπισμένη ατιμωρησία ως προς τις υποθέσεις του παρελθόντος, ενώ μπορεί να εικάσει κανείς ότι μάταια αναμένεται η ενεργοποίηση της θεωρητικής δυνατότητας υποβολής έγκλησης από τους νόμιμους εκπροσώπους τραπεζών για απιστία, καθώς αυτό πρακτικά θα ισοδυναμεί με αυτο-καταγγελία.

195. Βλ. σχετικά: Β. Βασιλαντωνοπούλου, «Εγκληματικότητα των ισχυρών και επικινδυνότητα ως ζεύγος παραπληρωματικών εννοιών», *Εγκληματολογία*, 2016, σ. 51-61.

196. Σε αυτή την κατεύθυνση: Κ. Κοσμάτος, «Οι πρόσφατες νομοθετικές τροποποιήσεις για το έγκλημα της απιστίας κατά των τραπεζικών ιδρυμάτων», *The Art of Crime*, τεύχος Μαΐου 2020, σ. 165-167, διαδικτυακά διαθέσιμο: <https://theartofcrime.gr/oi-prosfaτες-nomothetikes-tropopoihseis/> Επίσης, Χ. Στυλιανίδου, «Πώς να “αμνηστεύσεις” την τέλεση του αδικήματος της απιστίας κατά τραπεζικών ιδρυμάτων καταβάλλοντας την ελάχιστη προσπάθεια», Γνωμάτευση 13-7-2020, διαδικτυακά διαθέσιμη: <https://vouliwatch.gr/actions/article/amnisteia-trapeziki-apistia>

197. Π. Βρυνιώτης, «Η απόφαση περί μη υποβολής έγκλησης για αξιόποινη πράξη στρεφόμενη κατά πιστωτικού ιδρύματος», ό.π.

V. Αντί επιλόγου

Με αφορμή την όλο και συχνότερη χρήση της έννοιας της ατιμωρησίας έγινε μια πρώτη καταγραφή των περιστατικών σε σχέση με τα οποία γίνεται επίκλησή της στο δημόσιο και επιστημονικό λόγο, ενώ στη συνέχεια επιχειρήθηκε η συγκεκριμενοποίηση του φαινομένου μέσω της αναφοράς στο νοηματικό της αντίθετο, τον ποινικό κολασμό αξιόποινων συμπεριφορών. Υπό αυτά τα δεδομένα, η ατιμωρησία προσεγγίστηκε πρωτίστως ως απουσία τιμωρίας διαπραχθέντος εγκλήματος μέσω της επιβολής κάποιας ποινής αλλά επιπλέον και ως απουσία ή μη εφαρμογή μέσων προστασίας των θυμάτων. Ταυτόχρονα διακρίθηκε από μια καταχρηστική εκδοχή της που τροφοδοτεί μια ρητορική περί ατιμωρησίας, η οποία με τη σειρά της προσφέρει γόνιμο έδαφος για την ανάπτυξη του ποινικού λαϊκισμού που αποτελεί όχημα για την επίταση της ποινικής καταστολής σε βάρος κάθε άλλης απαραίτητης πολιτικής (κοινωνικής, εκπαιδευτικής, κ.λπ.) για την αντιμετώπιση πολλών και διαφορετικών κοινωνικών ζητημάτων. Ακολούθως, οριοθετήθηκε το φαινόμενο μέσω της διάκρισης μια γενικής και μια ειδικής εκδοχή της, της παρουσίας των διαφορετικών μορφών κανονιστικής εκδήλωσής της και της αναφοράς στη σχετική εγκληματολογική προβληματική. Όλα αυτά αντανakλούν και επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται η ατιμωρησία στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, ενώ επιλέχθηκε να παρουσιαστούν δυο βασικές εκδηλώσεις της, καθεμία από τις οποίες έχει τη δική της σημειολογία: αφενός η αστυνομική αυθαιρεσία και η μη αποτελεσματική διερεύνησή της, ως μορφή συστημικά (ανα)παραγόμενης ατιμωρησίας, και αφετέρου η αλλαγή του τρόπου δίωξης της κακουργηματικής απιστίας κατά τραπεζών από αυτεπαγγέλτως σε κατ' έγκληση διωκόμενο έγκλημα, ως μορφή νομοθετικά θεσπισμένης ατιμωρησίας. Προφανώς δεν είναι τυχαίο ότι αμφότερα τα παραδείγματα υποδεικνύουν προς την ίδια κατεύθυνση: το κράτος. Σε αυτό πρέπει να αναζητήσει κανείς την κύρια πηγή του φαινομένου αλλά και την υποχρέωση αντιμετώπισής του, ενώ τυχόν αποτυχία του στην τελευταία λειτουργεί απονομιμοποιητικά, εγείροντας τη διεθνή του ευθύνη. Τελικά, η έκταση και ο τρόπος που το φαινόμενο εκδηλώνεται σε κάθε δικαιοταξία προσφέρει και μια προσδιοριστική παράμετρο για το βαθμό που αυτή ανταποκρίνεται στο σύγχρονο μοντέλο χρηστής διακυβέρνησης, το οποίο προϋποθέτει την αποτελεσματική λειτουργία του ποινικού συστήματος ως αποτρεπτικού μηχανισμού μελλοντικών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την απόδοση δικαιοσύνης στα θύματα εγκληματικών πράξεων, το σεβασμό των αρχών του κράτους δικαίου και φυσικά τη διατήρηση και ιδανικά την ενίσχυση της εμπιστοσύνης του κοινού στην έννομη τάξη.